

CERCETĂRI DE LINGVISTICĂ

ANUL XXXVII

1

IANUARIE – IUNIE

1992

EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE

CONSILIUL DE CONDUCERE

IOAN PĂTRUȚ — *redactor șef*
ROMULUS TÔDORAN — *redactor-șef adjunct*
VIOREL BIDIAN — *membru al Colegiului de redacție*
VASILE BREBAN
DUMITRU D. DRAȘOVEANU
ION MĂRII
PETRU NEIESCU
GRIGORE RUSU — *membru al Colegiului de redacție*
SABINA TEIUȘ
CARMEN VLAD
MIRCEA ZDRENGHEA
EUGEN BELTECHI — *secretar responsabil de redacție*
NICOLAE MOCANU — *secretar responsabil de redacție, membru al Colegiului de redacție*

Pentru a vă asigura colecția completă și primirea la timp a revistei, reînnoiți abonamentul dv.

În țară, revistele se pot procura prin poștă, pe bază de abonamente.

Manuscrisele, cărțile și revistele pentru schimb, precum și orice corespondență se vor trimite la Consiliul de conducere al revistei „CERCETĂRI DE LINGVISTICĂ“.

Toute commande de l'étranger (fascicules ou abonnements) sera adressée à ORION SRL, Splaiul Independenței 202 A, Bucarest 6, Roumanie, Po Box 74—19 Bucarest, Tx 11 939 CBTxR, Fax (400) 424169.

En Roumanie, vous pouvez vous abonner par les bureaux de poste.

Les manuscrits, les livres et les revues proposés en échange, ainsi que toute correspondance seront envoyés au Conseil de Direction de la revue „CERCETĂRI DE LINGVISTICĂ“.

CERCETĂRI DE LINGVISTICĂ

Anul XXXVII, nr. 1

1992

ianuarie—iunie

SUMAR

LINGVISTICĂ GENERALĂ

- MIRCEA BORCILĂ, Un fondator al științei lingvistice: Eugenio Coseriu . . . 73
EUGENIO COSERIU, «Nu există schimbare lingvistică» 9
JAN ŠABRŠULA, Le signe synallagmatique. Ses synergies 21

ISTORIA LINGVISTICII ROMÂNEȘTI

- ROMULUS TODORAN, Teodor Naum și Muzeul Limbii Române 29

LEXICOLOGIE

- IOAN BACIU, Les continuateurs romans du suffixe latin *-ulus* 39
V. FRĂȚILĂ, Note lexicales și etimologice 45

GRAMATICĂ

- D. D. DRAȘOVEANU, 'Tranzitiv'/'intransitiv' și 'direct'/'indirect' — două antinomii contestabile 53

LINGVISTICA TEXTULUI

- EMMA TĂMÂIANU, Textul științific — delimitare, componente și proprietăți semantice 65

DISCUȚII

- IOAN PĂTRUȚ, Structura morfologică a cuvintelor și ortografia românească 75

RECENZII ȘI PREZENTĂRI DE CĂRȚI

- VARLAAM, *Opere*, Chișinău, 1991 (Mihai Gherman) 81
MIHAELA MÂNCAȘ, *Limbaajul artistic românesc în secolul XX*, București, 1991 (Elena Dragoș) 83
LIȚIANA IONESCU—RUXĂNDIOIU, *Narațiune și dialog în proza românească*, București, 1991 (Elena Dragoș) 85
V. C. ZAGAEVSCHI, *Studii de gramatică dialectală*, Chișinău, 1990 (Viorel Bidian) 87
M. A. GABINSKI, *Din problemele gramaticii și derivării române*, Chișinău, 1991 (Rozalia Groză) 90
LIANA POP, *România cu sau fără profesor. Le roumain avec ou sans professeur. Romanian with or without a Teacher*, Cluj, 1991 (Ileana Mureșan) 91
WITOLD MĄCZAK, *La classification des langues romanes*, Cracovia, 1991 (Ioan Baciu) 93
Atlas Lingüístico Galego, vol. I, 1, 2. *Morfología verbal*, A Coruña, 1990 (Ioan Făciuc) 95
„România Orientală”, Roma, 1, 1988; 2, 1989 (Sabina Teiuș) 98

CRONICĂ

- Al XX-lea Congres Internațional de Lingvistică și Filologie Romanică (Zürich, 6—11 aprilie 1992) (Ioan Baciu) 101

CERCETĂRI DE LINGVISTICĂ RECHERCHES DE LINGUISTIQUE

Année XXXVII, n° 1

1992

janvier—juin

SOMMAIRE

LINGUISTIQUE GÉNÉRALE

- MIRCEA BORCILĂ, Un fondateur de la science linguistique: Eugenio Coseriu 3
EUGENIO COSERIU, «Il n'existe pas le changement linguistique» 9
JAN ŠABRŠULA, Le signe synallagmatique. Ses synergies 21

HISTOIRE DE LA LINGUISTIQUE ROUMAINE

- ROMULUS TODORAN, Teodor Naum et Le Musée de la Langue Roumaine . 29

LEXICOLOGIE

- IOAN BACIU, Les continuateurs romans du suffixe latin *-ulus* 39
V FRĂȚILĂ, Notes lexicales et étymologiques 45

GRAMMAIRE

- D. D. DRAȘOVEANU, 'Transitif'/'intransitif' et 'direct'/'indirect' — deux antonymies contestables 53

LINGUISTIQUE DU TEXTE

- EMMA TĂMĂIANU, Le texte scientifique — délimitation, composants et propriétés sémantiques 65

DISCUSSIONS

- IOAN PĂTRUȚ, La structure morphologiques des mots et l'orthographe roumaine 75

COMPTES RENDUS ET PRÉSENTATION DE LIVRES

- VARLAAM, *Opere*, Chișinău, 1991 (Mihai Gherman) 81
MIHAELA MÂNCĂȘ, *Limbajul artistic românesc în secolul XX*, București, 1991 (Elena Dragoș) 83
LILIANA IONESCU-RUXĂNDIOIU, *Narațiuni și dialog în proza românească*, București, 1991 (Elena Dragoș) 85
V. C. ZAGAEVSKI, *Studii de gramatică dialectală*, Chișinău, 1990 (Viorel Bidian) 87
M. A. GABINSKI, *Din problemele gramaticii și derivării române*, Chișinău, 1991 (Rozalia Groza) 90
LIANA POP, *Româna cu sau fără profesor. Le roumain avec ou sans professeur. Romanian with or without a Teacher*, Cluj, 1991 (Ileana Mureșan) . . . 91
WITOLD MAŃCZAK, *La classification des langues romanes*, Cracovie, 1991 (Ion Baciuc) 93
Atlas Lingüístico Galego, vol. I, 1, 2. *Morfología verbal*, A Coruña, 1990 (Ioan Faiciuc) 95
„România Orientală”, Roma, 1, 1988; 2, 1989 (Sabina Teiuș) 58

CHRONIQUE

- Le XXe Congrès International de Linguistique et de Philologie Romanes (Zürich, 6—11 avril 1992) (Ioan Baciuc) 101

UN FONDATOR AL ȘTIINȚEI LINGVISTICE:

EUGENIO COSERIU*

MIRCEA BORCILĂ

Prestigiul pe care și l-a dobândit, în comunitatea științifică și academică internațională, profesorul Eugenio Coseriu, distinsul titular al Catedrei de Filologie Romanică și Lingvistică Generală de la Universitatea din Tübingen (Germania), e de natură să transforme pledoaria cuvenită cu prilejul unui fericit eveniment cum este cel de acum într-un modest *encomion* închinat uneia dintre cele mai marcante personalități științifice pe care neamul românesc le-a dăruit disciplinelor umane. Prea îngusta și, inevitabil, neputincioasa prezentare izolată, faptică și argumentativă, se simte, așadar, îndemnată să lase locul, în acest context, unei cuprinderi mai largi a zărilor pe care se configurează destinul savantului omagiat astăzi și al operei care l-a consacrat. Iar acest destin se dezvăluie printr-o panoramă cu semnificația generoasă a exemplarității.

Profesorul Eugenio Coseriu este un fiu al Nordului Moldovei, ridicat din aceleași binecuvântate ținuturi din care au răsărit Eminescu, Enescu sau, cu un profil mai apropiat, B. P. Hasdeu sau Vasile Bogrea. S-a născut la 27 iulie 1921, la Mihăileni, în stînga Prutului, și, după ce a absolvit liceul din Bălți, și-a început studiile universitare, între anii 1939–1940, la Iași (în filologie romanică și slavică și în filozofie). Aici i-a avut ca profesori, între alții, pe George Călinescu, Iorgu Iordan și Gheorghe Ivănescu. Tînărul student ieșean a avut, apoi, marea șansă de a-și putea continua și desăvîrși studiile în Italia, în trei dintre cele mai exigente centre universitare ale Europei: Roma (1940–1944), Padova (1944–1945) și Milano (1945–1949). Pregătirea excepțională dobîndită aici va fi încununată și cu două strălucite doctorate: în litere cu eminentul lingvist și filolog italian Giovanni Maver (Roma, 1944) și în filozofie, cu Antonio Banfi — unul dintre marii filozofi italieni și europeni ai acestui secol (Milano, 1949). Arborate pe și fecundate de energia spirituală, inteligența și geniul său nativ, aceste studii i-au asigurat tînărului venit din România una dintre cele mai temeinice formații filologice și filozofice din cîte a cunoscut cultura umanistă europeană și i-au prefigurat, deja, un profil și o menire cu totul aparte între lingviștii contemporani.

Într-un al doilea moment de cotitură biografică, laureatul marilor universități italiene, căruia îi devenise imposibilă întoarcerea în propria

* Textul reproduce (cu modificări neînsemnate) cuvîntul de *Laudatio* rostit de autor cu ocazia decernării titlului de *Doctor Honoris Causa* al Universității din Cluj-Napoca profesorului Eugenio Coseriu (la 11 martie 1992). O interpretare globală mult mai amplă, pe care se bazează expunerea de față, poate fi găsită într-un număr special al revistei „Echinox”, 1988, nr. 5 (*Eugenio Coseriu și orizonturile lingvisticii*, p. 1, 4–5); vezi și numărul special al revistei STUBB, 1990, nr. 2.

țară, se decide, în anul 1951, să opteze pentru Catedra de Lingvistică Generală și Indoeuropeană a Universității din Montevideo (Uruguay), unde va conduce și Institutul de Lingvistică al Universității. Această smulgere temporară din orbita culturală a unor mari și modelatoare tradiții, complinită de o simultană situare într-un orizont deschis și auroral (analog, în atâtea privințe, celui al culturii române), a fost, poate, un important factor favorizant pentru afirmarea unei atât de puternice personalități științifice. Evenimentul se întâmplă, am spune *explosiv*, între anii 1951–1963, când o serie de viguroase și originale studii de teorie a limbajului reușesc să îl impună ca pe una dintre cele mai autorizate voci ale lingvisticii contemporane.

Ciștigându-și o meritată reputație internațională, profesorul Eugenio Coseriu se decide, apoi, într-un al treilea moment crucial al vieții, să se întoarcă în Europa, mai aproape de spațiul matricial în care s-a format, precum și de matca geografică și spirituală originară. În 1963 se va stabili în Germania, la Universitatea din Tübingen, inaugurând, astfel, cea mai fecundă perioadă a unei prodigioase cariere academice și științifice. În această perioadă, la Tübingen, se desăvârșesc nu numai contururile unei opere monumentale, ci și profilul unei direcții noi — și al unei valoroase „școli” originale — în cercetarea lingvistică mondială.

Aportul specific al profesorului Coseriu în domeniul lingvisticii și, implicit, în contextul mai larg al științelor umane contemporane este cel al unui autentic întemeietor. O evaluare globală și riguroasă se va putea constitui, desigur, numai în perspectiva timpului și ca o rezultată a unui amplu proces exgetic, în plină desfășurare astăzi pe plan internațional. În postfața unei traduceri în japoneză, din 1981, eminentul savant nipon Takashi Kamei afirma, cu toată îndreptățirea, că cel pe care îl elogiem aici este „un lingvist pentru secolul XXI”¹. Ceea ce se poate distinge, însă, de pe acum, cu toată claritatea, este situarea aportului hotărâtor al profesorului Coseriu în chiar zona centrală a fundamentării teoretice a lingvisticii sau, mai precis, în perimetrul focal de elaborare a *axiomaticii* acestei discipline „pilot” a științelor umane; și se poate afirma, credem, fără ezitare, că nici un alt savant contemporan nu a contribuit în aceeași măsură la formularea coerentă și unitară a principiilor fundamentale ale lingvisticii ca știință umană.

Opera științifică a marelui lingvist s-a impus și se impune, desigur, înainte de toate, prin dimensiunea sa „critică”, în sensul profund al unui demers teoretic pe care, dacă nu îl inaugurează, îl ilustrează, în orice caz, cu cea mai mare strălucire în lingvistica contemporană. În istoria acestei discipline, profesorul Coseriu se înscrie, înainte de toate, drept

¹ T. Kamei, postfață (în japoneză) la: *Utsuriyukukoso kotobanare* [= *Sincronia, diacronia e historia*] (Tokio, 1981, p. 244–254. Dintre numeroase alte interpretări aprofundate ale operei prof. Coseriu reținem: N.C.W. Spence, *Towards a New Synthesis in Linguistics: the Work of Eugenio Coseriu*, în „Archivum Linguisticum”, 12, 1960, p. 1–34; I. Vintilă–Rădulescu, *Eugenio Coseriu et la théorie du langage*, în RRL, XIV, 14, 1969, p. 179–187; D. Copceag, *El „realismo lingüístico” o doctrina de Eugenio Coseriu*, în *Logos semantikos*, II, 1981, p. 7–18; L. Seppänen, *Bedeutung, Bezeichnung, Sinn. Zur Sprachauffassung Eugenio Coserius* în „Neuphilologische Mitteilungen”, 83, 1982, p. 329–338; J. Albrecht, τὰ ὅντα ὡς ἔστιν λέγειν: *Über die Schwierigkeit, die Dinge zu sagen, wie sie sind, und andere davon zu überzeugen*, în *Enérgeia und Ergon*, I, 1988, p. XVII–XLIII; A. Codoban, *Eugenio Coseriu, un filozof al limbii pentru secolul XXI*, în „Echinoc”, 1983, nr. 5, p. 3.

cel dintîi exeget care a relevat, cu toată rigoarea, aporiile și/sau contradicțiile fundamentale ce subminau însăși baza teoretică a lingvisticii moderne („structuraliste”) în gîndirea saussureană. Cel puțin două din lucrările timpurii ale Domniei-Sale — *Sistema, norma y habla* (1952) și, mai ales, capodopera *Sincronía, diacronía e historia* (1958; 1973; 1978) — au devenit „clasice” în domeniu, și imensa literatură critică („anti-structuralistă”), dezvoltată ulterior, în această privință, nu face decît să reia (de cele mai multe ori involuntar) diverse aspecte relevate și rezolvate, în principiu, în aceste lucrări. În anii '60—'70, pe de altă parte, în plină expansiune a teoriei („revoluției”) generative, savantul de la Tübingen a supus unui examen la fel de aprofundat și de sever această nouă și extraordinar de prolifică direcție a lingvisticii mondiale. Justețea analizelor critice ale Domniei-Sale — prezentate pentru prima oară, în mod global, în cursurile în germană editate între 1970 și 1975 (*Einführung in die Transformationelle Grammatik*, 1970 și, mai ales, *Leistung und Grenzen der Transformationellen Grammatik*, 1975) și sintetizate, apoi, într-o solidă carte în limba spaniolă (*Gramática, semántica, universales*, 1978) — va fi confirmată, întru totul, chiar de evoluția ulterioară a gramaticilor generative, cu întregul avatar al „versiunilor” succedate pînă în prezent și cu retransarea finală a teoriei între limitele indicate, cu luciditate, de profesorul Coseriu încă din anii '60.

Examinarea sistematică și respingerea radicală a unor presupoziii fundamentale ale lingvisticii moderne, în aceste ipostaze dominante ale ei — la care ar trebui adăugată și denunțarea insuficiențelor esențiale ale direcției „idealiste” — nu constituie, însă, decît versantul negativ al unui demers teoretic mult mai cuprinzător, a cărui orientare este genuin și primordial constructivă. Radiografia critică menționată a fost întreprinsă, de fapt, de la început, în perspectiva afirmării unei viziuni proprii, „coerente și unitare”, asupra limbajului ca „activitate creatoare”. Temeiurile istorice ale acestei viziuni sînt dezvăluite de profesorul Coseriu, printr-un superb efort hermeneutic, în întreaga tradiție presaussureană a gîndirii lingvistice europene. Domnia-Sa a oferit, astfel, cea mai temeinică explorare de ansamblu asupra devenirii istorice a acestei discipline, de la doctrina aristotelică a „logosului semantic” și pînă la filozofia humboldtiană a limbajului ca *enérgeia* (în lucrări deschizătoare de orizonturi în acest domeniu: *Die Geschichte der Sprachphilosophie...*, I, 1969; II, 1972; *Tradición y novedad en la ciencia del lenguaje*, 1977 ș.a.).

Examinarea critică a teoriilor contemporane și explorarea valorizantă a tradițiilor gîndirii lingvistice constituie, împreună, prundul primar pe care Domnia-Sa își va înălța construcția unei teorii originale asupra esenței limbajului. Profesorul Coseriu definește, astfel, pentru prima oară în mod sistematic, „funcția semnificativă” fundamentală a limbajului ca o „creație liberă de semne verbale” sau, mai precis, ca o „creație de semnificați”. Elaborat, mai întîi, în volumul *El hombre y su lenguaje* (1977), în splendidele *Lecții de lingvistică generală* (publicate pentru prima oară, în versiune definitivă, în spaniolă, în 1981) sau, mai recent, în cartea, capitală, în germană: *Sprachkompetenz. Grundzüge der Theorie des Sprachens* (1988), acest concept nuclear al funcției semnificative a limbajului integrează, evident, elemente disparate atît din viziunea semiotică anterioară, cît și din teoria „idealistă” (și chiar din cea „generativistă”) a crea-

tivității lingvistice, dar el depășește radical premisele teoretice pe care au fost clădite acele elemente și se constituie într-un sens global net original. Se poate afirma, fără îndoială, că teoria coseriană redefinesc, de fapt, în orizonturi conceptuale proprii, atât obiectul cât și perspectiva de abordare a lingvisticii („moderne”), situând această știință centrală a domeniului umanistic pe cu totul alte fundamente semiotice și filozofice.

O apreciere a operei savantului nostru în această perspectivă proprie trebuie să pornească, așadar, de la recunoașterea faptului că ea implică o reconstrucție *din temelii* a lingvisticii ca știință teoretică și descriptivă. Impactul acestei opere poate fi aproximat, în toată amploarea sa, prin circumscrierea oricât de schematică a consecințelor ei pentru reîntemeierea teoretică și metodologică a principalelor (sub)domenii și discipline ale lingvisticii contemporane.

Concepția profesorului Coseriu furnizează, astfel, în primul rând, o nouă bază de principii pentru lingvistica istorică a „limbilor”, în interiorul căreia își găsesc o legitimare coerentă și enormele avansuri metodologice realizate de principalele curente structuraliste (mai ales europene). Între numeroasele și substanțialele contribuții pe care le aduce Domnia-Sa în această privință s-a impus, mai întâi, fundamentarea semanticii structurale diacronice, precum și a unei importante direcții de cercetare în semantica structurală sincronică — direcție cunoscută, astăzi, în întreaga lume, sub numele de „Școala de la Tübingen” (vezi *Principios de semántica estructural*, 1977, și, împreună cu discipolul său Horst Geckeler, *Trends in Structural Semantics*, 1981). În același plan disciplinar al studiului „limbilor” apar recuperate, apoi, și reîntemeiate pe baze noi, o întreagă serie de domenii ale lingvisticii istorice tradiționale, ce fuseseră eliminate prin reducățiile euristice inițiale ale fundamentării structuraliste (cf. *Más allá del estructuralismo*, I, 1982; *Sentido y tareas de la dialectología*, 1982; *Formen und Funktionen. Studien zur Grammatik*, 1987 ș.a.). Un loc aparte este acordat, în acest context, și investigației tipologice a limbilor, direcție în care, prin eforturile Domniei-Sale, în special în domeniul limbilor romanice, se deschid noi și fecunde perspective (vezi, în acest sens, *Das romanische Verbalsystem*, 1976, precum și *Estudios de lingüística románica*, 1977 ș.a.).

Într-un plan disciplinar distinct, profesorul E. Coseriu situează, mai departe, investigațiile de lingvistică a textului sau discursului, în întâmpinarea cărora a oferit elaborarea bazelor de principii încă în faimoasa *Teoría del lenguaje y lingüística general* (1962) și, cu deosebire, într-un celebru curs editat de discipolii Domniei-Sale de la Tübingen (*Textlinguistik. Eine Einführung*, 1980). Acest nou și foarte extins domeniu al științei lingvistice își dobândește, astfel, pentru prima oară, o solidă fundamentare teoretică, bazată pe integrarea și valorizarea, între coordonatele generale proprii, a contribuțiilor faptice și metodologice ale stilisticii și poeticii lingvistice. Deși va urma, din păcate, doar parțial drumul exigent deschis aici, noua disciplină, inaugurată de savantul nostru, va deveni, cum se știe, în anii '80, spațiul cel mai activ din întregul cuprins al științelor limbajului, dezvoltându-se într-o multitudine de orientări și direcții.

În sfârșit, să mai menționăm doar că profesorul Coseriu elaborează, încă din 1957 (cf. *Determinación y entorno*, integrată, apoi, în aceeași *Teoría del lenguaje...*), premisele teoretice pentru întemeierea unei lingvistici a

vorbirii, situate pe un al treilea plan al investigației științifice a limbajului. Deși concepută riguros sub forma unei „gramatici a vorbirii” în plan universal, această nouă disciplină se constituie pe baze net diferite de cele ale gramaticilor generative, ale teoriilor „semantic cognitive” sau, chiar, ale „pragmaticii lingvistice”, legitimându-se, în perspectiva concepției coseriene, ca o autentică *lingvistică a designării*.

Reîntemeierea teoretic-metodologică, precum și organizarea domeniilor disciplinare pe cele trei planuri schițate reprezintă, foarte schematic, proiectul de ansamblu al „*lingvisticii integrale*”, elaborat de profesorul Eugenio Coseriu. Acest proiect deschide, doar, evident, și „cartează” un imens teritoriu al investigației lingvistice empirice. Temeinicia fundamentării teoretice și filozofice conferă, însă, fără îndoială, deplina validitate și marea anvergură a demersului global circumscris în opera Domniei-Sale. Semnificația liminară a acestui demers ni se revelează, astfel, ca implicând o vastă și profundă mutație a orizonturilor lingvisticii, o adevărată „revoluție copernicană”, ale cărei consecințe asupra întregului cîmp al științelor și reflecției filozofice umaniste rămîn, deocamdată, incalculabile.

* *
*

Profilul personalității și opereii științifice a profesorului Eugenio Coseriu nu poate fi redus, de bună seamă, la aceste cîteva linii inevitabil prea largi și, în același timp, neîncăpătoare. Sensul schițării acestui profil s-a orientat, însă, din capul locului, nu atît spre o situație neutră și riguroasă între coordonatele abstracte ale științei noastre, cît spre o întrezărire a semnificației unui mare destin creator din perspectiva culturii, al cărei ideal, ca aspirație spre universalitate, îl reprezintă, în mod implicit. Cuprinzînd și numai elementele invocate aici, într-o privire de ansamblu, în această perspectivă, se poate aprecia că nici un alt savant de origine română — fără a prejudicia, prin aceasta, în nici un fel, prestigioasele contribuții ale lui Nicolae Iorga, Mircea Eliade sau ale unei întregi pleiade de străluciți cercetători români din diverse domenii — nu a reușit să-și înscrie, pînă acum, un aport de asemenea valoare în spațiul *universal al științelor umane*. În acest moment, este, credem, o obligație de conștiință a noastră, să recunoaștem, pe de altă parte, că față de nici un alt exponent al său în acest spațiu privilegiat cultura română nu a rămas, pînă acum, *mai datoare*. Numele Eugenio Coseriu este departe de a ocupa locul ce i se cuvine în conștiința intelectualului român și în panteonul valorilor perene ale acestei culturi. Rațiunile acestei situații sînt, desigur, multiple, mergînd de la dificultăți inerente, obiective — legate de exigențele intrinseci ale domeniului și/sau de altitudinea performanței științifice pe care o ilustrează — pînă la unii factori de natură „externă” sau subiectivă care au defavorizat, din nefericire, receptarea corectă și neprezumțioasă a opereii Domniei-Sale la noi în țară. Cea mai mare parte a acestei opere a rămas, în acest fel, pînă astăzi, străină cititorului de limbă română și inaccesibilă nu numai unui public mai larg, ci și, în bună măsură, specialiștilor noștri. Contribuția exegeților români la evaluarea, valorizarea și continuarea acestei opere se înscrie, prin urmare, ea însăși,

undeva foarte departe pe un drum al speranței². Fie ca modestul omagiu pe care îl aduce Facultatea de Litere și Universitatea din Cluj profesorului Eugenio Coseriu să reprezinte nu doar un binemeritat semn de recunoștință față de opera uneia din marile personalități științifice ale neamului nostru și ale lumii contemporane, ci și un pas simbolic pe calea realizării acestei speranțe. Numai așa vom acorda cuvenita noastră cinstire și ilustrelor tradiții ale școlii lingvistice clujene, în raport cu care opera marelui savant pe care îl elogiem astăzi poate furniza, credem, lumina unei posibile renașteri viitoare.

EUGENIO COSERIU AND THE FOUNDATIONS OF LINGUISTICS (Abstract)

The paper attempts a synthetical presentation of Eugenio Coseriu's life and work. The author evaluates E. Coseriu's scholarly contribution as a decisive step towards a new grounding of linguistic theory, and consequently towards providing the theoretical foundations for various linguistic disciplines.

Martie 1992

Universitatea „Babeș-Bolyai”
Facultatea de Litere
Cluj-Napoca, str. Horea, 31

² Pe lângă cele menționate în nota 1, ar trebui consemnate aici, ca fericite excepții, contribuțiile unor lingviști precum: Angela Bidu-Vrânceanu, Maria Manoliu-Manea, Ion Mărieș, D. Nica, Dorin Urișescu, Carmen Vlad, Lucia Wald ș.a.

«NU EXISTĂ SCHIMBARE LINGVISTICĂ»*

EUGENIO COSERIU

„Una lingua come sistema di segni è un *ergon*, ... frutto della *enérgeia* ossia dell'attività di generazioni di parlanti, volta per volta facenti uso dell'*ergon* a loro giunto”.

(V. Pisani, 1980)

1. Obiective și concepte fundamentale

1.1. În această prelegere nu-mi propun să ofer soluții pentru problemele concrete ce fac obiectul acestei conferințe, probleme cum ar fi: simplitatea, caracterul marcat [al opozițiilor lingvistice] etc.; aş dori mai degrabă să arăt unde și cum trebuie tratate aceste chestiuni în contextul problemei mai largi a schimbărilor din limbă** privitye din perspectiva înțelegerii dinamice a limbajului drept creativitate (ἐνέργεια). Sînt însă convins că aspectele teoretice ale acestor probleme concrete vor fi elucidate tocmai prin punerea în evidență a statutului ontologic și epistemologic; atunci ele vor deveni pur și simplu probleme generale ale descrierii istorice.

În acest scop voi prezenta într-o formă nouă liniile esențiale ale teoriei mele despre schimbările din limbă. Deși schițată deja cu 25 de ani în urmă în cartea mea *Sincronia, diacronia e historia* (Montevideo, 1957/58), teoria n-a fost întotdeauna bine înțeleasă, cauzele fiind: pe de o parte, „Hispanicum est, non legitur”, iar pe de altă parte, caracterul neobișnuit al formației mele în raport cu „spiritul timpului”, mai ales pentru lumea anglofonă. Astăzi, în bună măsură datorită unor concepte ale gramaticii generative, dar și grație unei mai bune înțelegeri a lui Humboldt,

* „*Linguistic Change Does Not Exist*”, în „*Linguistica nuova ed antica*”. Rivista di linguistica classica medioevale e moderna, I, 1983, p. 51—63.

Nota autorului: Această lucrare a fost prezentată inițial la Conferința UCLA [University of California at Los Angeles], cu tema *Schimbările din limbă și cauzalitatea* (Los Angeles, mai 1982). Cum conținutul ei este în mare măsură concordant cu ideile savantului pe care îl omagiem aici [V. Pisani], îmi face o deosebită plăcere să i-o dedic, în semn de admirație sinceră pentru opera lui, dar și ca dovadă a afecțiunii mele profunde și constante.

** Nota traducătorului. Pentru a respecta tripartiția coseriană a planurilor (ipostazelor) limbajului, termenul *language* din versiunea originală, neutru în raport cu această tripartiție, a fost tradus, în funcție de context, după cum urmează: (a) *limbaj* — cînd se referă la planul I (capacitatea universal—umană de vorbire); (b') *limbă* — cînd se referă la planul II (tehnică de vorbire istoric constituită a unei comunități lingvistice); (b'') *idiom* (limba ca tehnică de vorbire a fiecărui membru al comunității lingvistice).

timpurile s-au schimbat în bine, astfel încît sper să nu vă surprind cu o concepție total heterodoxă.

1.2. Drept bază pentru înțelegerea problemei majore la care m-am referit, sau, mai exact, a tezelor care îi corespund, avem nevoie de cîteva concepte categoriale și/sau distincții fundamentale. Prima dintre aceste distincții este aceea dintre „Natură” și „Cultură”, sau dintre *Necesitate* și *Libertate* în sens kantian. Limbajul aparține domeniului activităților productive intenționale ale omului, cum ar fi arta, știința, tehnologia, filozofia etc. Aceste activități nu sînt doar esențial „productive”, ci și „creative”. Prin creativitate înțelegem o dublă productivitate: productivitate în raport cu „obiectele” produse și productivitate în raport cu înseși procedeele de producere corespondente (ce pot fi la rîndul lor „produse”). Astfel, creativitatea este proprietatea specifică a acelor activități umane care nu aplică pur și simplu reguli de producere, ci, în același timp, le și modifică. În sfîrșit, avem nevoie de un concept de „Cauzalitate” diferit; mai exact, trebuie să distingem *cauzalitatea*, în sensul ei strict, de *finalitate* și de *condiționare*. De fapt, în cazul schimbării lingvistice, ca de altfel și în cazul producerii oricărei obiect cultural, este posibil să ne întrebăm care sînt cele patru „cauze” definite de Aristotel: cauza eficientă, cauza materială, cauza formală și cauza finală. În cazul obiectelor culturale, cauza eficientă este omul ca subiect creator, adică, în termeni generali, însăși libertatea. Este și motivul pentru care conceptul de cauză eficientă este inutilizabil în științele culturii. Cu alte cuvinte, în acest domeniu este lipsit de rost să cauți asemenea „cauze”, pentru că ea, cauza eficientă, este cunoscută. Cauza materială este materia din care e alcătuit obiectul cultural, iar aceasta nu pune decît probleme de ordin istoric, referitoare la originea sa (de exemplu, în cazul schimbărilor din limbă, substratul, superstratul etc.). Cauza formală, dacă există, coincide cu finalitatea, iar finalitatea o reprezintă însuși obiectul produs, cu valoarea sa culturală și funcțională. Astfel, finalitatea activității de producere a *Iliadei* este însăși *Iliada* ca operă de artă, iar finalitatea timpului viitor din limbile romanice nu este altceva decît însuși timpul viitor în funcționarea sa ca timp într-un sistem verbal oarecare. De aceea vom aplica noțiunile de *cauză* și *cauzalitate* exclusiv cauzelor eficiente din domeniul naturii, adică, acelor „cauze care, în condiții (circumstanțe) identice, produc în mod necesar aceleași efecte”. Pe de altă parte, vom numi *condiționare* totalitatea circumstanțelor în care are loc o activitate creativă, circumstanțe care determină istoricește realizarea acelei activități (adică circumstanțele de care libertatea, sub forma inteligenței practice, ține seama în crearea obiectelor culturale: în cazul schimbărilor lingvistice este vorba de așa-numiții factori „intringvistici” și „extralingvistici”).

1.3. Chestiunea propriu-zisă a schimbărilor din limbă privite din perspectiva conceperii limbajului ca o activitate creativă poate fi înțeleasă cel mai bine, după părerea mea, dacă pornim de la presupunerea că asemenea schimbări „nu există”. Prin inexistență înțeleg: a) inexistența schimbărilor în forma general acceptată în lingvistică; b) imperceptibilitatea existenței lor în modul în care au într-adevăr loc; și c) faptul

că un fenomen lingvistic nou-creat poate fi adesea interpretat în același timp ca schimbare și ca non-schimbare: ca înnoire și ca aplicare.

De fapt, inexistența a ceea ce s-a numit „schimbări în limbă” are trei aspecte: în primul rând, acestea nu există ca modificări ale vreunui „obiect” conceput drept continuu, ca proces de schimbare a unor fenomene externe (de ex., $a > [\text{devine}] e$); în al doilea rând, de obicei ele nu există pentru vorbitorii unei limbi, convinși că ei continuă, fără a o modifica, o anumită tradiție lingvistică; și, în al treilea rând, adesea ele nu există în limbaj în ipostaza sa de $\delta\upsilon\nu\alpha\mu\iota\varsigma$ (sistem de procedee), ci doar în limbaj ca $\acute{\epsilon}\pi\gamma\omega\nu$, ca produs al unor procedee de producere a limbajului deja date, fără ca procedeele înseși să se modifice.

2. Schimbările lingvistice — creare a limbii

2.1. Din cauza cerințelor cercetării științifice, în special ale celei analitice și descriptive, orice limbă este transformată într-un obiect, este obiectivată ca ceva exterior. Faptul este cu siguranță operațional necesar, nefiind periculos atâta timp cât sîntem interesați de simpla identificare și descriere a „produselor” de limbaj și cu condiția de a nu pierde din vedere modul în care există în realitate o limbă. El devine însă periculos atunci cînd tratăm probleme teoretice, căci problemele teoretice nu pot fi rezolvate pe baza unei abstracții; faptul este de asemenea periculos cînd tratăm probleme istorice, dacă atribuim unei asemenea abstracții așa-numita „evoluție a limbii”. Și totuși, tocmai asta s-a întîmplat în cazul schimbărilor lingvistice. Diferența dintre două stări consecutive obiectivate ale unei limbi (de ex. A: B) a fost interpretată ca o schimbare lingvistică, anume că proces prin care un lucru se transformă în altul, adică, în același timp, ca o persistență neînteruptă a unei părți din acest obiect, parte considerată astfel că-i reprezintă *i p s i t a t e a*, calitatea de „a fi el însuși” ($a > [\text{devine}] c$). Ansamblul unor asemenea diferențe este apoi privit ca un singur fenomen (din nou o „schimbare” sau „evoluție” a limbii), căutîndu-i-se „cauzele” obiective. În final, din moment ce „rezultatul” obiectiv („schimbarea”) este conceput ca fiind un singur fenomen, unitar, și cauzele vor fi reunite într-una singură, generală și cu acțiune continuă.

2.2.1. Totuși, o limbă nu există asemenea unui obiect sau organism natural, deci nu are o continuitate organică independentă de conștiința vorbitorilor ei. O limbă este o „tehnică” de vorbire istoric constituită: ea există doar ca tradiție a capacității de a vorbi, cu alte cuvinte ca o *c u n o a ș t e r e t e h n i c ă*, o „competență” transmisă de și către membrii individuali ai comunităților lingvistice. Ca urmare, procesul interpretat ca „schimbare în limbă” nu este unul de schimbare a produselor limbii (*a nu devine e*!), ci unul de creare a tradițiilor lingvistice, de obiectivare istorică a ceea ce a fost produs în vorbire. El nu este altceva decît *limba în procesul creării sale*. E adevărat că în acest fel unele tradiții dispar (adică sînt abandonate), ceea ce nu înseamnă însă că aceste tradiții ca atare au devenit noile tradiții cu care cele vechi au fost înlocuite.

2.2.2. Înainte de toate, fiecare fapt de „devenire” în limbă este în realitate o „înlocuire”. Nu este vorba de o simplă diferență de formulare,

căci de ea depinde înțelegerea multor aspecte ale dezvoltării limbilor, cum ar fi, de exemplu, faptul că noile tradiții pot coexista cu vechile tradiții din care par să se fi dezvoltat (ca de pildă *ai* — *ei* — *e*, în spaniola veche, uneori chiar în același text), sau faptul că nu există nici o diferență între schimbările fonetice (unde se presupune o continuitate) și cele gramaticale și lexicale (unde nu se susține de obicei o asemenea continuitate).

Cu toate acestea, este mult mai important ca problema schimbărilor din limbă să nu fie înțeleasă ca un fenomen de înlocuire a unui fapt mai vechi (punindu-se astfel întrebarea: de ce a fost *A* înlocuit cu *B*?), ci ca fenomen de apariție a unui fapt nou; deși nu din punctul de vedere al produselor, ci din cel al procesului creativ; [întrebarea trebuie să fie] deci nu „De ce $A \rightarrow (B)$?”, ci „De ce $\rightarrow B$?”. În cazul limbii tradiția deja dată prevalcăză în asemenea măsură, încît produsul istoric se consideră ca fiind primar, iar schimbarea ca secundară. În alte domenii ale culturii, acolo unde creativitatea apare în prim-plan, ne întrebăm mai degrabă cum se ivesc și se impun fapte noi, nu cum sînt înlocuite cele vechi. Totuși, în paranteză fie spus, a pune problema din punctul de vedere al produselor nu este absolut nejustificat în cazul limbii, deoarece, pe de o parte, creativitatea lingvistică se manifestă practic întotdeauna în interiorul unei tehnici lingvistice [limbi] date, iar pe de altă parte, faptele nou create trebuie de asemenea să se integreze în această tehnică. Cu toate acestea, ce e adevărat pentru alte forme ale culturii este valabil și pentru limbaj: și în limbă „schimbarea” și dezvoltarea sînt evenimente primare, iar produsul astfel rezultat este secundar; și în lingvistică ar trebui să privim înainte, nu înapoi.

2.2.3. Din acest punct de vedere, schimbările din limbă nu sînt „schimbări”, ci *construirea, facerea limbii*, acel fenomen originar prin care se ivesc, prin care se naște o limbă. De aceea formula „*A* este înlocuit cu *B*” trebuie înțeleasă corect: ca privește limba ca *produs*, nu ca *proces* de schimbare. Elementele *A* și *B* sînt echivalente în două stadii diferite ale limbii ca produs, dar nu și în însăși schimbarea lingvistică. Ele sînt de același rang, adică ocupă aceeași poziție în limba definită ca ansamblu de tradiții; dar în cadrul schimbării lingvistice (= ivirea unui fapt de limbă nou) *A* constituie doar materialul din care este creat *B*. *A* este deci *cauza materială* a lui *B*. În treacăt fie spus, există și tradiții lingvistice — nu numai din domeniul lexicului — care dispar fără a fi înlocuite, după cum există și tradiții nou-apărute care nu înlocuiesc altele mai vechi. În astfel de situații este un simplu artificiu formal să considerăm stingerea unei tradiții ca o „înlocuire cu zero”, iar apariția uneia fără a o înlocui pe alta ca o „înlocuire a lui zero”. În plus, materialul unei „schimbări” (= creații) în limbă poate proveni dintr-o altă limbă, situație în care nu se mai poate afirma, de exemplu, că semnificația lat. *comprehendere* „o înlocuiește” pe aceea a gr. *συλλαβάνω*.

2.2.4. Astfel, schimbările din limbă constituie procesul istoric prin care dispare sau se creează limba, prin care tradițiile lingvistice se sting ori se nasc și prin care, adesea, tradiții noi iau „locul”, parțial sau total, celor pe cale de dispariție din sistemul de tradiții pe care îl reprezintă o limbă. Desigur, ceea ce se modifică prin schimbare este însăși limba respectivă înțeleasă ca produs istoric, ca ansamblu de tradiții și, în acest

sens, putem vorbi despre schimbări *într-o* limbă sau *în* diferite limbi. Dacă vrem să fim exacti, vom sublinia însă că de fapt o limbă ca produs obiectiv (*ergon*) nu „se schimbă”, ci *se creează*. Privite dintr-o perspectivă corectă, limbile nu se află într-o continuă schimbare, ci într-o continuă facere.

3. Cele trei probleme ale schimbării lingvistice

3.0. Astfel definit, procesul istoric de schimbare a limbilor nu implică o singură problemă, ci trei probleme diferite, situate fiecare la câte un nivel: a) problema universală a schimbărilor în limbaj (de ce se modifică limbile?); b) problema generală a schimbărilor în limbă (cum și în ce condiții intra- și extralingvistice se modifică de obicei o limbă?); c) problema istorică a fiecărei schimbări în parte, adică justificarea creării unei anumite tradiții, care, eventual, înlocuiește o tradiție anterioară. Aceste trei probleme trebuie privite ca deosebite unele față de celelalte; cu alte cuvinte, răspunzând la prima întrebare nu am răspuns automat și la a doua, sau invers. Doar prima chestiune este de ordin teoretic. A doua este o chestiune empirică de istorie generalizată a limbilor, referitoare la ce se întâmplă *ἐπὶ τὸ πολὺ*, de cele mai multe ori, în istoria limbii. A treia este în fiecare caz în parte o chestiune de istorie a limbii în sensul strict al termenului.

3.1.1. La prima întrebare se răspunde satisfăcător prin identificarea esenței schimbărilor din limbă, adică prin aflarea principiilor universale care stau la baza conceptului corespunzător: schimbările din limbă sînt obiectivarea istorică a creativității lingvistice. Limba „devine” — este creată — istoric, pentru că ea este, de fapt, o activitate creativă și în același timp una îndreptată spre alți oameni: această ultimă dimensiune a limbajului, direcționarea către celălalt, eu o numesc *alteritate*. Schimbările din limbă nu sînt un rezultat produs de anumite cauze, ci manifestarea imediată, emergența primară, a creativității și alterității limbajului. Ca pură creativitate, schimbările reprezintă crearea limbajului; drept creativitate *într-o* limbă particulară și drept obiectivare istorică, ele reprezintă crearea *unei* limbi anume. În consecință, nu este deloc adevărat că în sine, în planul universal, schimbările din limbă ar fi un fenomen enigmatic. „A explica” schimbările lingvistice înseamnă, în acest plan, a le *înțelege*, a înțelege ce *sînt* ele. Cei care caută cauze (sau o cauză) la acest nivel, fără a găsi vreuna, înțeleg pur și simplu greșit natura schimbărilor lingvistice, ca de altfel și natura limbajului însuși, căci schimbările lingvistice nu sînt altceva decît *limbajul în facerea lui*. Aici nu este deloc nevoie să căutăm vreo cauză eficientă: aceasta este omul ca subiect creator; nu este nevoie nici să căutăm vreo finalitate obiectivă generală: aceasta o reprezintă fiecare schimbare în parte. În realitate, ceea ce nu știm încă sigur și deci ceea ce trebuie să facă obiectul cercetării lingvistice este: care motivații sînt mai frecvente în istoria limbilor. Însă la această întrebare nu poate răspunde teoria limbajului ca atare.

3.1.2. În acest plan putem doar deduce tipul de motivație și preciza dacă trebuie presupuse una sau mai multe motivații. Pentru a face aceasta este însă necesar să examinăm desfășurarea obișnuită a fiecărui proces de schimbare din limbă și să operăm cîteva distincții. Am propus aceste

distincții în forma de mai jos cu destul de mult timp în urmă, iar apoi ele au fost făcute și de alții într-un mod foarte asemănător, astfel că în prezent atît ele, cît și implicațiile lor sînt bine cunoscute. Trebuie totuși să le menționez aici, nu pentru a pretinde vreo prioritate, ci pentru că în lingvistică mai circulă încă unele concluzii false și unele presupuneri greșite. În primul rînd, trebuie să distingem net *inovația* în discurs (în performanță) de *schimbarea* în limbă (în competență). Iar în privința schimbărilor lingvistice ca proces ce se desfășoară într-o comunitate de vorbitori trebuie să distingem patru etape: *adoptarea* (unei inovații de către un vorbitor individual), *difuzarea* (adoptarea ei de către mai mulți vorbitori), *selectarea* (folosirea alternantă a tradiției mai vechi și a celei noi), *mutația* (abandonarea uneia dintre tradiții și reținerea celeilalte ori stabilirea unei anumite distribuții a ambelor tradiții în același „dialect” sau, în cele din urmă, în „dialecte” diferite). Rezultă că forma fundamentală a schimbărilor lingvistice este adoptarea, aceasta fiind întotdeauna un act individual (chiar dacă mai mulți vorbitori acceptă simultan aceeași inovație). Difuzarea este doar o serie de adoptări succesive; selectarea este, în sine, un fapt de discurs; mutația este doar punctul final al procesului de schimbare în limba unei comunități de vorbitori.

3.1.3. Aceste distincții facilitează înțelegerea anumitor aspecte ale schimbării lingvistice și rezolvarea corectă a unor probleme, în special a celor privind gradualitatea și regularitatea schimbărilor lingvistice. Adoptarea are loc în *langue* saussureană, adică într-o tehnică de limbaj, și de aceea nu se poate petrece gradual și „pe nesimțite”, ci întotdeauna instantaneu. În această privință schimbările sunetelor nu diferă de schimbările gramaticale, iar schimbarea fonetică nu diferă de schimbarea fonemică. Iluzia de gradualitate provine din folosirea alternantă în etapa selectării și din difuzare. În mod similar, orice adoptare care nu privește o formă izolată, ci un procedeu sistematic, este regulată, adică general aplicabilă. Cît privește regularitatea, se pot ivi diferențe legate de nivelul structural [al schimbării], ca și diferențe cantitative: de exemplu, o schimbare poate să vizeze sistemul sau norma, o *singură* unitate sau concatenări de unități, o unitate/serie de unități în orice context sau numai într-un anume context și așa mai departe. Diferențe calitative însă nu există.

De aceea trebuie să facem o deosebire netă între *generalitatea intensivă* (regularitatea, adică generalitatea într-o tehnică de limbaj, într-un sistem de procedee) și *generalitatea extensivă* (generalitatea simplă, adică generalitatea într-o comunitate de vorbitori). Schimbările lingvistice sînt esențialmente „generale” (regulate) din punct de vedere intensiv, dar nu și extensiv: din această a doua perspectivă, ele sînt întotdeauna generalizări prin difuzare, adică prin adoptări succesive. Iluzia existenței de la bun început a generalității extensive provine în primul rînd din faptul că inovații analoge se pot ivi și impune în aproximativ același timp (dar oricum întotdeauna în mod individual) în puncte diferite ale unei zone lingvistice. Mai mult, în etapa selectării, regularitatea poate fi suspendată în cazuri izolate sau chiar în serii întregi de situații: de aici se nasc „excepțiile”, cum sînt, de exemplu, excepțiile de la așa-numitele „legi fonetice”. În consecință, principiul tradițional conform căruia regulari-

tatea este considerată primordială, iar excepțiile — secundare este absolut justificat. De fapt, regularitatea caracterizează actul creării unui fapt de limbă, iar într-un asemenea act procedeul respectiv este regulat pentru simplul motiv că în fiecare instanță este vorba de un fapt singular ce constituie tiparul [în original, *pattern*] unor clase de utilizări viitoare. De exemplu, în cazul schimbărilor fonetice, „legea fonetică” nu reprezintă rezultatul final, ci punctul inițial al proceselor care îi corespund în vorbirea comunității lingvistice respective. Este însă adevărat că la adopțări diferite una și aceeași schimbare poate fi interpretată în moduri diferite. Datorită acestui fapt, ca și datorită „excepțiilor” din etapa selecției, apare iluzia unei neregularități inițiale, manifestată mai ales în interpretarea schimbării fonetice ca extinzându-se de la un cuvânt la altele. Dacă, de pildă, anumiți vorbitori de spaniolă spun *amao*, dar *prado*, ei aplică pur și simplu o altă regulă decât cei care pronunță *amao* și *prao*; pentru aceștia din urmă, *ao* înlocuiește orice segment *-ado*, iar pentru primii *ao* înlocuiește doar *-ado* din participii, fără ca aceasta să însemne că schimbarea „se extinde” de la participii la alte forme.

Voi explica exemplul. Trebuie să presupunem trei etape, adică trei „limbi” diferite: 1) *-ado*, 2) *-ao* (part.) / *ado* (în alte cazuri), 3) *-ao* (în toate cazurile). Din cauza selecției între 1) și 2), anumite participii mai frecvente apar mai des în vorbire. Din cauză că participiile în *-ao* apar la 2), dar și la 3), și datorită selecției între 2) și 3), participiile terminate în *-ao* sînt mai frecvente în vorbire decât alte forme în *-ao*. Aceasta nu înseamnă însă că schimbarea *-ado* > *-ao* „se extinde” de la participii la alte forme (sau de la participii mai frecvente la altele mai puțin frecvente).

3.1.4. Diferența dintre *inovație* și *adoptare* ne ajută și să formulăm corect problema motivației schimbărilor. În principiu, inovația ca atare poate fi și non-intențională, adică poate fi condiționată „cauzal” în adevăratul sens al cuvîntului, căci vorbirea este și ea o activitate condiționată psihofizic. Cu siguranță însă o inovație condiționată cauzal are puține șanse de a fi adoptată și difuzată. Nu se cunosc, de exemplu, greșeli de vorbire [în original, *slips of the tongue*] care să se fi generalizat. Dimpotrivă, adoptarea este un act exclusiv mental ce are loc în limbaj în ipostaza sa tehnică, adică la nivelul „cunoașterii lingvistice”; de aceea ea este întotdeauna intențională, chiar dacă intuitivă (ceea ce nu diferă, în principiu, de învățarea obișnuită a limbii), astfel încît nu poate avea vreo „cauză”, ci doar o motivație finală (funcțională, culturală, socială sau estetică). Pe de altă parte, este din principiu exclusă existența unei singure motivații pentru toate schimbările lingvistice, deoarece acestea nu constituie un singur fapt, ci o clasă generală de fapte, cuprinzînd, în ultimă instanță, limba în întregime: sa. Mai mult decât atât: schimbarea constă în inovație și adoptare, iar o schimbare în limba unei comunități este o succesiune de adopțări; altfel spus: cu fiecare adoptare, schimbarea este produsă din nou. Astfel, nu se poate presupune că motivația inovației și a adopțării trebuie să fie mereu aceeași și nici că în etapa de răspîndire a schimbării o aceeași motivație ar sta la baza fiecărei adopțări. Desigur, motivația subiectivă generală este întotdeauna „alteritatea” (preluăm idiomul altcuiva), însă există diverse tipuri de al-

teritate concretă. Motivația obiectivă generală este întotdeauna finalitatea (însuși produsul final), dar, comparînd faptul nou-creat cu cel înlocuit, se disting cîteva tipuri diferite de finalitate. Un asemenea tip de finalitate obiectivă este simplificarea; adoptarea idiomului unui grup cu prestigiu corespunde unui tip de finalitate subiectivă, de motivație socio-culturală. Cît despre circumstanțele în care vorbitorii își înnoiesc idiomul, acestea sînt doar condiții, nu cauze ale schimbărilor din limbă. Ele ne indică de fapt că *este posibil* să se producă o schimbare lingvistică, dar nu că ea se va produce *în mod necesar*. Pentru producerea efectivă a schimbării, circumstanțele trebuie să fie realmente luate în considerare de către vorbitori: numai finalitatea le transformă în condiții propriu-zise ale schimbării. În acest sens, condițiile sînt o formă de motivație secundă, dependentă. O schimbare nu este adoptată pentru că există diferențe de prestigiu între vorbitori, ci pentru a cîștiga prestigiu; nu pentru că o regulă oarecare este complicată, ci pentru a o simplifica. Fără îndoială, finalitatea are valoare absolută, dar numai ca finalitate realizată, actualizată. Din acest motiv, nu se poate presupune unul și același tip de finalitate în toate cazurile în care el ar putea fi imaginat pe baza vreunei situații obiective. Dacă, de exemplu, o opoziție neutralizabilă este redusă la un singur membru, atunci foarte frecvent acest membru este cel neutral, dar nu întotdeauna și nu în mod necesar. Adesea regulile complicate sînt simplificate, iar cele cu aplicabilitate restrînsă sînt generalizate, dar chiar și în asemenea cazuri nu este deloc obligatoriu ca respectiva schimbare să se producă; pe de altă parte, schimbarea poate urma, în mod neașteptat, tocmai direcția opusă.

3.2.1. În cea de-a doua chestiune, putem să ne întrebăm doar asupra lui „cum” al schimbărilor din limbă și să încercăm explicarea ritmului acestora în istoria limbilor. De exemplu: care categorii de inovații se răspîndesc cel mai frecvent și în ce condiții ritmul în care au loc schimbările este vizibil accelerat? În acest context ne interesează cele mai obișnuite categorii de finalitate subiectivă și obiectivă ce motivează schimbările lingvistice și tipurile de condiții de care, astfel, vorbitorii țin seama; cu alte cuvinte: ne interesează să determinăm cum acționează de obicei libertatea în producerea limbilor, deci care sînt *normele* respectivei activități. Întrebarea propriu-zisă nu este deci, în acest caz, „care sînt cauzele schimbărilor din limbă?”, ci mai degrabă „cum acționează de obicei libertatea în construirea și reconstruirea limbilor?” „A explica” schimbările lingvistice înseamnă, la acest nivel, a identifica cele mai frecvente categorii de motivație finală. Din acest motiv, normele pe care le stabilim ca răspuns la acest al doilea aspect al problemei noastre pot face doar obiectul cercetării empiric-istorice, nu și al celei teoretice. De exemplu, pentru a demonstra norma simplificării ca atare, trebuie dovedit că simplificarea se petrece mai frecvent sau mult mai frecvent decît opusul ei. Pe de altă parte, o trăsătură esențială a unor asemenea norme este faptul că ele nu sînt absolute, ci permit excepții, căci într-adevăr nu sînt „cauze” cu „efecte” necesare. Faptul că, în științele culturii, nu se pot formula decît asemenea legi nu este o slăbiciune a acestor științe, ci, dimpotrivă, constituie însăși forța lor, trăsătura respectivă fiindu-le specifică, adică fără echivalent în științele naturale.

3.2.2. În privința ritmului de evoluție a limbilor, convingerea noastră este că un ritm accelerat depinde de două condiții generale: slăbiciunea (lipsa de stabilitate a) tradiției lingvistice — datorată, de exemplu, interferenței limbilor sau revoluțiilor socio-culturale ce atrag după ele decăderea culturii tradiționale — și coexistența, la nivelul tipului lingvistic a unor principii contrarii (privind istoric: tranziția de la un tip lingvistic la altul), cum s-a întâmplat în cazul evoluțiilor latină → limbi romane, franceza veche → franceza modernă; engleza veche -- engleza. Atunci când aceste condiții nu sînt întrunite, sau cînd este prezentă doar una din două, cum se întâmplă în comunitățile izolate și cultural omogene sau în cazul limbilor tipologic omogene, ritmul evoluției este mult mai lent; un exemplu în acest sens sînt limbile islandeză și turcă.

3.3. În ceea ce privește al treilea aspect al problemei, cercetarea vizază întotdeauna justificarea exhaustivă a unei anumite schimbări din istoria unei limbi particulare, întrebarea noastră luînd forma: Cum a acționat creativitatea și cum a fost ea integrată într-o anumită limbă la un moment bine definit? Răspunsurile respective fac posibilă identificarea unor clase și tipuri de motivație, constituind astfel baza răspunsului la cea de-a doua întrebare. La rîndul lor, clasele și tipurile oferă cadrul și fundalul („ipotezele de lucru”) pentru aflarea răspunsului la întrebări de acest al treilea tip.

4. Limba ca procedeu și limba ca produs

4.1. În mod curent vorbitorii unei limbi sînt convinși că nu schimbă limba, ci doar o actualizează, și nici măcar nu recunosc drept noi faptele în mod obiectiv „noi”, pe care ei înșiși le-au creat, ci le consideră ca deja „existente” sau, cel puțin, ca simplă continuare și aplicare a tradiției lingvistice.

4.2. Cu siguranță, faptul se leagă în primul rînd de ponderea și statutul pe care tradiția le are în limbă comparativ cu alte forme ale culturii, forme unde creativitatea și originalitatea creației individuale sînt extrem de izbitoare. În același timp însă această convingere a vorbitorilor exprimă intuirea naturii specifice a limbii, anume distincția fundamentală între „facerea” limbii și limba „dată”, între limbă ca tehnică deschisă, ca sistem de procedee, și limbă ca produs, ca ceva făcut cu ajutorul acestor procedee, sau între limbă ca sistem de reguli cu diverse grade de generalitate și limba ca aplicare împlinită, pe un material dat, a acestor reguli. Limba ca sistem de procedee, deci de posibilități tehnice, conține întotdeauna mai mult decît fiecare instanță de limbă actualizată, produsă, adică fiecare limbă conține o „dimensiune viitoare”. Acesta este sensul în care consider că trebuie interpretată teza lui Wilhelm von Humboldt că limba nu este niciodată în întregime „prezentă”: „denn die Sprache kann ja nicht als ein daliegender, in seinem Ganzen übersehbarer oder nach und nach mittheilbarer Stoff, sondern muss als ein sich ewig erzeugender angesehen werden, wo die Gesetze der Erzeugung bestimmt sind, aber der Umfang und gewissermassen auch die Art des Erzeugnisses gänzlich unbestimmt bleiben” (*Werke in fünf Bänden*, III, Stuttgart, 1963. p. 431).

Problema ridicată aici nu este, evident, aceea a așa-numitei produceri de enunțuri pe baza unor reguli date, ci aceea a producerii limbii înseși, deci a producerii de „reguli” pe baza unor reguli mai generale. Aceasta înseamnă că ceea ce reprezintă, dintr-un punct de vedere, un procedeu de producere constituie, din alt punct de vedere, un produs, și că vorbitorii discern intuitiv asemenea raporturi în limba lor maternă.

5. Normă, sistem și tip. Aplicare și interpretare

5.1.1. Conceperea schimbărilor lingvistice ca „non-schimbări” (ca simplă aplicare a unor reguli sau procedee date anterior) presupune de fapt să distingem nivelele de tehnică lingvistică. Aceste nivele sînt: tehnica efectiv actualizată, care poate fi transmisă ca limbă deja produsă (*norma lingvistică*), tehnica în ipostaza de sistem de opoziții funcționale și de procedee (*sistemul lingvistic*) și tehnica în ipostaza de sistem al tipurilor de funcții și procedee sau, mai degrabă, de sistem al principiilor de producere a limbii, principii care stau la baza funcțiilor și procedeelelor dintr-un sistem lingvistic (*tipul lingvistic*).

5.1.2. Majoritatea schimbărilor din norma lingvistică — dintr-o anumită perspectivă, toate — corespund unor funcții și procedee (deja date) din sistemul lingvistic, după cum majoritatea schimbărilor din sistemul lingvistic corespund unor principii deja existente în tipul lingvistic respectiv. Astfel, imperfectul romanic din jocurile copiilor, așa-numitul *imparfait préléudique*, de exemplu, în spaniolă: „*entonces yo era el rey y tu eras la reina* (în jocul pe care-l vom juca acum)” pare a fi de dată relativ recentă în majoritatea limbilor romanice, reprezentînd în acest sens o schimbare în norma lingvistică; ea corespunde însă unui spectru funcțional, deja dat, al imperfectului romanic ca timp al „non-actualității”. Un nou derivat precum *firmamental*, citat de Saussure ca formă „posibilă” în franceză, ar fi de asemenea un fapt nou, o schimbare în norma lingvistică, dar ca simplă aplicare (instanță de funcționare) a sistemului lingvistic. În același mod, extensiunile sau schimbările din sistemul lingvistic aplică tipul lingvistic. Astfel, tipul limbilor romanice (cu excepția francezei moderne) este guvernat de un principiu general: „determinări interne (paradigmatice) pentru funcții interne (non-relaționale), determinări externe (sintagmatice) — adică expresii „perifrastice” — pentru funcții externe (relaționale)”. Principiul se aplică în aceste limbi începînd cu latina vulgară: în cazul funcțiilor non-relaționale cum ar fi numărul, genul, timpurile verbale primare, expresia paradigmatică a fost menținută sau refăcută și lărgită sistematic, pe cînd la funcțiile relaționale, cum ar fi cazul și comparația, expresia paradigmatică a fost în mod consecvent abandonată sau restrînsă; aceste procese continuă parțial pînă în zilele noastre (de exemplu la formele pronumelui personal). Limbile romanice, mai ales cele sudice, de la portugheză la română, se aseamănă atît de izbitor nu numai datorită bazei lor materiale comune și influenței reciproce, ci, în primul rînd, pentru că au fost create istoric prin aceeași tehnică de limbaj, mai ales la nivelul tipului lingvistic. S-a utilizat, în acest context, termenul de „tendință”. Dar „tendință” este, ca atare, un concept formal; în termeni concreți este vorba de aplicarea progresivă a acelorași principii productive.

5.1.3. Aceasta înseamnă: dezvoltare (schimbare) a normei, dar simplă aplicare a sistemului lingvistic; dezvoltare a sistemului lingvistic, dar simplă aplicare a tipului lingvistic. O consecință metodologică importantă este că distincția între sincronie (funcționare) și diacronie (schimbare), sau mai degrabă aceea între aplicarea și modificarea regulilor, trebuie abandonată ca neadevărată pentru asemenea transformări ale limbii. În realitate există o diacronie a normei înăuntrul sincroniei (funcționale) sistemului și o diacronie a sistemului înăuntrul sincroniei tipului lingvistic.

5.2. Cu toate acestea, aplicarea procedeei și principiilor presupune o interpretare intuitivă a lor. Interpretarea aceasta poate fi și o „reinterpretare” sau poate diferi de interpretarea „obiectivă” (mai generală). Astfel, unii vorbitori de franceză au interpretat pe [z] din *liaison* ca prefix de plural; de aici forme ca *zicux, quatre — z — officiers*, sau, chiar în franceza standard, *Vous êtes Italien* fără *liaison* și *Vous êtes Italiens* cu *liaison*. În română, imperativele în -i și -e au fost reinterpretate drept corespunzând opoziției intransitiv/tranzitiv, pentru că din întâmplare o asemenea corespondență exista la multe verbe (a se compara, de exemplu, *dormi, fugi*, cu *scoate, bate*); ca urmare, în prezent multe verbe de conjugarea a 3-a și a 4-a, care pot fi și tranzitive și intransitive, au două forme de imperativ (*plingi*, dar *plinge-l*). Obiectiv vorbind este cert că, în asemenea situații, a avut loc o „schimbare”. Dar, pînă și în cazul unei reinterpretări, vorbitorii nu au sentimentul că ar schimba limba, fiind convinși că interpretarea lor este corectă, cu alte cuvinte, că procedeele implicate de schimbare „există” deja în limbă.

5.3. Cercetări mai amănunțite vor arăta, cred, că norma lingvistică se modifică aproape în exclusivitate prin aplicarea sistemului; sistemul, la rîndul lui, se schimbă în mare măsură prin aplicarea tipului lingvistic și parțial prin reinterpretare, iar tipul lingvistic se modifică aproape în exclusivitate prin reinterpretare.

6. Concluzii

Schimbările lingvistice sînt, dacă înțelegem limba ca ἐνέργεια, un fenomen lingvistic primar; ele nu sînt „schimbări”, ci chiar procesul de construire istorică a limbilor. Acesta se desfășoară în mare măsură prin aplicarea unor procedee de producere date în limba însăși. Din acest punct de vedere, conceptele discutate aici aparțin unor niveluri conceptuale diferite și unor aspecte diferite ale problemei schimbărilor lingvistice. Conceptele de *finalitate* și *cauzalitate* aparțin teoriei schimbărilor lingvistice. În adevăratul sens al termenului, *cauzalitatea* este un concept ilegitim în raport cu limbajul, deoarece schimbările lingvistice nu pot avea nici un fel de „cauze”. Acest concept ar trebui înlocuit cu acela de *motivație*. *Finalitatea*, dimpotrivă, își găsește locul aici, căci motivația schimbărilor din limbă este, într-adevăr, una finalistă; este totuși recomandabil să distingem *finalitatea obiectivă* de cea *subiectivă*. Concepte ca *simplitate*, *economic* și *caracter marcat* [al opozițiilor lingvistice] vizează forme ale finalității obiective care țin de cercetarea empiric-istorică. În măsura în care se referă la activitatea vorbitorului, acești termeni denumesc *norme*, ale respectivei activități. Aceste norme ne arată nu *de ce*, ci *cum* au loc schimbările din limbă; dar nu în mod absolut și necesar, ci ἐπὶ τὸ πολὺ:

de cele mai multe ori. Și tocmai aceste norme constituie obiectul unei cercetări a schimbărilor din limbă: problema lingvistică nu este *de ce*, ci *în ce scop* și *cum*. *Condițiile* obiective ale schimbărilor (de ex. „presiunea sistemului”) aparțin de asemenea cercetării empiric-istorice; totuși, aceste condiții nu trebuie înțelese drept „cauze” sau drept „motivație” de tip aparte: ele sînt incluse în motivația secundară. Fără îndoială că am putea numi „cauze” atît *normele*, cît și *condițiile*, dar atunci am folosi termenul „cauză” în două sensuri diferite. *Tendențele*, în măsura în care sînt intra-lingvistice în sens strict, adică în măsura în care privesc structura internă a limbii, sînt manifestări ale funcționării istorice a tipurilor lingvistice. În sfîrșit, *aplicarea* și *reinterpretarea* trebuie să completeze setul nostru de concepte; aceste ultime două concepte vizează cele mai generale tipuri formale de inovații acceptate, deci cele mai generale tipuri de schimbări lingvistice.

(Traducere de EMMA TĂMĂIANU)

LE SIGNE SYNALLAGMATIQUE. SES SYNERGIES

JAN ŠABRŠULA

- 1.1. — *Vous avez pris un bain?*
— *Pourquoi, il en manque un?*

Une réplique absurde? Ou anomalie poétique?

Dans un texte normal, le verbe *prendre* seul veut dire „saisir”, „empoigner”, „emporter”...

1.2. Quel serait le statut linguistique et fonctionnel d'un signe particulier isolé?

On ne peut guère parler de reflet immédiat et actuellement utilisable en n'envisageant que les signes linguistiques particuliers ou isolés. La désignation de la réalité linguistique (matérielle ou conceptuelle, „expérience” ou produit de quelque imagination...) est effectuée par des *combinaisons* de signes particuliers, qui sont synallagmatiques et interdépendants. Quant à la réalité ontologique, qui est une, elle peut être conçue différemment et cette conception peut être désignée au moyen de la langue, et au moyen de langues différentes, en combinant chaque fois de manière différente des signes particuliers différents et différemment structurés dans un système donné. On peut désigner le produit de son imagination (des *faux-semblants*), on peut désigner un mythe, quelque tromperie ou mensonge. Un acte de désignation peut avoir un contenu jussif, perlocutoire, performatif...

Les signes particuliers sont beaucoup plus (qu'on ne le soupçonne habituellement) synsémantiques, synallagmatiques, la désignation est fondée sur l'interdépendance des unités particulières. „La signification de l'énoncé n'est pas égale à la somme” (François 1979, 249).

Examiner la relation extra-linguistique (la *désignation*) en ne tenant compte que d'un signe-élément isolé n'a pas de sens et serait erroné.

L'intégration de signes particuliers participant à la désignation n'est pas simple addition quantitative, il a y retotalisation par intégration, *synthèse*. De façon générale, on peut dire que le contenu désigné se précise à mesure qu'on élargit l'unité d'analyse (qui doit englober dans certains cas même des stimuli et des répliques d'un dialogue...). *Premier ministre d'Angleterre* doit être considéré comme un nom général, mais c'est l'adjonction du terme *actuel* (ainsi que de l'article dit défini) qui permet à l'expression de devenir un nom individuel dans la séquence *l'actuel premier ministre d'Angleterre* (cf. Galmiche 1980, 5).

Le facteur synergique peut être suppléé par la situation.

2. Précisons notre méthode et notre terminologie.

Notre pensée ne se soumet qu'aux faits. Le fait, pour nous, c'est ce

qui est valable, réel. Ne confondons pas „réel” et „directement observable”. Le système linguistique n'est ni linéaire, ni directement observable. À partir du phénomène plus ou moins linéaire (emploi, manifestation, texte), par inférence, nous construisons notre conception de la langue.

Le système se manifeste dans et par son fonctionnement.

Le signe est la notion de base de toute science du langage. Le signe linguistique non énonciatif est un élément qui, à la fois pour sa „forme” (dans le système, l'engramme de la forme) et pour son contenu, permet deux opérations : la première, opposer deux *épisémons* (signes énonciatifs, v. *infra*) ; la seconde, rapprocher deux épisémons par ailleurs dissemblables.

Notre conception du signe n'est pas unilatéraliste. Le „signifiant” n'est pas signe.

Le *sémion* (signe non énonciatif, p. ex. un mot ou une unité onomatologique complexe codée, lexicalisée) est constitué par la relation linguistique interne, qui unit deux corrélats (non *faces*), le *dénotant* du signe („image acoustique” ou graphique, engramme déposé dans notre mémoire, consciente ou inconsciente : ce *dénotant* devient *signifiant matérialisé* lors de l'emploi du signe) et sa base, son contenu de langue.

Pour interpréter *signifiant* vs. *signifié*, Saussure hésitait, il a employé p. ex. les couples *forme* vs. *idée*, *sôme* vs. *sème*, ou *concept* en face de *image acoustique*.

Concept ne convient pas bien pour la „base du signe”, parce que ce terme se justifie plutôt pour le résultat de quelque opération mentale pour „ce qui a été formé dans l'esprit”, alors que le contenu d'un signe linguistique particulier disponible au simple usager de la langue est un „matériau” brut qui peut entrer dans la construction de la pensée conceptuelle, mais qui peut servir également à exprimer (désigner) les actes de notre vie psychique en général, qui n'est pas toujours logique...

Si nous pouvons dire *Le chien est un animal* — *Le chien de mon voisin m'a mordu*, le *sémion chien* désigne, chaque fois, un autre contenu. La base codée du *sémion chien* doit donc être suffisamment vague pour permettre ces deux désignations différentes („chien” concept ou toute une classe vs. „chien individuel, bien déterminé”), qui se réalisent dans deux types de distribution différents.

Le concept avec son extension n'est donc pas automatiquement inscrit dans le contenu codé.

Pour la „base codée du signe”, son „contenu codé”, au lieu de *concept* ou *idée*, nous mettons un dérivé de *notion*, lat. *notiō*, terme au contenu moins cristallisé et moins engageant que *concept*, et qui est à la base de nos termes *dénotation/dénoter* (pour la relation linguistique interne), *dénoté* (l'un des corrélats de cette relation) et *dénotant* („signifiant” virtuel). Notre *dénoté* („signifié de langue”) n'est pas le *denotatum* de Morris.

Pour le contenu occurrenceiel, nous proposons donc le terme *désigné*, l'un des corrélats de la relation extra-linguistique (*désignation, désigner*). Le signe particulier une fois inséré dans le texte devient *désignant* (signe employé entier, i. e. *dénotant matérialisé* = *signifiant* avec son *dénoté*, sa

base codée : Buyssens 1960 pense ici surtout à la base du signe, à son contenu codé : on *désigne* à travers le *dénote*).

Il faut donc distinguer le „contenu de langue” (le dénoté codé) et le contenu occurrentiel (le désigné).

Certains auteurs allemands distinguent très bien ces différences en employant les termes comme *Bedeutung* (E. Gamillscheg, E. Coseriu dans ses textes rédigés en allemand : *Bedeutung* correspond exactement à notre *dénotation*) et *Bezeichnung* (*désignation*) ou *Meinung* (chez Gamillscheg). Pour le corrélat de *Bezeichnung*/*bezeichnen*, nous pourrions accepter, p. ex., *Sachverhalt* (i. e. le contenu de la désignation).

Mais n'identifions pas *désigné* et *réfèrent*.

Très souvent, on comprend le lien référentiel comme un rapport sémantique d'identification. La référence consiste „à montrer du doigt un objet” ... ou „en utilisant p. ex. un déictique” (cf. François 1979, 244).

John R. Searle (*Speech Acts*) définit l'expression référentielle comme toute expression servant à identifier une chose ... ou tout autre type d'être „individuel” ou „particulier”, à l'exclusion de la „prédication”. „Tout ce à quoi on réfère doit exister”. Searle reproche à Frege de vouloir „affirmer que les prédicats ont un réfèrent”. P. ex. dans la proposition *Paul est ivre, est ivre*, selon Searle, n'a pas de réfèrent.

Il est évident que le „réfèrent” de Searle, conçu de manière assez vétuste (cf. Šabrůla 1980, 36) ne coïncide pas avec notre *désigné*. Nous *désignons* des entités, des qualités, des intentions, des erreurs, des catégories, des concepts, des relations (réelles ou imaginées...). Tout *désigné* n'a pas de corrélat ontologique¹.

La langue est un système (*psychosystématique*²) et le signe particulier est co-défini par un autre type de relations : un réseau compliqué de relations linguistiques *externes* (dans le système).

Il ne s'agit pas seulement de la *valeur* paradigmatique, donnée par la possibilité de substitution mutuelle de signes homologues (transformation *commutative*), mais également des relations virtuelles codées (*combina-bilités*) avec les éléments appartenant non seulement au même rang³, mais aussi aux autres rangs du même système. Il s'agit aussi des schèmes syntaxico-sémantiques ou lexico-syntaxiques (latitude distributionnelle), à

¹ Certains auteurs de Prague ont cru qu'il suffit de se servir du couple saussurien *signifiant* — *signifié*, termes traduits par les puristes par *označující* vs. *označované* (participes dérivés de *znač* = „signe”), ce qui a conduit à conférer souvent à *označované* une valeur archi-lexématique („signifié de langue” — „signifié d'effet”) et même, dans certains cas, à comprendre *označované* comme „réfèrent ontologique”, ce qui a dans certains cas été à l'origine d'une incompréhension totale des problèmes.

² Terme de G. Guillaume 1952.

³ Selon l'axe du rang, nous opposons dans la hiérarchie fonctionnelle du système et de ses manifestations les *plèmes* (unités distinctives) aux *sémions* (signes particuliers non énonciatifs) et les *épiséminos* (signes énonciatifs).

L'épisémission fonctionne dans le texte, mais selon les principes codés dans la langue.

Aux deux rangs supérieurs, nous distinguons les *plans* de l'expression (ou de son „image”, *engramme*) et du contenu. Nous insistons sur l'absence de conformité entre les plans de l'expression et du contenu.

Le schéma de la „double articulation du langage” ne nous satisfait pas.

savoir combinaisons possibles des *plérèmes*⁴ lexicaux avec les plérèmes désinentiels ou affixaux, avec les unités et schémas qui rendent possibles différentes reformulations, paraphrases, périphrases, translations („changements de fonction”, terme de L. Tesnière), transformations...

Les *combinabilités* permettent les réalisations des *combinaisons* dans le texte.

Le désigné, d'un signe particulier vague est désambiguïsé dans l'épimémion, dans le contexte.

3. Nous distinguons strictement *langue* et *texte* et ainsi, également, la *sémiotique* (*mode sémiotique* de Benveniste, 1966, I, 44) et la *sémantique* (*occurentielle*: pour l'effet de la désignation)⁵.

L'analyse sémique des unités linguistiques et de leurs dénotés codé- (axe paradigmatique) travaille avec les unités minimales appelées *sèmes* (Coseriu, Greimas, Pottier...). L'analyse sémantique, (analyse du contenu désigné, occurrentiel, de l'énoncé, du texte) travaille avec les *noèmes* (terme de L. Prieto).

Ainsi, p. ex., dans la proposition *Un garçon méchant bat un garçon gentil*, nous révélons, entre autres, les noèmes „agens” + „singulier” (*garçon* sujet) et „patients”, etc. (*garçon* complément d'objet), alors que l'analyse sémiotique de l'unité particulière *garçon* ne peut, en aucun cas, définir un sème „agens” ou „patients”.

Rappelons que l'analyse au niveau sémiotique (analyse composentuelle en *sèmes*) n'est pas forcément une analyse logique au sens aristotélien (comme le font, p. ex., Katz et Fodor, qui construisent des analyses conceptuelles, artefacts non linguistiques). Ainsi, „jument” se décompose en sèmes „cheval” et „femelle”, dans le langage de tout le monde, et l'analyse peut être plus riche, éventuellement, pour les unités d'un champ terminologique spécialisé. Elle peut être différente pour un terme et pour un „terme banalisé” (selon Galisson 1978).

⁴ *Plème* est le terme de Jacques Pohl (in „Word”, vol. 23). Le *plème* s'oppose aux *sémions*, décomposables en *sous-sémions* ou *plérèmes*. Ce qui caractérise avant tout les unités du second rang, c'est leur base, leur contenu, leur fonction, leurs dénotés qui entrent mutuellement dans des oppositions fonctionnelles dans le cadre du système. C'est pourquoi nous n'employons que rarement les termes traditionnels *morphème*, *morphologie*. *μορφή* dénote „forme”, mais c'est leur *contenu* qui représente leur base (cf. en grec *πλήρης*). Les *morphèmes* de la tradition pragoise ou française ou hjelmslevienne (désinences et affixes), ainsi que les unités à valeur lexicale, sont nos *plérèmes*. Chez Hjelmslev, *morphèmes* et *plérèmes* (chez lui unités à valeur lexicale) appartiennent à la „forme de la langue”.

⁵ Selon André Martinet, l'analyse des éléments de „sens” repose sur les oppositions paradigmatiques à l'intérieur d'une langue donnée. La *sémantique* entretiendrait des rapports directs avec les référents. Notons que A. Martinet présente son terme *axiologie* dans des articles de 1975 et 1977, alors que la distinction de Benveniste (*sémiotique* vs. *sémantique*) a été formulée, de façon claire et concise, avant 1966. L'*axiologie* „n'a pas fourni une solution intégrale du problème de la description et de l'analyse immanente du signifié”, cf. Schogt 1989, 57. „L'étude du signifié dans le cadre de la linguistique fonctionnelle est tardive”, selon Mahmoudian 1979, 17. Dans les articles de Martinet, il aurait fallu éviter le piège du „réfèrent”. D'ailleurs, les solutions de Martinet, dans ses différentes contributions, sont nuancées (cf. Mounin 1979, 238).

Quant au terme *sens*, il serait préférable de le réserver à ce que, en allemand, s'appelle *Sinn* (mais non chez Frege), c'est-à-dire à une partie spéciale du contenu du message (et non d'une unité particulière, p. ex. *Cette phrase n'a pas de sens*). Le problème est développé par Mukařovský (1938), Šabršula 1980, 21–22, Horálek 1981 (et, déjà, 1967, 475–478).

4. Sur la genèse de la parole.

L'hypothèse selon laquelle le premier instant de l'acte de parole est ce que G. Guillaume (1952 et ailleurs) a appelé *idéation notionnelle* nous paraît être utile et fiable, malgré certaines applications peu acceptables que Guillaume a fait de ses principes.

Pour faire entrer les „idées” (appelons-les *sémoglyphes*, avec P. Sgall 1967, 69 ss.) dans un cadre de langue existant et engendrer le texte, il faut conférer à ces éléments de contenu plusieurs fonctions.

Je désigne par F-1 (fonction première) le contenu du sémion.

Par F-2, je désigne les mêmes unités formées, fonctionnant en tant que catégories de mots.

Les mêmes unités (ou leurs ensembles) réalisent les fonctions syntaxiques dans la proposition (p. ex. celle de sujet grammatical, de prédicat...): F.3.

C'est la fonction F-4 (perspective fonctionnelle de la communication) qui préside aux options syntaxiques qui, à leur tour, président aux options morphologiques. Le tout dépend du „vouloir-dire”, ce qui implique la primauté des fonctions F-4 et F-1.

Cependant la fonction syntaxique peut être revalorisée par la proéminence.

Ainsi, pour engendrer la proposition *La pluie continue*, nous disposons du sémoglyphe-clé non formé *pluie/pleut/pleuv-...*

Si nous conférons à ce sémoglyphe le rôle de sujet (F-3) dans la proposition, alors nous optons pour la fonction F-2 substantif:

La pluie...

Cette option a déterminé, pour représenter le sémoglyphe „continuation”, le choix entre les lexèmes (F-1) „continu/er”, „sans arrêt”, etc. Le lexème choisi doit être formable en prédicat grammatical (F-3), on choisira donc le verbe (F-2) *continuer*: *La pluie continue* (on pourrait aussi reformuler: *La pluie ne cesse pas, ne s'arrête pas...*).

Interviennent le contrôle sensorimoteur (pour l'acte de langage oral) et la régulation intonative (le rhème vraisemblable *continue* étant marqué par la proéminence).

Les sémoglyphes „maintenant — actuellement”, „vraiment”, „imperfectif”, „oui” seront dans ce cas-là „annexés” à *continuer* („oui est représenté par un zéro”).

Le contenu du sémoglyphe correspondra au contenu du noème révélaire lors de l'analyse du texte, mais il y a une différence de phase.

Mais optons pour *pleuv-oir* (F-2 verbe).

a) Verbe fini: Alors, à la surface apparaîtra un sujet vide *il*, le sémoglyphe „pleuv” sera représenté par la forme fléchie du verbe *il pleut*, à laquelle seront „accollés” les représentants (les désignants) des sémoglyphes „maintenant”, „vraiment” (indicatif), „imperfectif” (cet aspect est impliqué dans le „présent continu”), „oui” (zéro), et le sémoglyphe „continuation” sera désigné par une expression adverbiale (*sans arrêt, sans cesse, continuellement, encore...*).

b) Infinitif: *Il ne cesse de pleuvoir*, etc.

Pour désigner le sémoglyphe „march-” dans la proposition *Nous avons beaucoup marché*, nous avons opté pour la F-2 verbe fini (on pourrait aussi effectuer une marche...). Si nous poursuivons *La marche nous*

a fatigués, nous avons opté pour la F-3 sujet, ce qui a déterminé la sélection au niveau F-2: *La* + substantif (*marche*): en effet, le rhème de l'énoncé peut devenir thème (F-4) dans la phrase suivante (mais la position⁶ peut être revalorisée par la proéminence: *La MARCHE nous a fatigués. C'est la MARCHE qui nous a fatigués*).

5. Le caractère synergique du signe et ses combinabilités sont à la base de la notion de *cryptocatégorie* (Šabršula 1980, 26) et assurent son fonctionnement.

Selon J. Kuryłowicz 1965, 54-71, on entend par catégorie linguistique „généralement une classe d'unités linguistiques (principalement de mots) présentant en commun un sens, une fonction syntaxique qui s'expriment par une forme commune tangible (phonétique)“.

Mais prenons les mots de la langue française *marché, fini, été, fui, assis, rendu, bu, eu, acquis, clos, absous, joint, ceint, craint, conduit, fait, mort...* Qu'est-ce qui nous permet de ranger ces mots dans une seule catégorie? Opposons à ces mots *comté, été m., parti m., étui, roulis, gorgée, conopée, châssis, charrue, bruit, bru, résidu, trapu, héros, sous m., sous prép., saint, sort...* Quel motif avons-nous pour ne pas ranger dans la même catégorie les mots de la seconde série? Cette motivation vient non pas de la „forme commune“ (elle n'existe pas pour la catégorie que les grammairiens français appellent *participe passé*), mais de quelque fonction commune, de quelque type de distribution commun pour les formes de la première série (et exclu pour la seconde série...).

La catégorie est donc donnée par:

a) la fonction commune de ces éléments; comme il n'y a pas de forme commune, ou d'indice commun, nous parlons de *cryptocatégorie*.

b) On peut parler de *cryptocatégorie*, d'autre part, quand on peut attribuer à une seule forme commune deux ou plusieurs fonctions différentes, qui se manifestent dans deux types de distribution différente.

6. Connotation — co-désignation

Dans les livres, le terme *connotation* „est un passe-partout assez vague“ (Blumenthal 1983, 95-97).

Mais il s'agit d'intégrer les „connotations“ dans une théorie sémiotique.

Ici, il s'agira de distinguer, une fois encore, les systèmes, la compétence, le sémion particulier — élément de la langue (avec son dénoté codé) et son emploi, l'occurrence, le texte.

Si, pour la „signification“ de langue (codée) des signes linguistiques particuliers (domaine sémiotique) nous employons le terme *dénotation/dénoter...*, nous pouvons, pour la relation interne supplémentaire („valeur particulière“, „élargissement de la signification“, „charge émotionnelle ou évocatrice“, etc.), employer *connotation/connoter*, et pour les corrélats de cette relation *connoté* (sème supplémentaire, affectif, évocateur, etc.) et *connotant*.

⁶ Position *droite, gauche...* Cette terminologie, très en vogue chez les distributionnalistes et, partant, chez de nombreux linguistes pragoïstes contemporains et autres, n'est pas adéquate pour l'ordre de l'oral (où il s'agit d'une succession dans le temps) et ne convient pas pour les considérations d'ordre général (étant justifiable pour certains types d'écriture seulement).

Mais si nous distinguons le signe particulier en tant qu'unité virtuelle et paradigmatique du système d'une part, et, de l'autre, l'ensemble réalisé et structuré des signes en fonction, et que l'effet complémentaire (de nature affective, intensificatrice, emphatique, évocatrice, etc.) n'intervienne qu'au niveau du texte, au niveau du désignant en fonction, au niveau occurrence, au niveau du corrélat extra-linguistique, les termes *connotation*, *connoter*... (employés même par ceux qui adoptent la terminologie morrissienne) ne sont pas logiques et ne conviennent pas.

À *désignation/désigner* correspond *co-désignation*, *co-désigner*, à *désignant* correspond *co-désignant*, à *désigné* correspondra *co-désigné*... (affectif, évocateur, etc.).

7. Il faut tenir compte de l'interaction synergique de plusieurs rangs lors de la désignation.

L'action synergique du contenu et de certains effets liés à la forme (à la valeur évocatrice des sons, p. ex.) confère au texte souvent une densité considérable. C'est dans le cadre de l'épémion que peut se faire valoir la qualité impressive des sons, c'est dans le cadre de l'épémion que les marques connotatives ou co-désignatrices sonores peuvent être redistribuées et accumulées, pour converger, en interaction avec le contenu du texte et de ses sémions, en une emphase particulièrement frappante, qui peut être définie, lors de l'analyse du texte, en noèmes intensificateurs...

Enfin, tout le contenu n'est pas toujours porté par un segment linéaire explicite. P. ex., le sémion marqué par un connoté (sème supplémentaire) peut être en opposition formelle complète avec le sémion non marqué, sans aucune trace formelle de son articulation sémique, p. ex. *comprendre* vs. *piger* (marqué), *père* vs. *papa* (marqué).

Rappelons aussi le zéro linguistique et le désignant „silence”⁷.

Et, au niveau de l'épémion, il y a de l'implicite, des allusions...⁸

REFERENCES BIBLIOGRAPHIQUES

- Émile Benveniste, *Problèmes de linguistique générale*, I, II, Paris 1966.
 Angela Bîdu-Vrâncianu, *Structura vocabularului limbii române contemporane. Probleme teoretice și aplicații practice*, București, 1986.
 Peter Blumenthal, *Semantische Dichte*, Tübingen, 1963.
 Émile Buyssens, *Structuralisme et l'arbitraire du signe*, in SCL, XI (1960), no 3, p. 407—408.
 Émile Buyssens, *De la connotation ou communication implicite*, in *Actes du Xe Congrès International des Linguistes*, Bucarest, 1967 (publié en 1970).

⁷ Cf. Mihăilă 1977, 417—421. Sur le „silence” substitut cf. J. Šabršula 1980, *Monographia*, 55—57, 112 (Notes 88, 89; le même, *Mélanges Pohl* 1979...).

⁸ Cf. Kerbrat-Orecchioni, 1986. Varia : Le terme *sémiologie* (roum. *semiologie*) est pour nous un archilixème, en face de *sémiotique* (roum. *semiotică* s.f.) vs. *sémantique* (roum. *semantică* s.f.). L'acceptation que nous voudrions réserver au *sens* (roum. *sens*, allem. *Sinn*) pourrait très bien être illustrée par l'exemple roumain suivant : *Ce sens poate avea un atac de front cu un pluton?* — John Lyons, *Éléments de sémiotique*, Paris, 1978, p. 8, 9, 115, distingue *sémiotique théorique* (correspondant à notre *sémiotique* et au *mode sémiotique* de Benveniste) vs. *sémiotique pratique* (notre *sémiotique occurrence*). Mais, après la parution des études de Prieto sur le noème, la *sémiotique occurrence* a recouvré le statut théorique. Mais Prieto travaille avec le terme *signifié* aussi au niveau occurrence, et ne distingue pas clairement ce que nous appelons *désigné* („vouloir-dire”) et *réfèrent*. Cf. 712—713.

- B. Cazacu, R. Todoran, *Lexicul dacoromân*, București, 1965.
- Eugenio Coseriu, *Pour une sémantique diachronique structurale*, in TraLiLi, I (1963), p. 139—186.
- Frédéric François, *Signifié, référent, expérience*, in M. Mahmondian (ed.), *Linguistique fonctionnelle. Pour A. Martinet*, Paris, 1979, p. 241—259.
- Robert Galissou, *Recherches de lexicologie descriptive: la banalisation lexicale*, Paris, 1978.
- Michel Galmiche, *Quelques remarques sur l'exploitation linguistique de la notion de description finie*, in „Linx” (Nanterre), Premier cahier, 1980, p. 1—78.
- A. J. Greimas, *Sémantique structurale*, Paris, 1966.
- G. Guillaume, *La langue est-elle ou n'est-elle pas un système?*, in „Cahiers de linguistique structurale”, 1952, no. 1.
- Karel Horálek, *Bedeutung, Inhalt, Sinn*, in *Actes du X Congrès des Linguistes*, Bucarest, p. 475—478.
- C. Kerbrat-Orecchioni, *L'Implicite*, Paris, 1986.
- Jerzy Kurylowicz, *L'évolution des catégories grammaticales*, in „Diogène”, 1965.
- Mortéza Mahmoudian, *Présentation*, in *Linguistique fonctionnelle. Pour A. Martinet*, Paris, 1979, p. 1—21.
- André Martinet, *Réflexions sur le problème de l'opposition verbo-nominale*, in JdP, 1950, no. 1, p. 99—108.
- André Martinet, *Sémantique et axiologie*, in RRL, XX (1975), p. 539—542.
- André Martinet, *L'axiologie*, in *Estudios ofrecidos a E. A. Llorach*, Université d'Oviedo, 1977, p. 157—163.
- Rodica Mihăilă, *Le silence en tant qu'acte de langage*, in RRL, XXII (1977), no. 4, p. 417—421.
- Georges Mounin, *Éléments d'une sémantique structurale et fonctionnelle: l'axiologie d'André Martinet*, in *Linguistique fonctionnelle* (éd. citée), Paris, 1979.
- Jacques Pohl, *Le Plème*, in „Word”, 23, no 1—2—3, p. 453—468.
- Bernard Pottier, *Du très général au trop particulier en analyse linguistique*, in TraLiLi, II (1964), p. 9—16.
- Luis J. Prieto, *Rapport paradigmatique et rapport syntagmatique sur le plan du contenu*, in *Omăgiu lui Iorgu Iordan*, 1958, p. 705—713.
- F. de Saussure, *Cours de linguistique générale*, Paris, 1972.
- Henry G. Schogt, *La sémantique lexicale et théorie linguistique*, in „Alfa” 2 (1989), p. 51—60.
- Petr Sgall, *Generativní popis jazyka a leska deklinace*, Praha, 1967.
- Jan Šabršula, *La perspective fonctionnelle de l'énoncé*, in AUC-Romamanistica Pragensia, 8 (1973), p. 93—124.
- Jan Šabršula, *Les synergies du signe linguistique en face de la réalité*, in „Philologica Pragensia”, 23 (1980), p. 150—163.
- Jan Šabršula, *Substitution, représentation, diaphore*, in AUC — Philologica; *Monographia*, LXXXI, Univerzita Karlova, Praha, 1980, 1982, 1985.
- Lucien Tesnière, *Éléments de syntaxe structurale*, Paris, 1959.

Mars 1992

U Sanatoria 7

153 00 Praha 5 — Radotín

TEODOR NAUM ȘI MUZEUL LIMBII ROMÂNE*

ROMULUS TODORAN

Înființat în 1919 de Sextil Pușcariu, printre cele dintii institute ale noii universități românești din capitala Ardealului dezrobite, Muzeul Limbii Române, sub conducerea marelui lingvist, a dezvoltat o amplă și remarcabilă activitate, în perioada interbelică, ce i-a adus Clujului faima de a fi cel mai însemnat centru lingvistic din țară. La acest institut de lingvistică s-au laborat două opere fundamentale ale culturii noastre: *Dicționarul limbii române* (al Academiei) și *Atlasul lingvistic român*, nemijlocit legate de numele savantului clujean, s-au lansat chestionare pentru explorarea lexicului dialectal și a onomasticii românești și s-a alcătuit bibliografia, literară și lingvistică, a periodicelor românești, ca un foarte util și necesar instrument de lucru. În jurul Muzeului Limbii Române, S. Pușcariu, cu prestigiul său științific, a polarizat forțele filologice clujene și a atras specialiști din domenii înrudite. Institutul întemeiat și condus de reputatul lingvist clujean a funcționat ca o societate științifică: avea membri, care se întruneau săptămînal la ședințele de comunicări, prezidate de cel ce prin statut era directorul institutului, și a publicat un buletin științific — „Dacoromania” —, renumit pentru bogăția și varietatea studiilor, articolelor, notelor și recenziilor apărute în cuprinzătoarele volume. Toți cei ce, într-un fel sau altul, participau la activitatea științifică a institutului: ca personal științific în schemă, colaboratori externi sau participanți la ședințele de comunicări și colaboratori la „Dacoromania” au fost membri ai Muzeului, adică „muzeiști”. În special, cele două opere monumentale — *Dicționarul Academiei* și *Atlasul lingvistic român* — s-au elaborat cu contribuția colaboratorilor externi, în majoritate cadre didactice universitare.

Teodor Naum a fost un „muzeist”¹.

Cîteva date biografice. S-a născut la Iași, în 1 septembrie 1891, fiind fiul junimistului Anton Naum, profesor de limba și literatura franceză la Universitatea din Iași, membru al Academiei Române. Acesta s-a remarcat în cercul Junimii ca poet și traducător din literatura franceză. Studiile, de la cele primare pînă la cele universitare, și le face în capitala Moldovei, cu rezultate excepționale. Primele clase liceale („cursul

* Comunicare prezentată la Simpozionul omagial, organizat de Facultatea de Litere din Cluj-Napoca, în 6 decembrie 1991, la aniversarea a o sută de ani de la naștere.

¹ Cu ocazia sărbătoririi lui Sextil Pușcariu la 60 de ani (4 ianuarie 1937), s-a alcătuit tabloul „muzeiștilor”, reprodus în Sextil Pușcariu, *Memorii*, București, Editura Minerva, 1978, p. 426—427. Alături de S. Pușcariu, N. Drăganu, Th. Capidan, G. Kisch, G. Giuglea, G. D. Serra, A. Procopovici, C. Lacea, P. Grimm, figurează și, mai tinerii, pe atunci, E. Petrovici, S. Pop, Șt. Pașca, T. Naum și C. Daicoviciu, toți trecuți, astăzi, în lumea umbrelor.

inferior") le urmează la Liceul Național, iar ultimele („cursul superior”), la Liceul Internat, pe care îl absolvă în 1910. De reținut este faptul că aici l-a avut profesor pe Vasile Bogrea, a cărui înrîurire a fost hotărîtoare în orientarea sa spre filologia clasică. Obține licența în latină și greacă la Facultatea de Litere din Iași, în 1913. Absolvind Seminarul pedagogic, își începe cariera didactică în învățămîntul secundar, ca profesor la Liceul militar „Nicolae Filipescu” de la Mănăstirea Dealu, refugiat în Moldova după ocuparea Munteniei de către nemți, în timpul războiului. La această prestigioasă școală este coleg, între 1914 și 1919, cu George Giuglea, cel ce va ajunge, în 1919, profesor de filologie romanică la Facultatea de Filozofie și Litere din Cluj și membru al Muzeului Limbii Române. După război, funcționează, un an, ca profesor la Școala Normală din Piatra Neamț. Îl găsim apoi director de studii și redactor al publicațiilor Institutului Național de Educație Fizică, între 1922 și 1924. În toată această perioadă, preocupările sale sînt centrate de elaborarea tezei de doctorat. În 1924, obține, cu un remarcabil succes, titlul de doctor în filologia clasică, la Universitatea din Cluj, cu lucrarea *Idilele rustice ale lui Teocrit* (București, 1925), sub conducerea lui Vasile Bogrea, fostul său profesor de la Iași.

Moartea neașteptată și timpurie a lui V. Bogrea, în 8 septembrie 1926, unanim și profund regretată, lasă vacantă catedra de limba și literatura latină. Pentru ocuparea acestei catedre, în mod firesc, consiliul facultății și-a îndreptat atenția spre Teodor Naum, cel ce publicase studii și articole în domeniul filologiei clasice și nu prea demult își susținuse teza de doctorat. E numit astfel, la 15 noiembrie 1926, profesor la Catedra de limba și literatura latină, ca suplinitor, fiind titularizat după trei ani. A fost pensionat la 15 octombrie 1951, la vîrsta de 60 de ani. După reforma învățămîntului din 1948, limba și literatura latină fiind scoasă din nomenclatorul specialităților la universitățile din provincie, titularul catedrei a predat latina, în ultimii trei ani, ca disciplină auxiliară. În cei 25 de ani de profesorat în învățămîntul superior, cu exigență și obiectivitate, a promovat numeroase promoții de latiniști, care l-au păstrat și îl păstrează în memorie cu venerația ce i se cuvine unui distins și stimat maestru. „Tot acest lung răstimp al vieții mele — mărturisește el — l-am închinat numai catedrei și unei activități științifice și literare, care se poate constata din numeroase studii de specialitate și lucrări literare”².

Anii de după pensionare i-au împovărat viața. Rigorile originii sociale și ale luptei de clasă din acea vreme de tristă amintire nu l-au ocolit: vreo doi ani a avut domiciliu forțat și i s-a sîtat pensia. În această perioadă a fost angajat, cu plata în acord, la Institutul de Istorie al Filialei din Cluj a Academiei. Munca prestată aici consta în traducerea în limba română a documentelor latinești privitoare la istoria Transilvaniei. În 1964, este numit profesor consultant. Actul acesta are semnificația unei reparații morale și, totodată, constituie o modestă încercare de a i se îmbunătăți condițiile materiale. În toată această perioadă dificilă, Teodor Naum și-a păstrat echilibrul, optimismul și încrederea în forța spiritului. De aceea și-a continuat cu aceeași pasiune preocupările literare. Tradu-

² Biblioteca Centrală Universitară „Lucian Blaga” (Cluj), fond T. Naum.

cerile în limba română a operelor lui Vergiliu, Tacit, Ovidiu, Lucrețiu, Catul, apărute una după alta, i-au dat sentimentul de împlinire a activității sale, menită, fără îndoială, să aducă o îmbogățire a culturii române. Se stinge din viață la 19 martie 1980.³

În activitatea lui Teodor Naum, Muzeul Limbii Române a avut un rol însemnat. Contactul cu acest institut i-a fost mijlocit de V. Bogrea. Acest mare erudit, cu o minte scilpitoare, a fost, pînă la moarte, unul dintre cei mai străluciți reprezentanți ai școlii lingvistice clujene, constituită în jurul lui S. Pușcariu și al institutului întemeiat de el. Preluînd catedra lui V. Bogrea, Teodor Naum a suplinit, măcar în parte, lipsa acestuia la Muzeul Limbii Române. Un filolog clasic, specialist în latină și greacă, era necesar în dezbaterile științifice din cadrul ședințelor de comunicări, ținînd seama de faptul că raportarea la limbile clasice se impunea adeseori, îndeosebi în stabilirea etimologiei cuvintelor, reclamată de *Dicționarul Academiei*.

Pe de altă parte, Teodor Naum a fost atras de Muzeul Limbii Române, ca, de altminteri, și alți filologi clujeni de diverse specialități, dintr-o necesitate launtrică: nevoia specialiștilor în limba română și în alte limbi de a comunica rezultatele cercetărilor lor, de a participa la discuții, de a se informa reciproc, de a cunoaște direcțiile de dezvoltare ale lingvisticii și, în cele din urmă, de a învăța unii de la alții. Să reținem că Muzeul Limbii Române a fost, după Unire, multă vreme, singurul institut cu profil filologic în cadrul Universității clujene, bine organizat și cu o activitate complexă⁴.

Aici, la Muzeu, a găsit tînărul profesor o atmosferă colegială, prietenească, destinsă, în care confruntările de păreri și de idei, în căutarea adevărului, erau, uneori, înverșunate, dar întotdeauna în limitele decenței și ale respectului reciproc. Meritul înfăptuirii unui astfel de climat, fecund pentru știință, îi revine în primul rînd lui S. Pușcariu. Acesta, cu prestigiul său științific și cu farmecul lui personal, ținea diplomatic echilibrul, fiind forța stabilizatoare. Maestrul aprecia generos ceea ce era valoros în cercetările fiecăruia dintre colaboratorii săi. Realizările unuia erau bucuria tuturor. Coeziunea de grup, sub autoritatea unanim acceptată a lui S. Pușcariu, a fost determinantă în constituirea și succesele școlii lingvistice clujene.

S. Pușcariu a intuit de la început calitățile lui Teodor Naum și l-a antrenat în activitatea lexicografică de la Muzeu. Noul colaborator la *Dicționarul Academiei* a făcut, la început, muncă de redacție, ca să se familiarizeze cu structura și normele lucrării, precum și cu materialul

³ Cu privire la viața și activitatea lui Teodor Naum, se pot consulta: N. Lascu, *Prof. Teodor Naum și clasicismul autic* [Evocare], în „Acta Musei Napocensis”, XVII, 1980, p. 913—917; G. Guțu, *Teodor Naum (1891—1980)*, în „Studii Clasice”, XX, 1981, p. 185—186; V. Sav, *Teodor Naum*, în „Steaua”, XXXI, 1980, nr. 4, p. 24; Viorica Lascu, *Profesorul Teodor Naum*, în „Tribuna” (Cluj), Serie nouă, IV, 1992, nr. 3, p. 8; I. E. Naghiu și N. Lascu, *Lucrările științifice și literare ale profesorului Teodor A. Naum*, în „Acta Musei Napocensis”, VIII, 1971, p. 1—8.

⁴ Institutul de Studii Clasice, care întrunea patru specialități, cu catedrele aferente: istoria antică, arheologie, limba și literatura latină și limba și literatura greacă, a luat ființă „în teorie” în 1919, dar abia peste 13 ani, în 1932, se afirmă prin publicarea „Anuarului” (vezi prefața).

din fișe, atât de bogat și de variat. După câte am putut stabili, a redactat din litera C cuvintele CONTAMINA — CONTRAGE, însumind 21 de coloane, iar din litera I, cuvintele: INFERIOR — INFERNAL, INHUMAN — INICHITATE, INTERCLUS — INTERTROPICAL, INUMAN — INVADA, în total 16 coloane⁵. Majoritatea cuvintelor redactate de el sînt din fondul neologic. Dar contribuția cea mai importantă la elaborarea Dicționarului Academiei pe care a adus-o Teodor Naum este revizia materialului redactat, în primul rînd din punct de vedere stilistic. O asemenea revizie făcuse înaintea lui (pînă în 1914) tot un filolog clasic: profesorul Dumitru Evolceanu de la Universitatea din București. Desigur acest lucru nu e întîmplător. „Prin cultura lor clasică — precizează S. Pușcariu, referindu-se la amîndoi — aveau aceeași claritate și eleganță armonică necesare spre a putea da definițiilor întrebuițate în Dicționar o formă cît mai limpede și cuprinzătoare. Datorită simțului fin de limbă al acestor doi colaboratori, stabilirea sensurilor s-a putut face mai nuanțată și sinonimia a devenit mai bogată și mai precisă”⁶. Într-o scrisoare a lui S. Pușcariu către Ștefan Pașca, dinainte de 1940, conducătorul Dicționarului relevă alte însușiri ale colaboratorului său apropiat: Naum „are experiență și calități care îl indică tocmai pentru revizia redacțiilor Pașca, Lăcea și Manolescu și scurtarea lor. Are simțul limbii și — ceea ce e mai rar — măsura și dreapta judecată”⁷. Rezultă de aici suficient de limpede în ce a constatat, din punct de vedere calitativ, contribuția sa la realizarea marelui dicționar academic al limbii române. Dar aportul său este remarcabil și sub raport cantitativ. Orientîndu-ne după datarea colilor și avînd în vedere informația dată de S. Pușcariu, am fi îndreptățiți să credem că Teodor Naum a revizuit întreaga literă I⁸ și, posibil, cea mai mare parte din litera C⁹. A mai făcut revizia literelor J, L, publicate în fascicule (ultimul cuvînt tipărit din L este *lojniță*), între anii 1936—1948, și a literelor D și E, între anii 1944—1948 (din care s-a tipărit o singură fasciculă: D — DE; din nefericire, manuscrisul acestor litere a dispărut în condiții misterioase)¹⁰. Să mai adăugăm aici și revizia pe care a făcut-o literelor M, N, O și P. Acestea s-au redactat în perioada 1940—1949, fiind pregătite pentru tipar. Din păcate, literele menționate, cuprinzînd material pentru circa patru volume, în condițiile de atunci, nu s-au putut publica. Ele au servit ca manuscris de bază pentru redacția *Dicționarului limbii române* (DLR), serie nouă, elaborat, înce-

⁵ Vezi Academia Română, *Dicționarul limbii române* ... [abreviat DA], tomul I, partea II. C, București, 1940, prefață; *ibidem*, tomul II, partea I, F—I, București, 1934, p. 1.

⁶ DA, tomul II, partea I. F—I, p. 1.

⁷ Biblioteca Centrală Universitară „Lucian Blaga”, fond Teodor Naum. La T. Naum, apelează conducătorul Dicționarului Academiei și pentru o lucrare a lui personală. „De *Istoria Literaturii române. Epoca veche* — îmi scrie profesorul Naum într-o scrisoare din 7 iunie 1975 — eu am fost cîndva foarte aproape, căci pe un exemplar al primei ediții am făcut, la rugămintea lui Sextil Pușcariu, unele îndreptări (stilistice) în vederea celei de-a doua ediții”.

⁸ T. Naum „a lucrat din 1928 încoace [la Dicționarul Academiei], făcînd uneori și redactarea neologismelor” (DA, tomul II, partea I, p. 1). Colile acestei litere sînt dateate: 12. V. 1928—20. II. 1934.

⁹ Colile acestei litere, cuprinzînd cuvintele CĂSCA — CVOȚIENT, sînt dateate 29. II. 1928 — 15. IX. 1939.

¹⁰ La Biblioteca Centrală Universitară „Lucian Blaga”, fondul T. Naum, se păstrează un carnet în care se menționează primirea și restituirea manuscriselor, după revizie, cu indicarea datelor.

pînd din 1949, de către colectivele de lexicografi din institutele de lingvistică ale Academiei, fără a se menționa undeva numele redactorilor și ale revizorilor, printre care se găsea și Teodor Naum¹¹.

În 1952, dicționarul academic, general, istoric și etimologic, se terminase de redactat. Graba era mare, iar calitatea lucrării, necorespunzătoare. Se dorea cu orice preț a se dovedi că ceea ce Academia Română — burgheză! — nu a putut realiza în zeci de ani, Academia R. P. R. e în stare a face doar în cîțiva ani. Concepție aberantă, total nerealistă, impusă de putere. În urma dezbaterilor organizate, sub îndrumarea forurilor politice, de înalta instituție, în care s-a scos la iveală factura neștiințifică și periculoasă, din punct de vedere ideologic, a lucrării, s-a tras concluzia că nu de un astfel de dicționar au nevoie masele populare. Atunci s-a hotărît elaborarea unui alt dicționar, care să cuprindă lexicul din limba literară actuală și să aibă un caracter normativ. Se încep astfel lucrările pentru *Dicționarul limbii române literare contemporane*, care, utilizînd materialul dicționarului academic, în cinci ani este redactat și publicat în patru volume. Cunoscîndu-i-se aportul adus la definitivarea Dicționarului Academiei, pe parcursul a două decenii, Teodor Naum a fost solicitat să facă revizia stilistică a noii lucrări lexicografice, înainte de a fi trimisă la tipar. Pe contrapagina foi de titlu, sînt indicați colaboratorii. La volumul I (A — C; București, 1955) și II (D — L; București, 1956), Teodor Naum e menționat printre revizori, iar la cel de al III-lea volum (M — R; București, 1957) și la cel de al IV-lea (S — Z; București, 1957) e amintit printre cei ce au colaborat parțial. Firește, în privința lui, colaborarea parțială a constatat în ceea ce făcuse demult: revizuirea stilistică a manuscrisului în faza finală.

În lucrările lexicografice ale Muzeului Limbii Române (devenit, din 1948, Institutul de Lingvistică), Teodor Naum a investit un mare volum de muncă. Valorificîndu-și cunoștințele bogate și întreg talentul lingvistic, recunoscut și apreciat, a adus o prețioasă contribuție la realizarea calitativă a acestor opere lexicografice, îndeosebi a Dicționarului Academiei, operă „căreia — cum însuși mărturisește — încă din 1926, i-am închinat cei mai buni ani ai vieții mele”¹². El a lucrat cu interes (și chiar cu pasiune) la Dicționarul Academiei, nu numai fiindcă l-a solicitat S. Pușcariu. Munca la dicționar a considerat-o ca un privilegiu. Ea i-a favorizat contactul cu un imens material lingvistic din tezaurul lexical al limbii române. Din acesta a reținut cuvinte arhaice din textele vechi, religioase și istorice, cuvinte dialectale și populare din variate surse, inclusiv din cele folclorice, expresii, locuțiuni, proverbe, sensuri arhaice, metafore etc., pe care le-a valorificat artistic în traduceri sale din clasicii latini¹³.

¹¹ Vezi CL, XV, 1970, nr. 1, p. 162—163.

¹² Cîrnea unei scrisori, răspuns la adresa Institutului de Lingvistică, nr. 305/1962, prin care i se solicită observații și sugestii la macheta DLR-ului. De data aceasta nu a putut onora colaborarea solicitată, fiind ocupat cu traducerea documentelor latinești în cadrul Institutului de Istorie.

¹³ În scrisoarea menționată la nota 7, confirmă presupunerea noastră: „În calitatea mea de traducător de opere din antichitatea greacă și latină am profitat foarte mult de bogăția citatelor adunate, în vechea serie [a Dicționarului Academiei]”.

Învingînd principiul fonetic în lupta aprigă împotriva sistemului ortografic etimologic, în 1881, se înfăptuiește o reformă, în deplinul înțeles al cuvîntului, în ortografia limbii române. Această biruință în scrisul românesc a avut repercusiuni dintre cele mai favorabile pentru dezvoltarea limbii și culturii noastre. Multe probleme s-au rezolvat atunci numai pe jumătate, iar unele au rămas pe dinafară. Deși principiul călăuzitor a fost cel fonetic, ortografia din 1881 face numeroase concesii sistemului etimologic. De aceea, peste mai bine de două decenii, în 1904, s-a simțit necesară o revizuire a normelor ortografice atunci în vigoare, care să ducă la o îmbunătățire a lor. Îmbunătățirea a constat înainte de toate în înlăturarea rămășițelor etimologice, ceea ce înseamnă o aplicare mai consecventă a principiului fonetic. La puțină vreme după Unire, în condițiile noi ale integrării provinciilor românești într-un singur stat național, discuțiile asupra ortografiei limbii noastre se reactualizează. Ortografia e discutată de lingviști în congresele filologilor români din 1925, 1926, 1927, de oameni de cultură, profesori, ziaristi ș.a., în reviste și ziare. Propunerile făcute scoteau în evidență necesitatea unei noi revizuii a ortografiei, pentru a o pune în concordanță cu principiul ei de bază și a o face mai simplă, cu mai puține fluctuații și mai practică. În felul acesta se impunea o nouă îmbunătățire a normelor ortografice, care să asigure în mai mare măsură caracterul unitar al limbii române literare naționale.

În revizuirea ortografiei din 1932, sub egida Academiei, rolul principal l-a avut S. Pușcariu. Regulile ortografice elaborate de comisia numită de înaltul for academic¹⁴, avînd în frunte pe lingvistul clujean, după multe discuții, sînt aprobate și devin oficiale. De acum ele trebuiau aplicate, dar pentru aceasta era necesar să fie difuzate și cunoscute de marele public. În vederea acestui scop, era stringent necesar un ghid ortografic, la îndemîna tuturor celor interesați de a scrie corect. Cel mai indicat de a alcătui o astfel de lucrare era S. Pușcariu.

Avînd mare încredere în „măsura și dreapta judecată” ale lui Teodor Naum, S. Pușcariu, ocupat cu Dicționarul Academiei și cu lucrările sale personale, l-a asociat pe acesta la elaborarea lucrării *Îndreptar și vocabular ortografic după noua ortografie oficială, pentru uzul învățămîntului de toate gradele* (București, 1932)¹⁵. Lucrarea menționată are un scop practic și se adresează unui public larg, tineretului școlar în primul rînd. Autorii, în prefață, fac observația că pentru limba română nu scrierea, adică ortografia e dificilă, ci rostirea, adică ortoepia; scrierea corectă e în dependență de pronunțarea corectă, inclusiv a formelor gramaticale. Dificultatea este de a selecta dintre mai multe variante regionale una care să fie recomandată sau impusă drept corectă. *Îndreptarul* este nu numai ortografic, ci și ortoepic.

În lucrare sînt reproduse regulile ortografice aprobate de Academie, pe care autorii le consideră insuficiente. Numeroase probleme nu sînt

¹⁴ Comisia propusă de Academie pentru noua ortografie a fost compusă din S. Pușcariu, O. Densusianu și I. Bianu. Activ a fost numai primul.

¹⁵ Lucrarea, pînă în 1946, a cunoscut cinci ediții. Ediția a II-a a *Îndreptarului* a fost revăzută, îndreptată și, mai ales în privința vocabularului, adăugită, utilizîndu-se numeroasele sugestii și propuneri primite de la cititori.

luate în discuție, iar altele sînt sumar expuse. De aceea ei completează aceste reguli în josul paginii, propunînd propriile lor recomandări, care sînt tipărite cu alte caractere tipografice, pentru a se deosebi de regulile oficiale ale Academiei. Lor le aparțin integral normele de despărțire în silabe și abrevierile, precum și „noțiunile de punctuație” și „observațiile gramaticale”¹⁶.

Pornind de la constatarea că o zecime din cuvintele limbii române literare ridică probleme, fie de ortografie, fie de ortoepie, fie de gramatică, cei doi autori au însoțit lucrarea lor de un bogat „vocabular” (în ediția a V-a întins pe 115 pagini), în care se cuprind cuvintele uzuale ce stîrnesc nedumeriri în scriere sau pronunțare, cu recomandările formelor considerate corecte. În optarea pentru una sau alta dintre variantele cuvintelor și ale formelor gramaticale, ei s-au bazat pe vastul material lingvistic, publicat și nepublicat, oferit de Dicționarul Academiei, și au consultat scriitori reprezentativi și personalități culturale de seamă. Călăuza cea mai sigură le-a fost înainte de toate remarcabilul lor simț lingvistic.

Îndreptarul lui Sextil Pușcariu și Teodor Naum a devenit un «vademecum» utilizat cu mult folos de toți cei ce doreau să deprindă limba română literară, în scris și în vorbire. El a constituit instrumentul cel mai eficient pentru propagarea cultivării limbii literare, prin întărirea ideii de normă, și a contribuit în mare măsură, după Unire, la consolidarea unității limbii române naționale. Ca o dovadă a necesității lucrării și a aprecierii de care s-a bucurat în epocă este și constatarea că recomandările făcute de autori pentru scrierea și pronunțarea unor cuvinte, în completarea regulilor aprobate de Academie, au fost acceptate, în marea lor majoritate, de marele public, considerate fiind ca oficiale. Fără îndoială că, la timpul său, a fost cea mai bună lucrare de acest fel, competența autorilor asigurîndu-i calitatea. Să mai adăugăm, în plus, că ea a servit, în multe privințe, de model pentru *Îndreptarul* elaborat după revizuirea normelor, ortografice, ortoepice și de punctuație din 1953, valabile în prezent.

De la ortografie, preocupările lui Teodor Naum s-au extins la ceea ce obișnuit se numește cultivarea limbii. Din laboratorul său de lucru ne-au parvenit mai multe materiale prezentate la radio, în cadrul cronicii limbii. Am semnalat mai întîi combaterea unor greșeli frecvente de ortografie, explicînd normele adoptate de Academie. Desfășoară, astfel, o activitate de popularizare a noilor reguli ortografice. De cele mai multe ori interesul său este captat de greșelile de limbă. Exemplele îi sînt oferite de ziare și de reclame. Ia atitudine față de întrebuintarea lui *după!* *dupe* pentru *de pe*, lui *ori* pentru *or*, care „hotărît n-are ce căuta în gramatica românească”, semnalează construcții greșite ca: *trebuie de făcut*, *trebuie de observat*. În atenție i se găsesc cu precădere neologismele și barbarismele de origine franceză, vehiculate mai ales de ziare. În general, în privința neologismelor, se arată, cu moderație, conservator. În locul cuvintelor neologice preferă adesea sinonimele existente în limba română. „Desigur — precizează el — nu e vorba, pentru limba vorbită zilnic, să înlocuim anumite cuvinte prin arhaisme, cum cred unii. Nu cerem,

¹⁶ Ediția a V-a, București, 1946, p. 45—47, 51—55, 55—70.

de exemplu, celor care conduc treburile publice să înlocuiască *censura* cu *privegherea*, cum se putea zice altădată, nici doctorilor și farmaciștilor să zică, în loc de *astringent*, *ciumăros* sau *ciumărit*, și nici sculptorilor a *scobi* loc de a *sculpta*"¹⁷. Timpul, în unele cazuri, nu i-a confirmat opțiunea: *extravagant*, *frustra*, *seduce*, *avertiza*, *aviza* ș.a., respinse de el, au fost impuse de uzul limbii. Nerecomandabile sînt considerate și cuvinte ca *direcționa* și *elogia*, care nu au corespondente în franceză, fiind formații românești, de asemenea acceptate în limba literară. Spiritul său exigent se ridică vehement împotriva stricătorilor de limbă, așa cum ea se găsește în reclame

Teodor Naum a militat consecvent pentru corectitudinea limbii române literare. De aceea a și semnalat numeroase greșeli, subliniind faptul că întrebuițarea corectă a limbii literare, în vorbire și în scris, reflectă gradul de cultură a celor ce fac uz de ea. „Se vede că mulți oameni socotesc aceste greșeli prea neînsemnate, — constată el, — deși unii dintre ei vor să fie oameni culți, ziaristi și profesori, scriitori. Lipsa de cultură se vede însă foarte des din lucrurile cele mici și, în privința limbii — pe care toți, oricare ar fi îndeletnicirile noastre, suntem datori s-o îngrijim și s-o păstrăm curată și în vorbire și, mai ales, în scris — [...] nu trebuie să ne luăm după vechea zicătoare latină, că «pretorul nu se ocupă de cele mici»”¹⁸.

Precum se știe, Teodor Naum a optat încă din tinerețe pentru literatură. Contribuțiile sale la cunoașterea literaturii grecești și latine l-au impus printre cei mai de seamă specialiști români în domeniu. Cele mai mari merite le-a dobîndit ca excelent traducător al scriitorilor antici în limba română, punînd în lumină nu numai cunoașterea desăvîrșită a limbilor clasice, ci și talentul său poetic. Studiul *Observațiuni despre pronumele posesiv latin și român*, publicat în „Anuarul Institutului de Studii Clasice” (Cluj, III, 1936—1940, p. 124—147, ni-l descoperă ca lingvist. Presupunem că acest unic studiu de lingvistică, semnat de Teodor Naum, își are sorgintea în ambianța Muzeului Limbii Române. Domeniul în care se înscrie cercetarea sa este cel al sintaxei istorice, prea puțin explorat pînă în pragul epocii contemporane. La Muzeu, problemele de sintaxă au fost abordate îndeosebi de N. Drăganu, recunoscut ca reputat specialist. Din studiile publicate în „Dacoromania” și, mai apoi, din lucrările postume, se poate constata că, în cercetările sintactice ale acestuia, sincronia este corelată cu diacronia. Pe de altă parte, ideea acestui studiu i-a putut fi sugerată lui Teodor Naum de materialul lingvistic al Dicționarului Academiei, pe care l-a străbătut cu atenție, făcînd revizia stilistică.

În abordarea problemei, Teodor Naum pornește de la studiul *Zur Syntax des rumänischen Possessiv-Pronomens*, 3 Pers. de Elise Richter și de la ceea ce se afirmă în gramaticile limbii române, de la I. Alexi la I. Iordan. Autorul consideră că problema lui său, sa și lui, ei trebuie reluată din trei motive: în primul rînd, fiindcă sintaxa lui *suus* și *eius* în latină nu e adîncită; în al doilea rînd, deoarece se insistă prea puțin

¹⁷ Biblioteca Centrală Universitară „Lucian Blaga” (Cluj), fond T. Naum.

¹⁸ *Ibidem*.

asupra echivalenței *său-lui*; în al treilea rând, fiindcă nu se aduce o documentație suficient de bogată pentru a dovedi falsitatea tezei că *său*, *sa* se referă la subiectul propoziției, iar *lui*, *ci* la o altă parte sintactică, teză susținută în multe gramatici ale limbii române.

Analiza fenomenului în limba latină, inclusiv în cea târzie și bisericească, pe baza unui bogat material documentar, îl duce pe autor la concluzia că și în limba latină *suus* și *eius* erau în concurență. Româna a moștenit cele două posesive *său* și *lui* din limba latină. Prin numeroase exemple se dovedește că, atît în latină, cît și în română, *său*, *sa* și *lui*, *ci* sînt echivalente și, ca atare, se pot întrebuița unele în locul altora în toate împrejurările. Pentru a dovedi neîntemeiată teza că *său*, *sa* se referă la subiect și *lui*, *ci* la altă parte sintactică, aduce exemple în care raportarea celor două forme de posesive este inversă. Așadar referirea formei *său*, *sa* la subiect și a formei *lui*, *ci* la nonsubiect este întîmplătoare, „nu e ceva care să corespundă unei realități istorice”. Substituirea lui *lui* cu *său* se datorește „unei tendințe de gramaticalizare sau de arhaizare și, în literatura cultă, desigur și unui motiv de variare stilistică sau de eufonie”¹⁹.

Teodor Naum și-a înscris numele printre colaboratorii „Dacoromaniei”. În primii ani după venirea la Cluj, a publicat în buletinul Muzeului (volumele V și VII) recenzii asupra unor cărți despre scriitori cu deosebire moldoveni (D. Cantemir, V. Alecsandri, A. Russo, B. P. Hasdeu, M. Eminescu).

Legăturile sale cu Muzeul Limbii Române au variat ca intensitate, dar nu s-au întrerupt niciodată. Destinul i-a fost, într-un fel, darnic. Dintr-o dată „muzeistii”, din prima și a doua generație, el a atins vîrsta cea mai înaintată. Atmosfera de la Muzeu, din anii lui de glorie, ca și colaborarea cu S. Pușcariu, pentru care a avut o mare stimă și o afectuoasă prețuire, le-a păstrat în amintire, cu drag, toată viața.

TEODOR NAUM ET LE MUSÉE DE LA LANGUE ROUMAINE

(Résumé)

Devenu professeur de langue et de littérature latines à l'Université de Cluj, T. Naum s'intègre au groupe des linguistes et philologues clujois du Musée de la Langue Roumaine, institut créé et dirigé par le professeur et savant Sextil Pușcariu. Doué d'un remarquable sens linguistique, il a été associé à la rédaction et surtout à la révision stylistique du Dictionnaire de l'Académie et, plus tard, du *Dicționarul limbii române literare contemporane*. En collaboration avec S. Pușcariu, il a publié un très utile *Indreptar ortografic*. Préoccupé par la défense et l'illustration de la langue roumaine, il a également publié une étude de syntaxe historique sur la relation entre les possessifs *său*, *sa* et *lui*, *ei*.

Ianuarie 1992

Universitatea „Babeș-Bolyai”

Facultatea de Litere

Cluj-Napoca, str. Horea, 31

¹⁹ *Observațiuni despre pronumele posesiv...*, p. 147.

LES CONTINUATEURS ROMANS DU SUFFIXE LATIN — UTUS

IOAN BACIU

1. Le latin pouvait tirer à partir de substantifs désignant les parties du corps humain, parfois même animal ou végétal, des adjectifs à l'aide des suffixes -OSUS (*carnem* > *carnosus*, *folium* > *foliosus*, *granum* > *granosus*, *labrum* > *labrosus*, *lingua* > *linguosus*, *nervus* > *nervosus*, *pectus* > *pectorosus*, *pluma* > *plumosus*, *pilus* > *pilosus*, *vena* > *venosus*, *venter* > *ventriosus*, etc.) et -ATUS (*barba* > *barbatus*, *capillus* > *capillatus*, *crista* > *cristatus*, *dens* > *dentatus*, *oculus* > *oculatus*, etc.). Parfois, du même substantif on pouvait tirer des adjectifs à l'aide des deux suffixes (*lana* > *lanosus* et *lanatus*). Il y avait aussi quelques autres suffixes beaucoup moins productifs: -ITUS (*crinis* > *crinitus*, *auris* > *auritus*, etc.), -EUS (*corpus* > *corporeus*, *oculus* > *oculeus*, etc.), etc. Celui qui va retenir notre attention c'est -UTUS qui ne semble pourtant être attesté en latin classique que dans *cornutus* (< *cornu*) et *nasutus* (< *nasus*).

2. Les suffixes -OSUS et -ATUS n'étaient pas spécialisés pour les parties du corps (v. *marmor* > *marmorosus*, *murus* > *muratus*) et ils ont transmis cette latitude de se combiner avec des radicaux nominaux non contraints sémantiquement à leurs descendants néolatins: esp. et port. -OSO et -ADO, fr. -EUX et -Ê, it. -OSO et -ATO, roum. -OS et -AT.

Quant aux adjectifs latins tirés de substantifs désignant des parties du corps, ils ont pu passer dans (une partie de) les langues romanes en conservant le suffixe (sous sa nouvelle forme phonétique, bien sûr), certains ont disparu dans certaines langues en même temps que le substantif dont ils étaient dérivés (par exemple, on ne trouve pas trace de *capillus* -- *capillatus*, *labrum* -- *labrosus*, *callum* -- *callosus*, etc. en roumain), certains sont attestés aux périodes anciennes des langues romanes, ayant disparu depuis (par exemple, les anciens fr. *barbé* et *langos*), certains autres se retrouvent avec changement de suffixe (ancien fr. *corporos*, *ventré*; it. *piumato* à côté de *piumoso*, *venato* à côté de *venoso*; port. *veirado*; esp. *plumado*; roum. *năsos*, etc.). Enfin et naturellement, les suffixes romans continueurs de -OSUS et -ATUS ont continué à être productifs et à créer de nouveaux adjectifs sur le terrain propre de ces langues.

3. Le fait roman le plus remarquable dans le domaine des adjectifs dérivés de substantifs désignant des parties du corps reste pourtant la fortune du modeste suffixe latin -UTUS (esp. et port. -UDO, fr. -U, it. -UTO, roum. -UT).

D'abord, des deux adjectifs latins, *cornutus* se retrouve dans toutes les grandes langues romanes: esp. et port. *cornudo*, fr. *cornu*, it. *cornuto*, roum. *cornut*; *nasutus* ne se retrouve que dans les it. *nasuto* et roum.

régional *năsut* (esp. et port. *narigudo* < *nariz* < lat. *narica*), mais à côté de ces quelques adjectifs hérités il y a des centaines d'autres adjectifs dérivés à l'aide des suffixes romans continuateurs de -UTUS¹, dont une trentaine seulement en français moderne et seulement trois en roumain : *cornut*, *năsut* et *limbut* (les deux premiers sont bien sûr les continuateurs des lat. *cornutus* et *nasutus*, mais le dernier ne peut pas être dérivé du roum. *limbă*, car, représenté par deux seuls mots, ce suffixe n'a jamais dû être productif en roumain : on² suppose donc un lat.* *linguutus*).

Ces données et ces quelques estimations quantitatives, qui ne sont pas exhaustifs et qui ne concernent pas toutes les langues romanes³, ni leurs variations diachroniques et diatopiques, permettent quand même quelques commentaires.

4. Le roumain se sépare, sur ce point, des autres langues romanes et continue la tradition du latin classique, c'est-à-dire qu'on y possède des adjectifs dérivés de substantifs désignant des parties du corps à l'aide

¹ Dérivés espagnols relevés dans N. Filipovici et R. Serrano Pérez, *Diccionario spaniol-român*, Bucarest, 1964 : *agalludo*, *barbudo*, *bigotudo*, *bocado*, *cabelludo*, *caberrudo*, *caderudo*, *carnudo*, *carranzudo*, *carrilludo*, *corpudo*, *cornudo*, *cortezudo*, *crestudo*, *crinudo*, *cuerudo*, *dentudo*, *espaludo*, *felpudo*, *forzudo*, *fronzudo*, *ganchudo*, *garrudo*, *hojudo*, *lanudo*, *latigudo*, *lengudo*, *lomudo*, *membrudo*, *nalgudo*, *narigudo*, *nervudo*, *orejudo*, *osudo*, *panzudo*, *patudo*, *peludo*, *picudo*, *ramudo*, *talludo*, *tetudo*, *tronchudo*, *velludo*, *ventregudo*, *ventrudo*, *zapatudo*.

Dérivés anciens français : *bouchu*, *corporu*, *corsu*, *coru*, *crenu*, *crestu*, *dentu*, *espallu*, *flocu*, *lanu*, *levru*, *marbru*, *nervu*, *peaucelu*, *pommelu*, *râblu*, *ramu*, *veinu* et peut-être *bornu* que R. Grandsaignes d'Hauterive (*Dictionnaire d'ancien français*, Paris, [1947]) rapproche de *bornal*, *bornel*, mais qu'on pourrait rapprocher du prélatin *born* „trou”, d'où A. J. Greimas (*Dictionnaire de l'ancien français jusqu'au milieu du XIVe siècle*, Paris, [1968]) dérive *borgne*. Quant à *crepeltu* donné par Kr. Nyrop (*Grammaire historique de la langue française*, Copenhague, IIIe vol., 1936, p. 149), il concerne notre sujet dans la mesure où en ancien français est attesté un substantif *crespel*, ce que nous n'avons pas pu vérifier.

Dérivés français modernes : *barbu*, *bécu*, *bourru*, *branchu*, *bossu*, *charnu*, *chevelu*, *cornu*, *cossu*, *crochu*, *fessu*, *feuilu*, *fourchu*, *glandu*, *goulu*, *grenu*, *griffu*, *herbu*, *joufflu*, *lippu*, *mafflu*, *mamelu*, *membreu*, *moustachu*, *moussu*, *ossu*, *pailu*, *pentu*, *poilu*, *pointu*, *têtu*, *touffu*, *velu*, *ventru*, tous attestés par le Petit Robert, Paris, 1979.

Dérivés italiens : *ancacciuto*, *baffulo*, *barbuto*, *bitorzolutu*, *calluto*, *capelluto*, *càppelluto*, *carnuto*, *cervelluto*, *chiericuto*, *cicciuto*, *cigliuto*, *cornuto*, *corpacciuto*, *corporuto*, *corputo*, *costoluto*, *crepauto*, *crestuto*, *crinuto*, *dentuto*, *fiancuto*, *fioccutu*, *fogliuto*, *forcuto*, *forzuto*, *fronzuto*, *gambuto*, *gomberuto*, *gozzuto*, *lanuto*, *linguacciuto*, *membruto*, *midolluto*, *nasuto*, *naticuto*, *nerboruto*, *nerbuto*, *occiuto*, *orecciuto*, *ossuto*, *paffuto*, *panciuto*, *peluto*, *pennuto*, *pinzuto*, *pizzuto*, *polpacciuto*, *polputo*, *ramoluto*, *ramoruto*, *ramuto*, *ricicolutu*, *ricciuto*, *schiemuto*, *spalluto*, *torsuto*, *uncinuto*, *unghuto*, *velluto*, *zannuto*, *zasseruto* (relevés dans C. Battisti et G. Alessio, *Dizionario etimologico italiano*, Florence, 1950).

Dérivés portugais : *ancudo*, *abellhudo*, *barbudo*, *barrigudo*, *beicudo*, *bicudo*, *bohecudo*, *bojudo*, *borrachudo*, *bocado*, *cabecudo*, *cabeludo*, *carnudo*, *carrancudo*, *cascudo*, *cornudo*, *dentudo*, *espa-taudo*, *esporauudo*, *felpudo*, *folhudo*, *forçudo*, *lanudo*, *linguarudo*, *maçudo*, *mamudo*, *membrudo*, *nadegudo*, *narigudo*, *nervudo*, *ohludo*, *orelhudo*, *ossudo*, *pançudo*, *papudo*, *patudo*, *peitudo*, *peludo*, *penudo*, *pencudo*, *pernudo*, *pestanudo*, *polpudo*, *ramudo*, *testudo*, *tetudo*, *taludo*, *truncudo*, *trom-budo*, *veludo*, *ventrudo*, etc., tous enregistrés par J. Almeida Costa et A. Sampaio e Melo, *Dicio-nario da lingua portuguesa*, Porto, 5e éd., s.d.

² *Dictionarul limbii române moderne*, Bucarest, 1958, s.v. *limbut*.

³ Ainsi, par exemple, C. Battisti et G. Alessio, *op. cit.*, font ça et là référence à des formes dialectales ou appartenant à d'autres langues romanes (*pizzuto* se retrouve en calabrais comme *pizzutu*, à *peluto* correspond l'occitan *pelut*, à *gomberuto*, l'occitan *geberut* et le catalan *geperut*). Nous n'avons pas eu les moyens d'étendre nos recherches aux langues romanes minorées et encore moins à la dialectologie romane.

de -OS et -AT dans la plupart des cas⁴. Cela pourrait être expliqué par ce que la romanité orientale aurait été coupée du reste de la Romania au moment où la diffusion de -UTUS ne faisait que commencer (v. *limbut* < **linguutus*).

5. Que le processus ait commencé en latin et à l'époque du roman commun est prouvé par l'existence dans toutes les langues romanes occidentales d'adjectifs dérivés à l'aide des continueurs de -UTUS à partir de substantifs qui remontent au même étymon latin. Ainsi, aux continueurs romans du lat. *barba* correspondent les adjectifs dérivés : esp. et port. *barbudo*, fr. *barbu*, it. *barbuto* (seul le roumain continue *barbatus* > *bărbat*), ce qui a fait supposer un lat. **barbutus*. Dans une situation analogue se trouvent : *capillus* (esp. *cabelludo*, fr. *chevelu*, it. *capelluto*, port. *cabeludo*, ce qui a fait avancer, pour le français⁵, mais ce peut être valable des autres langues, l'étymon lat. **capillutus*), *pilus* (esp. et port. *peludo*, fr. *poilu*, it. *peluto*), *dens* (esp. et port. *dentudo*, ancien fr. *dentu*, it. *dentuto*), *spathula* (esp. *espaludo*, ancien fr. *espalu*, it. *spalluto*, port. *espataudo*), *villus* (esp. *velludo*, fr. *velu*, it. *velluto*, port. *veludo*), etc., pour lesquels il est permis, jusqu'à preuve du contraire, d'imaginer des étymons latins comme : **pilutus*, **dentutus*, **spathulutus*, *villutus*⁶, etc.

Les hésitations dans le choix du suffixe ont parfois mené à la co-existence de deux adjectifs synonymes : en ancien français *barbu* était concurrencé par *barbé*, *ventru* par *ventré*, *ossu* par *ossé*, alors que de *dentu* et *denté* c'est le second et le plus ancien qui a vaincu ; en espagnol, en portugais et en italien l'existence de doublets en -UDO, -UTO et en -OSO est même très fréquente de nos jours (il y a, par exemple, esp. et it. *veloso*, port. *veloso*). Le français moderne a éliminé les doublets, en roumain le suffixe -UT n'a jamais été productif.

6. Commencée en latin tardif et/ou en roman commun, l'extension des dérivés en -UDO, -U, -UTO doit avoir continué dans chacune des langues romanes occidentales et de façon indépendante, puisqu'il y a :

— des adjectifs de même sens, mais dérivés de substantifs à étymons différents : esp. *carrilludo*, fr. *joufflu*, it. *paffuto*, port. *bohecudo*, etc. ;

— des adjectifs qui n'apparaissent que dans une seule langue : it. *unghiuto* (alors qu'il y a esp. et port. *ungulado*, fr. *onglé*), etc. ;

— des adjectifs dérivés d'un substantif lui-même dérivé sur le terrain de la langue respective : it. *polpacciuto* (< *polpaccio* < *polpa*), *ancacciuto* (< *ancaccia* < *anca*), *linguacciuto* (< *linguaccia* < *lingua*), *corpacciuto* (< *corpaccio* < *corpo*), etc. ;

⁴ En effet, il n'est que de donner les équivalents roumains des adjectifs français modernes ci-dessus (note 1) pour s'en convaincre (en marquant par Ø l'absence de correspondant roumain) : *bărbos*, *cocoșat*, *arțăgos*, *crengos* ou *crenguros*, *lățos*, *cornut*, *cărnos*, *păstăios*, Ø, *foios* ou *frunzos*, *bucos*, *guros*, *grăunșos* ou *bobat*, *obrăzos*, *buzat*, *bucălat*, *fișos*, *mustăcios*, Ø, Ø, *osos*, Ø, *păros*, *lăbos*, Ø, *căpes*, *stufos*, Ø, *burtos* (certains de ces adjectifs ne font que traduire leurs correspondants français, mais ne sont pas dérivés de substantifs ayant le même sens que ceux dont dérivent les adjectifs français : *arțăgos* < *arțag* „hargne” ; *bucălat* est dérivé, comme *bucos*, de *bucă* qui, selon les régions, signifie „fesse” ou „joue” ; *velu* devrait se traduire de la même façon que *poilu*, car seul *pilus* a passé en roumain ; *păstăios* a le sens concret que „cossu a perdu, „qui a des cosses”).

⁵ O. Bloch et W. v. Wartburg, *Dictionnaire étymologique de la langue française*, Paris, 1932.

⁶ Donné comme étymon par C. Battisti et G. Alessio, *op. cit.*

— surtout, des adjectifs dérivés de substantifs qui ne sont même pas d'origine latine : fr. *lippu*, *mafflu*, *griffu*, etc.

7. Les quelques centaines de dérivés romans du type -UTUS comparés aux deux du latin classique, c'est relativement important. Pourtant, il faut vite constater que ces suffixes ne sont plus productifs à l'époque actuelle (fr. *pentu* est attesté au XX-e siècle⁷, mais venant d'un dialecte où il peut être plus ancien sans avoir été enregistré). Plus encore, bon nombre sont sortis de l'usage (voir la liste de l'ancien français sous la note 1, bon nombre d'adjectifs italiens figurant sous la même note sont donnés par les dictionnaires comme vieillis et remplacés par les doublets en -OSO).

8. En même temps qu'ils recevaient une extension plusieurs centaines de fois plus grande qu'en latin classique, les adjectifs du type -UTUS se spécialisent pour la dérivation à partir de substantifs désignant des parties du corps, restriction que les suffixes du type -OSUS et -ATUS n'ont jamais connue et ne connaissent pas. En effet, parmi les adjectifs néolatins du type -UTUS que nous avons examinés, un peu plus d'une vingtaine seulement sont dérivés de substantifs qui ne correspondent pas au trait sémantique mentionné ci-dessus (esp. *agalludo*, *ganciudo*, *zapatududo* ; fr. *pointu*, *marbru*, *bourru*, *fourchu*, *mafflu*, *pentu*, *bornu* ; it. *forcuto*, *paffuto*, *cappelluto*, *forzuto*, *chiericuto*, *cicciuto*, *pinzuto*, *versuto* ; port. *esporauto*, *borrachudo*, *bojudo*, *forçudo*, *maçudo*)⁸ et encore certains d'entre eux sont employés pour caractériser le corps humain (fr. *mafflu*, it. *paffuto*, etc.). Cette spécialisation est sans doute la cause de ce que les suffixes continuateurs de -UTUS ne sont plus productifs : le nombre des substantifs désignant des parties du corps est peu susceptible d'augmenter et de nouveaux dérivés ne peuvent apparaître que dans la mesure où ils n'existaient pas déjà.

9. Enfin, si nous prenons un substantif S, le sens des adjectifs dérivés en -UDO, -U, -UTO à partir de S, de la plupart d'entre eux du moins, car dans certains cas leur sens s'est écarté de celui du S, peut être paraphrasé à peu près comme suit : a) si la partie du corps désignée par S peut manquer (*barbe*, par exemple), le sens de l'adjectif *S-utus* est „qui a S” (*barbu*, *barbudo*, *barbuto* „qui a de la barbe”) ; b) sinon, le sens de l'adjectif est „qui a un (des) grand(s) S, qui a beaucoup de S” (voir *cheveu* — *chevelu*, *nariz* — *narigudo*, *corpo* — *corporuto*, *nas* — *năsut*, etc.), ce qui n'a pas manqué de teindre certains de ces adjectifs de nuances péjoratives, fait signalé pour le français par Kr. Nyrop : „Les formes en -u impliquent plus d'abondance, de force et souvent aussi de vulgarité, que les mots en -e”⁹.

⁷ *Petit Robert*, Paris, 1979.

⁸ Il est significatif de constater que le fr. *moüssu* correspond à celle des acceptions de *mousse* qui signifie *muscus* et non à celle qui signifie *spuma*, étant donc l'hétéronyme du lat. *muscosus*.

⁹ *Op. cit.*, p. 105.

CONTINUATORII ROMANICI AI SUFIXULUI LATIN -utus

(Rezumat)

Acest sufix nu apare în latina clasică decât în puține derivate (*cornutus*, *nasutus*), în rest, pentru a deriva adjective de la substantive [+ parte a corpului] se foloseau sufixe ca -OSUS, -ATUS, -ITUS, -EUS, care nu erau specifice acestui câmp semantic. În limbile romanice, mediteraneene în special, se constată câteva sute de adjective derivate cu continuatorii lui -UTUS (sp. și port. -UDO, it. -UTO, fr. -U, rom. -UT), majoritatea provenind din substantive [+ parte a corpului]. Această specializare explică și faptul că sufixele respective au încetat repede să fie productive, inventarul substantivelor [+ parte a corpului] fiind puțin susceptibil de îmbogățiri. În contextul general romanic, româna se singularizează prin existența doar a trei derivate (*cornut*, *limbut* și, dialectal, *năsut*), urmată de franceză cu circa treizeci de adjective în -U. Sensul adjectivelor de tip *S-utus* este fie „care are S”, fie „care are S mare, care are mult S”.

Mai 1992

Universitatea „Babeș-Bolyai”

Facultatea de Litere

Cluj-Napoca, str. Horea, 31

NOTE LEXICALE ȘI ETIMOLOGICE

V. FRĂȚILĂ

Așez, s. n. sg. „odihnă”, derivat regresiv de la *a (se) așeza* (cf. *as-timpăr* < *a (se) astimpăra*), este consemnat în basmul *Împăratul soare-cilor* din colecția lui Ioan Micu Moldovan, *Povești populare din Transilvania culese prin elevii școlilor din Blaj (1863–1878)*, București, Editura Minerva, 1987, p. 185 (ediție îngrijită de Ion Cuceu și Maria Cuceu):

„Atunci iepurele tot cît peste trei tufe sărea și nu avu stare și așez pînă întîlni pre vulpe”.

Băuna, vb. I intrans. a fost înregistrat din Transilvania de nord și de nord-vest cu sensurile: (despre lupi și cîini) „a urla”, prin extensiune (despre copii) „a plînge”, „a urla” (cf. germ. *das Kind heult*). În DA sînt inserate atestări din POMPILIU, BIH. 1005¹, VAIDA și REV. CRIT. III, 88, precum și cîteva scurte texte ilustrative: *Cîinele baună la lună* (Șepreuș, jud. Arad, comunicat de M. Sturza); *Mai dă-i țiță la copil să nu-mi tot baune*. REV. CRIT. III, 88. La diateza reflexivă, verbul este notat tot în REV. CRIT. III, 88, cu sensul (despre copii) „a supăra pe cineva cu plînsul”, (familiar) „a-i urla pe cap”: *Toată noaptea m-a băunat copilul*.

Verbul apare și în textele culese de Teofil Teaha pentru monografia *Graiul din valea Crișului Negru*, București, EA, 1962, p. 172, fără să fie inclus în glosarul care însoțește lucrarea și fără să fie discutat în capitolul referitor la lexic: „Lupu s-o dus cu mîelu. Da cîinili nost ȕ cepût a *baună* ca lûpi”. Textul acesta a fost inclus de V. Frățilă în antologia *Texte dialectale și glosar*, Timișoara, TUT, 1981, p. 49, iar cuvîntul a fost discutat în *Glosar* la p. 169.

Din Girișul de Criș, jud. Bihor, termenul a fost notat de Eugen Potoran în *Lexic regional*, București, EA, 1960, p. 68: „*băuna (baun)*, vb. = a plînge zgomotos”.

După Serghe Șuțu, *Strigățele animalelor. (Studiu lexicografic)*, DR, II, 1921–1922, p. 97, verbul s-ar întrebuința și cu referire la alte animale, spre exemplu, la bou și ar circula și prin sudul Carpaților Meridionali: „În comuna Spineni — Olt (H XI 176) și în Cetățeni din Deal (H IX 194) se aude expresia «boul *baunc*» = *baună* (cf. mione = mionă), și anume cînd boul se luptă cu coarnele (H IX 194)”. După același autor, cuvîntul a fost înregistrat și din Banat: *cîinele baună* (H XVIII 74).

Relativ recent, verbul a fost înregistrat de mai multe ori din comuna Măguri-Răcătau, jud. Cluj, de Maria Ioniță în *Cartea vilvelor*, Cluj-Napoca,

¹ Abrevierile sînt cele uzuale, preluate după *Bibliografia DA și DLR*.

Ed. Dacia, 1982, și în *Drumul urieșilor. Basme, povești și legende din Munții Apuseni*, Cluj-Napoca, Ed. Dacia, 1986, și o dată din Someșu Rece-Uzină, comuna Gilău, jud. Cluj, în *Cartea vîlvelor*. Dar iată contextele: „... boii răge, cîinii *băuna*, tăte era năcăjite. Numa cocoșu nu” (Măguri-Răcătău, *Drumul urieșilor*, p. 45); „Noa, o mărș înapoi la stîină și cînd o fost acolo, numa o auzit luptii înt-on vîrv de deal:” Bauuu! Bauuu! “Ziceu cîinilor c-ar vini să mînce carne de mnel. O *băunat* și cî-nile cela bătrîn” (Măguri-Răcătău, *ibidem*, p. 48); „Lupu s-o dus p-acolo pîn pădure și s-o apucat de *băunat*. Dă-i la *băunate*! O auzit pîn pădure, mai departe *băunînd* și p-acolo” (Măguri-Răcătău, Iujdei, *Cartea vîlvelor*, p. 246); „Tăt așe să tăt aproptie luptii *băunînd*” (SomeșuRece-Uzină, *Cartea vîlvelor*, p. 259).

De la *băuna* și anume de la participiul verbului, s-a format substantivul *băunat*, *băunate* (vezi citatul mai sus) „urlat”, atestat și la ALEXICI L.P. I 237/26: „La *băunatu*’ și urlatu’ lupului să adunară mulți lupi” (DA, s.v. *băuna*).

După DA, etimonul cuvîntului este lat. **baubulare* (din *baubari* „baffen, bāffen, la origine onomatopee, cf. b a u), păstrat la sarzi: *baular* „a lătra”. Serghe Șuțu, *lucr. cit.*, p. 97, se exprimă confuz cînd afirmă că acesta este „o onomatopee de origine latină: **baubulare* > *bauna*”. Adăugăm că **baubulare* trebuia să devină **băurare*. Forma cu *n*: *băuna(re)* se explică, probabil, prin disimilarea primului *-r-* din forma de infinitiv.

Termenul ardelenesc este considerat ca avînd origine latinească și de REW, 1001, care indică etimonul *baubulare* „bellen” (fără asterisc), din care descînd și piem. *baolê*, val. sas. *bagolê*, campid. *baulai*, bask. *maulatu*. Înrudit cu *baubulare* este lat. *baubor*, *-aris* (și *baubo*, *-as*), *-ari* „aboyer”, care, după A. Ernout et A. Meillet, *Dictionnaire étymologique de la langue latine. Histoire des mots*, ed. a IV-a, Paris, 1959, p. 68, în afară de Lucretius, nu figurează decît la gramaticieni și glosatori, termenul uzual fiind *latro*, *-are*. Lat. *baubare* „bellen” s-a păstrat doar în alp.-mar. *baubá* (vezi REW, 1000 a).

DLRM înregistrează verbul *băuni*, *băun*, intrans., cu întrebuințare regională „(despre lupi și cîini) a urla”, „(despre vite) a mugii”, „(despre copii) a țipa tare”, p. ext. „a se văita”, indicînd ca etimon lat. **baubulare*. De observat e că **baubulare* nu putea deveni *băuni*, ci că acesta provine din *băuna* (< **baubulare*) prin schimbare de conjugare, de la prima la a IV-a.

DEX reproduce întocmai textul din DLRM, cu singura deosebire că pentru etimon notează: „cf. b a u”.

Mai adăugăm, aici, că tot de conjugarea a IV-a este verbul și în Hațeg: *băuni* „a lătra, a urla” (Ovid Densusianu, *Graiul din Țara Hațegului*, București, 1915, p. 309).

Borean, s. m. Neînregistrat, după cunoștințele noastre, în dicționare, l-am întîlnit în colecția de *Povești* a lui Ioan. Micu Moldovan (citată mai sus), p. 212, cu sensul „bărbat”, „om însurat”: „Ca să sporesc la vorbe multe, numai atîta vă mai spun că în ziua următoare căpitanul a spus toată întîmplarea din noaptea trecută *borcanului* tînăr”.

Cuvîntul trebuie să fie înrudit cu *boreasă* „femeie (măritată), nevastă”-cunoscut prin Transilvania, în Muscel și în munții Sucevei (DA), „vă,

duvă" (Țara Oașului). Aria de răspîndire actuală, după Vasile Scurtu, *Termenii de înrudire în limba română*, București, EA, 1966, p. 192, se află în fostul județ Țirnavă Mare și în părțile Făgărașului. Termen cu etimologie controversată, *borcasă*, după DA, reprezintă o contragere din *boiereasă*. După aceeași lucrare lexicografică, lexemul ar fi putut lua naștere mai ales în acele regiuni, precum Țara Oltului și Maramureș, unde mai existau „boieri” și se va fi spus mai întîi de slugi stăpînelor lor. De altfel, după o informație preluată din Tit Bud, *Poezii populare*, în Maramureș se mai zicea pînă la data redactării *Dicționarului Academiei* (vol. I, 1913) *boiereasă* cu înțelesul de „nevastă, stăpînă”.

Borean a putut lua naștere din *bor-*, detașat din *boreasă*, cu sufixul *-ean* (cf. *căscan* „om căsătorit” < *casă* + *-can*).

În unele zone unde circula *boreasă* „nevastă” s-a refăcut o formă de masc. *boreșar*, ca în Maramureș (ALR, I, vol. II, h. 269) sau ca în Țara Oașului (Candrea, *Graiul din Țara Oașului*, 1907, p. 80); unde însă *boreșar* are sensul de „văduv”. În comuna Deda, de la *boreasă* s-a format diminutivul *boresnică* (MCD, I, apud V. Scurtu, *op. cit.*, p. 193).

Calce. Calciu. Fitonimul românesc *calce*, corespunzînd termenului științific *Caltha palustris*, denumind o „plantă ierboasă cu frunzele groase lucitoare și cu flori galbene, aurii”, cunoscută și sub numele de *calcea-calului*, *bulbuc*, *bulbucei*, *capră nemțească* (Transilv.) *șcalce* (PANTŪ, PLANTELE), *buruiană cu floarea galbenă și frunzele în forma copitei de cal* (HX 496); din frunzele ei late și cărnoase se fac găluște (com. TOFAN), intrînd în compusele *calce-mare* = *rostopască* (PANTŪ, PLANTELE), *calce-mică* (PANTŪ, PLANTELE), cf. LEX. BUDA cu pluralul *călci*, ca și *calciu*, s.m. (comunicat din Zagra, de lîngă Năsăud) = *buruiană cu frunze mari și cu flori galbene, scalcie*, s.f. (comunicat CORBU), înregistrat și de LEX. BUDA și diminutivul *călceă*, s.f. înregistrat de Sabin Pop Barcianu, *Dicționarul român-german și german-român. Partea I.-a: Română-germană*, ed. a III-a, Sibiu, 1900, și de Theodor Alexi, *Rumänisch-deutsches Wörterbuch*, ed. a II-a, Brașov, 1906, este considerat de DA, de unde am preluat și datele de mai sus, ca provenind din lat. *calx*, *calceum* „călcii, picior de om și de animale”. Supoziția aceasta pornește de la faptul că planta respectivă are frunzele în formă de copită de cal, lucru semnalat deja de I. A. Candrea în revista „Romania”, XXXI, p. 304. Termenul este continuat și de it. *calcio*, calabr. *calce*, sard. log. *kalke*, prov. *caux*, sp. *coz* (vezi Pușcariu, *Etymologisches Wörterbuch*, 256; CDDE 215). Pentru evoluția de sens asemănătoare s-au făcut trimiteri la: fr. dial. *pied de polain*, scr. *kopitac* (CDDE, DA), ucr. *lapki* „kleine Pfoten” (labă, talpă mică), galez. *troued yr ebol* „Fohlenbein” = picior de mînz (Pușcariu, EW).

Fără să negăm sau să respingem explicațiile date anterior numelui plantei respective, ne gîndim că în păstrarea fitonimului românesc și romanic (vezi mai sus atestările din italiană, sardă, provençală și spaniolă) un anume rol ar fi putut juca și termenul botanic grecesc intrat în limba latină *chalca*, *-al*, transcris de Dioscoride *χάλκα* (cf. gr. *χάλκεως* /-χοῦς „couleur de cuivre” (receptaculul galben al florii), dat crizantemei de grădină (*Chrysanthemum coronarium* L.), atestată de Pliniu cel Bătrîn și de *Pseudo-Dioscoride* (*calca*) (vezi Jacques André, *Les noms de plantes dans la Rome antique*, Paris, 1985, p. 58).

Chalca ar fi devenit în rom. **calcă*. În explicarea termenului românesc, ca și a celor romanici, trebuie să pornim de la forma de plural *chalcae*, care putea deveni *calce*. Astfel de nume de plante care au ca punct de plecare forma de plural se mai cunosc: cf. rom. *cicoare* < *cichoria*, pl. lui *cichorium*, *papură* < **papura*, pl. lui **papyrus*, pronunțat **papurum* (= clas. *papyrus*) (vezi CDDE 1323, s.v. *papură*).

Gr. *χάλκος* „cupru, bronz” este punctul de plecare și al altor nume de plante cunoscute în antichitate. Astfel *chalceos*, -i, s.m. transcriere a gr. *χάλκειος* (Theophrastos, H.P. 6. 4. 3), propriu „couleur de cuivre”, denumind o plantă cu „capitules jaunes”, atestat la Pliniu cel Bătrîn (vezi Jacques André, *op. cit.*, p. 58), ar putea sta la baza rom. *calciu* „buruiănă cu frunze mari și cu flori galbene”, înregistrat de la Zagra (vezi *supra calce*). Ar exista o dificultate fonetică: *c* urmat de *e* sau *i* în hiat trebuia să devină *ț* (cf. *socius* > *soț*, *brachium* > *braț*, *acia* > *ață* etc.). Cf. însă **ericius* > dr. *arici*, megl. *arič*, ar. *arič* (CDDE 12, REW 2897). Forma cu *ê* în locul lui *ț* s-ar putea explica și prin influența lui *calce*, termen mult mai răspândit.

Tot din aceeași familie mai fac parte *chalcetum*, -i (neatestată în greacă), nume de plantă înregistrat de Pliniu cel Bătrîn (vezi Jacques André, *op. cit.*, p. 58) și *chalcis*, (-idos), f. în transcriere grecească la Pseudo-Dioscoride: *χάλκις* (Jacques André, *op. cit.*, p. 59).

Clecnit, -ă, adjectiv însemnând, probabil, „căzut (la pământ)”, „slăbit, epuizat, vlăguit”. Neînregistrat de lucrările noastre lexicografice, l-am întâlnit în volumul al IV-lea din antologia *Snoava populară românească*, București, Ed. Minerva, 1989, p. 28, ediție îngrijită de Sabina-Cornelia Stroescu (în continuare *Snoava*, IV): „Acuși is Rusaliile aproape, când or juca Călugenii în jocul mare, du-te te uită la ei, și când o fi mai multă gianie fă-te că ai căzut pe spate în mijlocul prăvăliei, fă-te *cliecnită* cum ai văzut pe Pisoane făcînd”.

Adjectivul provine dintr-un participiu care presupune un verb *a clecni*, însemnând inițial „a cădea în genunchi” „a îngenunchea”, apoi, prin extindere de sens „a cădea”. Textul de mai sus a fost publicat mai întâi în „Gazeta de Transilvania”, LX (1897), nr. 204, p. 2, și este datorat unui bănățean, după cum o dovedesc și alte fapte lexicale: *jăghiu* „jar”, *păsulie* „fasole”, *deloc* „imediat” etc. Aceasta ne determină să credem că etimonul lui **clecni* trebuie să fie scr. *kleknuti*, -nem, perfectiv „a se așeza în genunchi, a îngenunchea”. Cf. și maced. *klékne*, 1. „a se așeza în genunchi, a îngenunchea”, 2. „a-și pierde forțele, a slăbi, a se epuiza” (la Mile Tomici, *Dicționar macedonean-român*, București-Skopje, Makedonska kniga, Editura Științifică și Enciclopedică, 1986, p. 207).

Crop, s.n. înregistrat în bucată *Țigani și ciobanii*, publicată inițial de S. Fl. Marian în revista „Sezătoarea”, IV (1878), nr. 1, p. 6, și republicată în *Snoava*, IV, p. 593:

„La pământ că mi-l trîntește (cîrlanul)
 Și de piele mi-l jupește
 Și-n căldare mi-l izbește
 Și c-un *crop* îl clocotește
 Mîncărica ni gătește”

reprezintă o formă deglutinată a substantivului *uncrop*, pl. *uncropuri* „apă clocotită” (< v. sl. *ukropu*), pentru a cărui etimologie vezi DLRM.

Diminecior, adv. însemnând „devreme”, diminutiv de la locuțiunea adverbială *de dimineacă* cu suf. -ior, ca în *tîrzior*, băn. *aminăcior* (< *aminat* „tîrziu” apare în următorul context din creația lui Ion Adam (*Pe lîngă vatră*): „Pîndește țiganul odată cînd popa nu venea încă la biserică, și, cum era cam *diminecior*, norodul nu prinsese a se aduna în casa Domnului” (*Snoava*, IV, p. 614).

Flecățitură, pl. *flecățituri*, s.f. „fleacuri, flecăreli, vorbe de nimic”, un derivat de la *a flecăti* (verb care apare la Țichindeal), provenit din *a flecări* cu sufix schimbat (DA s.v. *flecări*), cu suf. -(i)*tură*, apare în următorul fragment dintr-o snoavă bănățeană: „— Ian taci cu fleanca ta, nu mă ameți cu *flecățiturile* [desigur forma regională cu africativizarea lui *t* urmat de *i*, specifică Banatului] tale!” (*Snoava*, IV, p. 28). Menționăm tot aici că *a flecăti*, însemnând 1. „a spune multe, a vorbi lucruri care nu se cuvin”, 2. (despre apă, prin extensiune despre vasul în care se gătește) „a produce zgomot cînd fierbe”, ca în exemplul: *oala flecătește la foc*, a mai fost înregistrat din Banat (vezi Pia Gradea, *O culegere de cuvinte bănățene*, în MCD, [I], p. 137).

Grojdi, vb. IV tranz. și absol. „a molfăi, a mîncă făcînd zgomot, a ci o f ă i”, are în DA o singură atestare din revista „Ion Creangă” IV, 305. Adăugăm aici pe cea din volumul *Pe lîngă vatră* de Ion Adam, după *Snoava*, IV, p. 266: „Popa ... se năpustește cu patimă asupra mîncării. Clefăia și *grojdea* [în text: *grojdia*] mai grozav decît guzganii cei hă-misiți”.

Luător, -oare, adj. și subst. Adjectivul verbal al lui *lua* (cu sufixul -ător), în construcția *luător de seamă* „atent, precaut, circumspect, cu ochii în patru” (format ca și *băgător*, în sintagma *băgător de seamă* „idem”) apare în următorul text extras din *Snoava*, IV, p. 94: „— Aveți milă de un biet orb! Mulți trecători miloși îi dau cite ceva, dar unul mai *luător de seamă* îi zice: — Dar bine, omule, tu n-ai nimic la ochi, vezi bine. — Eu vād, răspunse cerșetorul, dar ciinele e orb”.

Mișarcă s.f. atestat prin Moldova și Bucovina, însemnînd 1. „femeie cu purtări urite, femeie stricată”, avînd atestări din SBIERA, P. 237, din Straja-Rădăuți și din Piatra Neamț, respectiv, prin Moldova și 2. „femeie proastă, toantă” (I. CR. VIII, 91), „proastă gospodină” (*ibidem*, com. din Zorleni-Birlad) (DLR, t. VI, fasc. 8, p. 624), e cunoscut și ca adjectiv și în Muntenia, în jud. Prahova, cu sensul al doilea, cum putem constata din următorul text, reprodus din *Snoava*, IV, p. 389: „— Femeie *mișarcă*! înțelege-mă odată că sărăcia nu poate fi privită ca motiv de despărțire”.

În privința etimologiei, evident că *mișarcă* este o variantă a lui *mișealcă* (așa cum sugerează și DLR), s.f. (regional) „femeie cu purtări urite, femeie stricată” (Jina-Sebeș, GR. S. VI, 219) < *mișel* + suf. -că. Varianta *mișarcă* a luat naștere din *mișealcă* în momentul în care s-a pierdut legătura etimologică cu *mișel*, probabil prin influența unor derivate de tipul *bulgarcă* „bulgăroaică”, *tătarcă* „tătăroaică”, mai ales în graiurile în care diftongul *ea* > *a* după *ș* dur. Deci, evoluția a fost: *mișealcă* > *mișalcă* > *mișarcă*. Avînd în vedere cele de mai sus, considerăm că *mișarcă* și *mișealcă* trebuiau să figureze în DLR sub un singur cuvînt-titlu și anume sub *mișealcă*.

Minecat, s.n. cu sensul „regiune, împrejurime, zonă” nu apare în DLR, t. VI, fascicula a 9-a. Cuvîntul l-am găsit notat în *Snoava*, IV, p. 27 și 29: „Într-un sat din *minecatu* Oraviții erau doi frați dintre care ăl mai mare era bogat și fără copii, iar ăl mai mic sărac și plin de copii” (p. 27); „Destul că se zgogi că la toți cărora le-a descîntat în ziua cînd o căzut li-o fost bine, și prin asta i-o mers vestea în tot *minecatul* nostru, ba și peste hotare”.

Neagă, s.f. sg. (regional) „persoană încăpățînată, care contrazice mereu și care face totul numai după capul ei”, (în expr.) „a fi gol neagă = a nu avea pe el nici un obiect de îmbrăcăminte, a fi gol complet, a fi gol pușcă” este considerat de DLR, t. VII, partea 1, litera N, p. 158, cu etimologie necunoscută.

La atestările din DLR mai adăugăm una extrasă din *Snoava*, IV, p. 453: „— Du-te odată, *neagă*, de pe capul meu; unde te trezești”.

După părerea noastră *neagă* provine din antroponimul feminin *Neaga*, atestat în Țara Oltului deja în 1680 (vezi Ștefan Pașca, *Nume de persoane și de animale din Țara Oltului*, București, 1936, p. 288 s.v. *Neagu*). Destul de transparentă explicația de mai sus apare în următoarele jocuri de cuvinte comunicate din Zagra-Năsăud, redată de DLR: „*Hai, neaga-n te-leagă. — Ba nu, că-s betcagă. — Hai, neaga, pe jos. — Ba nu, că nu poci*” și care inițial trebuie să fi sunat astfel: „*Hai, Neagă, în teleagă. — Ba nu, că-s beteagă. — Hai, Neagă, pe jos. — Ba nu, că nu poci*”.

Ninii. DLR, t. VII, partea 1, litera N, p. 425, înregistrează două verbe *a ninii*, primul (regional) la diateza reflexivă însemnînd „a se giugiuli”, al doilea, intranz., întrebuițat prin Muntenia, (despre țințari) „a bizii”. Pe lângă verbele de mai sus ar trebui introdus un al treilea, tranz. și absol., cu sensul „a huidui”, pe care l-am întîlnit în *Snoava*, IV, p. 599: „Dar de atunci popa, ori de cîte ori voia a mai lua cîte ceva după cîmp, mai întîi *ninia*, huiduia, striga chiar pe nume și, de se convingea că nu este nimeni, pîrjolea tot ce găsea”.

A ninii „a huidui” este un derivat verbal de la interjecția *ni* „cuvînt cu care se alungă, se îndeamnă sau se cheamă unele animale (ciîni, viței, cai)” < magh. *ne*. Explicația noastră este întărită de următorul fragment din aceeași snoavă: „Preotul începu a striga *ni*! ho!, măi Ioane, Stane, și încredințîndu-se că nu este nimeni, trase căruța la claia de fîn, se coborî din căruța ca să ia unul din porcoaiile ce erau jos cam neregulate” (p. 599).

Pescan, -i, s.m. „pește mare” nu este înregistrat de lucrările noastre lexicografice (nici de DLR, t. VIII, partea a 2-a, litera P, *pe-pînar*). L-am întîlnit în snoava *Țiganul și nașul* (datorată, probabil, unui bănățean, fapt indicat de hidronimul *Timiș*), apărută inițial în PRIC. I (1874), nr. 10, p. 63, și republicată în *Snoava*, IV, p. 278: „— Dar de ce nu mînci, fine? De ce ești așa de trist? — D-apoi astăzi sînt 3 săptămîni de cînd s-a înecat fratele meu în Timiș, apoi eu întrebai pescuții cești mici din blidul meu, că oare n-au văzut ei pe fratele meu. — Și ce zic ei? — Apoi ei ziseră: «să întrebi *pescanii* cei mari din blidul domniei tale», și cu aceasta luă blidul dinaintea nașului”.

Termenul poate fi o creație individuală, dar în spiritul limbii române, cu sufixul augmentativ *-an* de la tema *pesc-* (cf. ar. *pescu* alături de *peaște*, în comparație cu *pescuț* „peștișor” < *pesc-* + suf. *-uț*). De adăugat este faptul că forma diminutivală *pescuț*, s.m. „peștișor” apare numai în Banat și Transilvania fiind atestată de *Anonymus Caransebesiensis*, de *Lexiconul Marsilian*, de Budai-Deleanu, Alexi, Barcianu, George Cătană și Ion Pop Reteganul. Cu sensul „fiecare dintre mușchii coloanei vertebrale situați deasupra rinichilor, la porc”, *pescuț* a fost atestat și de la Vilcele-Turda de Romulus Todoran, în MCD, [I], p. 85.

Forma *pescuț* din graiurile dacoromâne de vest (Banat și Transilvania), graiuri care au numeroase afinități cu cele aromâne (vezi printre altele, N. Saramandu, *Concordanțe lingvistice între aromână și graiurile din Banat*, LR, XXXV, 1986, nr. 3, p. 225–233; V. Frățilă, *Contribuții la studiul concordanțelor lexicale dintre subdialectul bănățean și dialectul aromân*, în *Contribuții lingvistice*, Timișoara TUT, 1987 (apărut 1989) p. 38–56, pune problema existenței în româna comună a unei forme regionale **pescu* (continuată, după cum s-a văzut de ar. *pescu*). Existența unui drom. **pescu* este presupusă și de derivatul *pescos* -oasă, adj. (învechit și regional) însemnând „cu (mult) pește, plin de pește”, atestat la Grigore Țreche, Budai-Deleanu, Gheție și Barcianu, dacă nu considerăm adjectivul de mai sus un cuvânt moștenit direct din lat. *piscosus* „fischreich”, continuat și de it. și sp. *pescoso* (vezi REW, 6533), dar și de verbul *a pescui*, cu sensul fundamental „a prinde (pește sau alte animale acvatice), de obicei cu ajutorul unor instrumente speciale”. Ba mai mult, ne întrebăm dacă ar. *pescu*, drom. **pescu* (presupus de derivatele *pescuț*, *pescos*, *pescui*) nu îndreptătesc existența în latina populară (inclusiv în cea dunăreană) a unui **piscus* (alături de *piscis*), formă cerută și de alte derivate romanice: vezi *pask* (CDDE 1367, s.v. *pește*), it. regional (Lecce) *pisku*, la care se adaugă și alb. *pešk* (vezi atestările de mai sus la S. Pușcariu, *Etymologisches Wörterbuch*, 1300, s.v. *pește*; REW, 6532, s.v. *piscis*). Oricum explicația simplă a drom. *pescuț*, *pescos*, *pescui* din *pește* cu suf. *-uț*, *-os*, *-ui* fără să se trimită la **pescu* „pește” (cf. ar. *pescu*) nu este suficientă, La derivatele de mai sus trebuie adăugat și *pescan* „pește mare”. *Pescuț*, *pescos* și *pescui* sînt relativ vechi în limbă. Alături de formele cu *e* după *p* avem atestate și pe cele normale cu *ă*: *păscuț* (la *Anonymus Caransebesiensis*), *păscui* și *păscos* (vezi DLR s.v. *pescuț*, *pescui*, *pescos*). Fornele cu *e* se explică prin apropiere de *pește*, ca și *pescar*, s.m. „persoană care se ocupă cu pescuitul”, alături de *păscar*, forma „normală” din lat. *piscarius*.

Plodeț, -i, s.m., diminutiv de la *plod* „prunc, copil”, după DLR, t. VIII, partea a 3-a, litera P, *pină-pogribanie*, p. 857, este întrebuițat rar. De altfel, lucrarea lexicografică menționată nu inserează decît o singură atestare din GALACTION, O. A., I. 89: „Scrie-i că s-a îmbolnăvit *plodețul*”.

După *Snoava*, IV, p. 317, mai dăm o consemnare scrisă: „Părintele, ce-i drept, se plimba tot din praznic în praznic, dar oamenii nu se ndulcise

de la dînsul decît acum, cu primejduirea juncanului; și fiindcă nu vedeau cu gura cît le da inima, mîi ștergeau cîte o bucată pe furiș și o dosea la dînsu sau o dădea vreunui *plodeț* ce-i ședea la spate ca îngerul ce vrea să ieie sufletul omului”.

Textul de mai sus, extras din snoava *Praznicul popii*, a fost reprodus mai întîi în „Gazeta săteanului”, VIII (1891), nr. 13—14, p. 218.

Februarie 1992

*Universitatea din Timișoara
Facultatea de Litere și Filozofie
B-dul V. Pârvan, 4*

'TRANZITIV' / 'INTRANZITIV' ȘI 'DIRECT' / 'INDIRECT' — DOUĂ ANTINOMII CONTESTABILE

D. D. DRAȘOVEANU

0. Faptul de a fi posibile întrebări ca cele de mai jos, (a)–(f), va arăta că clasificarea verbelor în tranzitive și intransitive, din gramatica limbii române și a altora, este insuficientă atât ca grad de cuprindere, cât și ca grad de adecvare. Aceleași întrebări justifică dezbaterea de față, în ciuda bogatei bibliografii a problemei.

(a) Verbe ca *a îndrăzni*, *a putea* sînt taxate, în DEX, ca tranzitive, iar verbe ca *a trebui*, *a consimți* sînt date și ca tranzitive. Întrebarea: care va fi fost argumentul pe baza căruia s-a decis că verbele respective sînt astfel?

(b) Subjonctivul¹ joacă el sau nu vreun rol în deciderea asupra regulii verbului?

(c) De ce un verb ca *a sosi* (*a-i sosi cuiva o scrisoare*), verb ce comportă obiect, fie el un complement indirect, este considerat, în gramatica noastră cel puțin, verb intransitiv? Să înțelegem, că acțiunea lui are (comportă) obiect, dar că aceasta totuși nu trece (vezi *in-* din *intransitiv*) asupra obiectului?

(d) Verbe ca *a-i sosi* și *a exista* sînt ele „la fel de” intransitive?!

(e) Cîtă vreme un verb ca *a exista* nu comportă obiect, nu este oare neavenit, ca impropriu, a-l taxa drept ‘intransitiv’?

(f) Dacă un verb cu *Ac*-ul este tranzitiv, iar unul numai cu *D*-ul (*ii stă bine*) este intransitiv, atunci, cînd un verb și cu *Ac*-ul, și cu *D*-ul îl considerăm tranzitiv, nu înseamnă că am denumit numai jumătate dintr-o realitate?

0.1. Răspunsurile la aceste întrebări nu vor putea fi date decît de pe pozițiile unei clasificări (*Cls2*) care o reface și o detaliază pe prima (*Cls1*). Înainte de a înfățișa *Cls2*, pe care o propunem, este necesară examinarea conceptelor din cuprinsul lor.

Abrevierile.

<i>Ac1</i> = acuzativul substantivalului fără prepoziție ;	<i>Oc</i> = ocupant (sgl. și pl.) al poziției sintactice ;
<i>Ant</i> = antinomie ;	<i>poz.</i> = poziție sintactică ;
<i>atranz</i> = atranzitiv ;	<i>Prep r</i> = prepoziție reclamată (de regent) ;
<i>C</i> = complement ;	<i>Rs</i> = relație subordonantă ;
<i>Cls</i> = clasificare ;	

¹ În prezentul articol, nu intră în discuție decît subjonctivul din subordonate, și anume cel necircumstanțial.

<i>C/Ob</i> = complement-obiect (necircumstanțial) ;	<i>Sb c</i> = subordonată completivă (necircumstanțială) ;
<i>Crit</i> = criteriu ;	<i>St</i> = sintagmă ;
<i>Dl</i> = dativul substantivalului fără prepoziție ;	<i>Sv</i> = subjonctiv ;
<i>Des ac</i> = desinență acuzativă ;	<i>Tr</i> = termen regent ;
<i>Des dat</i> = desinență dativă ;	<i>tranz</i> = tranzitiv ;
<i>Det</i> = determinant ;	<i>Ts</i> = termen subordonat ;
<i>dir</i> = direct ;	<i>Vb</i> (în unele locuri) = verb la sgl. și pl., art. și neart., N/Ac și G/D.
<i>cps</i> = element predicativ supli- mentar ;	
<i>indir</i> = indirect ;	
<i>intran</i> = intransitiv ;	
<i>Ob</i> = obiect, categorie semantică ;	

1. 'Tranzitivitate'. Definiția tranzitivității și sensul lui *obiect* arată că termenul *tranzitivitate* și-a păstrat sensul etimologic — 'transire', chiar dacă mai nou se ocolește *definiensul* 'trecere'. 'Trecerea'/'nontrecerea' sînt trăsături semantice controlabile: acțiunea verbului comportă 'obiect' — indiferent de realizarea sintactică a acestuia — sau nu comportă 'obiect' ; compară *a da* și *a exista*. Potrivit acestui criteriu, obținem, pentru *Cls2*, dihotomia *Vb tranz* și *Vb atranz*.

Observație. Propunem *atranzitiv* și nu *intransitiv* nu numai pentru că primul este mai propriu, ci și pentru că *intransitiv* evocă „intransitivele cu *C indir*” din *Cls1*, putîndu-se crea astfel confuzii.

2. 'Direct' /*vs*/ 'indirect' — trăsături care ar subcategoriza numai *Vb tranz* — nu sînt însă controlabile prin nici un fel de indicii, încît termenii *dir/indir* nu-și au nici o motivare, fie aceasta semantică, fie sintactică. Întîlnim respectivii termeni în trei denumiri antinomice :

Ant A : *Vb tranz dir/indir*² ;

Ant B : *C dir/indir* ;

Ant C : *Sb c dir/indir*.

Vom examina termenii *dir/indir* din punctul de vedere al motivării lor semantice și/sau sintactice, pe rînd, în cele trei *Ant*.

Ant A. Este vorba aici de două pretinse *feluri* ale trecerii acțiunii asupra obiectului (obiectelor) — problemă ce se pune, evident, pentru planul *semantic*. Asemenea două feluri ale trecerii nu se susțin prin nici un factor separator : în *Îi cumpăr lui Ion o carte*, trecerile asupra celor două obiecte nu cunosc vreo deosebire, cum ar fi una între „directitate” și „indirectitate”.

Ant B, *C dir/C indir*, spre deosebire de *Ant A*, ne situează în planul sintactic. Se afirmă peste tot, la nivelul sintaxei generale, despre *C dir* că acesta este „atașat direct”. (În subsidiar ne întrebăm dacă nu cumva avem aici a face cu o încercare de motivare sintactică a lui *direct*.) Oricum, afirmația este neadevărată, pentru că și *C dir* este legat ; atașate direct sînt interjecțiile și, în situațiile știute, adverbele. Este legat prin

² Pentru *Vb* „tranzitive indirecte”, vezi Evseev, p. 61 și Dubois, s.v. *transitif*.

Rs-ul pe care-l constituie *Des ac*³, fie aceasta, ca în latină, *-m, -s, ...*, fie ca, ca în română, *zero*.

Explicația erorii.

(a) sau acest, *Rs, Des ac*, nu a fost văzut,

(b) sau, dacă a fost văzut, s-a căzut în discriminări și inconsecvențe în raport cu *Des dat*: (b') de *Des dat* s-a ținut cont, de *Des ac*, nu; (b'') prin *Des dat*, *C* datival a fost considerat ca atașat ne-direct, în timp ce prin *Des ac*, *C dir* a fost considerat ca atașat direct.

(c) S-a absolutizat, la *C dir*, absența prepoziției, un *Rs*, neținându-se cont că această absență este compensată printr-un alt *Rs*, egal ca forță relaționantă cu prepoziția, anume *Des, Des ac*.

Pe baza celor de mai sus, am putea afirma paradoxul: *C dir* este și el un *C indir*.

(d) Cît privește împărțirea cazurilor în *drepte* și *oblice*, aceasta, pe lângă că a ieșit din uz, probabil ca inoperantă, nici nu fixează statutul *Ac*-ului: unii îl consideră caz drept, alții, caz oblic⁴.

Concluzie (la *Ant B*). Deosebirea dintre *C dir* și *C indir* fiind și sintactic anulată, *definiens* pentru cele două complemente nu mai are cine fi decît construcțiile fiecăruia: *C dir* este un *C acuzativ* care arată obiectul..., iar *C indir* este (1) *C datival* care arată obiectul...⁵, sau (2) *C prepozițional* în care prepoziția este reclamată de *Tr*, ex. *a depinde de...* (Vezi *infra* **3.2.1.1**.)

Ant C. Nemotivate sînt *dir/indir* și în această *Ant*: semantic, „completarea” se face la fel de „direct” sau de „indirect”; sintactic: dacă, în *Ant B*, între *C dir* și *C indir* există deosebiri de construcție (*Ac1, D1*, sau *Prepr*), aici, în *Ant C*, nu există nici un fel de deosebiri, *Sb c dir* și *Sb c indir* necunoscînd, una față de cealaltă, note distinctive intrinsece.

Concluzie (la **2**). 1) În toate trei antinomiile, *dir* și *indir* sînt denumiri nemotivate; opoziția *dir/indir* astfel se neutralizează; în *Cls2*, de aceea, nodul respectiv nu va fi cuprins. 2) Odată eliminate *dir* și *indir*, *C dir/indir* și *Sb c dir/indir* vor trebuie redefinite și altfel numite (vezi *infra* **4.4**). Pînă la **4.4**, le vom numi *C/Ob*, respectiv *Sb c/Ob*.

3. *Cls2* — a verbului din punctul de vedere al regimului.

3.1. Criteriului de la primul nod (*supra* **1).** *Crit* semantic, i se supra-pune perfect cel sintactic; *Crit*-ul semantic: după faptul dacă acțiunea *Vb*-ului comportă sau nu *Ob*; *Crit*-ul sintactic: după faptul dacă *Vb*-ul poate sau nu poate avea *C/Ob*. De la acest nod se deschide dihotomia: I verbe *tranzitive* / II verbe *atranzitive*.

3.2. Verbele tranzitive (I) se vor subcategoriza: 1) după felul construcțiilor *C/Ob*, ca singurele definitorii pentru subclasele de verbe care se vor obține (Despre inconcludența *Sb c/Ob*, în ciuda faptului de a fi ocupanții acelorași poziții, vezi *infra* **4.2.1**.), și, simultan, 2) după numărul lor posibil într-o structură dată.

³ Despre *Des* cazuale ca relaționante, vezi Drașoveanu 1975, p. 69.

⁴ Marouzeau, s.v. *cas* și *direct* și Dubois, s.v. *direct* și *oblique*.

⁵ Formulăm precizarea „care arată obiectul” pentru a se exclude *Ac*-ul timpului și *D*-ul locului.

3.2.1. Construcțiile *C/Ob* sînt trei: *acuzativă*, *dativă* și *prepozițională*.

Aceasta din urmă, *C prepozițional/Ob*, în gramatica noastră nefiind statuată, nefiind adică ridicată la același rang, de *definiens*, cu *Ac*-ul și cu *D*-ul, face necesară precizarea de sub **3.2.1.1.**

3.2.1.1. Existînd și un *C* circumstanțial prepozițional, trebuie formulată deosebirea dintre cele două construcții prepoziționale. Deosebirea: în cazul *C prepozițional/Ob*, prepoziția este reclamată *cu necesitate, una anumită*⁶. A se compara: *stă în/la/pe/sub/îngă...* și *depinde de*; acest fapt de a fi reclamată arată că însăși legătura lui *Ts* cu *Tr* este una obligatorie și de altă natură decît „circumstanța”, pe care o și exclude, ca pe o altă sferă⁷. Semnificativă în acest sens este substituibilitatea, în numeroase cazuri, a construcției prepoziționale printr-un *D1*: *a se asocia cu ea/a i se asocia ei*.

3.2.1.2. *Problema unei denumiri delimitative a fenomenului.* (a) Termenul *regim* nu este delimitativ, întrucît toate prepozițiile — cerute și necerute — sînt prepoziții *regim*. (b) Pentru individualizarea fenomenului, gramaticile germană și engleză au recurs la sintagma „verbe prepoziționale”⁸; denumirea are avantajul scurtimei, dar nu este de acceptat, deoarece: 1) conține un nonsens: din *două noțiuni*, ‘verb’ și ‘prepoziție’, aflate în relație de excludere a sferelor, una, a doua, este transformată în *nota* celeilalte; 2) există și adjective, adverbale sau chiar interjecții cu *Prep r* (*perpendicular pe, paralel cu, vai de*); prin extindere, s-ar ajunge la nonsensuri și mai flagrante: „adjectiv prepozițional” (?!), „adverb prepozițional” (?!). *Soluția*, sacrificînd scurtimea, este: *C/Ob* cu *Prep r*, respectiv verb (adjectiv) ... cu *Prep r*. De altfel, prin *Ob* din *C prepozițional/Ob* delimitarea de ‘circumstanțial’ este *ipso facto* exprimată. (Pentru derogări de la această lege a *prepoziției cerute*, vezi Drașoveanu 1989, p. 133.)

3.2.2. Revenind la *Vb*, potrivit *Crit* de la **3.2. 1)**, obținem *Vb* cu *C/Ob* *acuzativă*, *Vb* cu *C/Ob* *dativă* și *Vb* cu *C/Ob* *prepozițională* cu *Prep r*.

3.2.3. După numărul *C/Ob* posibile într-o structură dată, vom avea: *Vb* (numai) cu cîte un *C/Ob*, de o anumită construcție, *Vb monovalente*, și *Vb* cu cîte două *C/Ob*, de construcție diferită, *Vb bivalente*.

3.2.4. Se obțin astfel șase subclase de *Vb*.

(1) Ia, *Vb tranz* cu *Ac*-ul: *a adormi, a aștepta, a bea, a continua, a defini, a evita, a încerca, a merita, a primi, a vizita, ...* („*Vb* cu două complemente directe” le considerăm sub-subclasă a *Vb* Ia.)

(2) Ib, *Vb tranz* cu *D*-ul: *a ieși, a lipsi, a merge, a părea, a pieri, a ride, a suride, a trebui, a veni, ...*

(3) Ic, *Vb tranz* cu *Prep r*: *a abuza (de); a aparține (la), a conșimți (la), a consta (în), a depinde (de), a insista (în a ...), a persevera (în), a persista (în), a proceda (la), a rezista (la), ...*

⁶ Faptul nu exclude, firește, ocurența altor prepoziții.

⁷ Vezi Drașoveanu 1989, p. 133, *Observație*.

⁸ Colbert, p. 127 și Quirk, p. 804–805.

(4) Ia+b, Vb tranz cu Ac-ul și cu D-ul: a citi, a cumpăra, a da, a indica, a permite, a trimite,

(5) Ia+c, Vb tranz cu Ac-ul și cu Prep r: a adapta, a adăuga, a amesteca, a compara, a îndemna, a obliga,

(6) Ib+c, Vb tranz cu D-ul și cu Prep r: a răspunde (ex. Lui i-a răspuns la întrebare, iar mie, nu.), a rezista, a vorbi,

3.3. II, Vb atranz: a dormi, a exista, a muri, a păcătui, a pleca, a putezi, a trăi,

(Despre un Sv ocurent, a putea să, a îndrăzni să, vezi *infra* 4.2.1.)

3.4. Note explicative. 1. În Cls de mai sus nu am ținut seama de Det care se dovedesc — într-un fel sau altul — nesemnificativi pentru caracterizarea Vb. Acești Det — intrapropoziționali (pentru Sv, vezi *infra* 4.2.1.) — și motivele pentru care nu au fost luați în considerare sînt:

a) Ac-ul timpului și D-ul locului, pentru faptul de a fi C circumstanțiale și nu C/Ob;

b) D-ul posesiv, D-ul etic și C-ul intern, pentru că

(1) sînt ocurente cu Vb aparținînd mai multor subclase; exemple: (1') D-ul posesiv, cu Vb Ia (și-a adormit copilul); cu Vb Ic (teoria îi constă în ...); cu Vb Ia+c (mi-am obișnuit copilul cu ...); cu Vb II (i-a murit pisica); (1'') D-ul etic, cu Vb Ia (mi-ți-l primi cu ...); cu Vb Ib (mi-ți-l lipsi tocmai de ...) și cu altele — multe, creații spontane; (1''') C-ul intern, cu Vb Ia (a visat un vis ...); cu Vb II (a dormi somn ...);

(2) pot coexista cu un C/Ob de construcție identică; exemple: D-ul posesiv (și-a adresat lui însuși scrisoarea); D-ul etic (mi-ți-l dădu altcuiva); C-ul intern (cartea m-a costat 10 lei).

2. Ca Det acuzativi și dativali considerăm și pronumele reflexive. (Pentru calitatea lor de Ts, indiferent de valoare, vezi Drașoveanu 1971.) În ce-l privește pe se impersonal, acesta este un Ac al autorului, non-obiect⁹.

3. Verbele auxiliare și semiauxiliare, fiind subunități sintactice, se situează în afara regimului.

4. Verbele așa-numite copulative fac parte din categoria verbelor cu D-ul (Ib)¹⁰.

3.5. Cls2 și alte Cls. Comparînd Cls2 cu alte două Cls — Florea 1988 (Cls operată asupra Vb francez) și Guțu Romalo 1967 — semnalăm că, între Cls2 și cele două menționate, există unele intersecții. Non-coincidențele se explică între altele prin următoarele. Cls propusă de Florea: 1) cuprinde și C circumstanțial (la subclasa 2.0.6.); 2) cuprinde și C intern (ex. *coute ...francs*, la subclasa 2.0.7., și ex. *vivre des moments*, subclasa 2.0.8.); 3) Vb cu D-ul, fie acesta facultativ, sînt considerate, ca în Cls1, intranz; 4) menține Ant dir/indir. Cls propusă de Guțu Romalo: 1) cuprinde, în conformitate cu ce și-a propus, și valențele nominative ale Vb; 2) este luat în considerare și Ac-ul timpului (exemple cu *toamna*, X); 3) în Cls noastră figurează drept C/Ob și categoria Prep r.

⁹ Vezi și Pană Dindelegan, p. 67, nota 13.

¹⁰ Irlmăia (1976, p. 162) consideră verbele copulative ca situîndu-se, împreună cu semiauxiliarele, în afara tranzitivității.

4. *Sv*-ul și *Vb*-ul său regent. După cum s-a putut vedea, *Sv*-ul nu a fost cuprins între *Det* de mai sus, în funcție de care a fost subcategorizat *Vb*-ul, și asta, în ciuda următoarelor considerente: a) *Sv*-ul este și el un *Det* (evident, în plan interpropozițional); b) alături de *Ac* și *D*, este și el categorie gramaticală, iar *să*, exclusiv flectiv și deloc conjuncție¹¹; c) este cerut cu necesitate de unele *Vb*: *a binevoi*, *a intenționa*, *a îndrăzni*, *a preconiza*, *a pridi*, *a putea* ș.a.; d) ca unul care, uneori, răspunde la întrebarea *ce?* (ex. în *Pot să spun*, „*Ce pot?*”) este considerat — mai ales în practică, explicit sau subînțeles — drept argument pentru ‘tranzitivitate’ (în sensul din *Cls1*), aici a lui *a putea*.

Explicația faptului de a nu-l fi cuprins va rezulta din cele de mai jos (4.1. și 4.2.).

4.1. Relația dintre *Sv* și *Vb*-ul regent în plan semantic. Luăm exemplul *Ion a insistat să-i spunem* și formulăm problema modului cum se situează conținutul lexical al *Vb* la *Sv* față de conținutul lexical al *Vb*-ului regent. Mai concret, văzînd bine că *Sv*-ul nu reprezintă o finală, ci, în *Cls1*, o *Sb c indir*, chestiunea care se pune este în ce termeni argumentăm că el este o necircumstanțială. Comparăm pentru asta *St* luată în discuție¹², cu o *St* în care *Ts* este un *C intern* — *cîntă cîntec*.

Constatăm, drept *notă comună*, faptul că sensul ambilor *Ts* nu este unul adus din afara *Vb*-ului regent și adăugat lui, ci *este selectat dinăuntrul* acestuia. Diferența, care va fi nesemnificativă pentru discuția noastră, privește numărul sensurilor selectabile: *C intern* (*cîntec*) selectează unicul (relativ unicul) sens posibil, pe cînd *să spunem* selectează unul din numeroasele posibile, atîtea cîte pot constitui conținutul ‘insistării’, fără însă ca prin asta conținutul *Vb* la *Sv* să fie altfel decît intern, trăsătură tocmai prin care el se opune *Sv*-ului circumstanțial, extern prin definiție. Revenind la nota comună, ambii *Ts* *expletivează*¹³ sensul *Tr* — unicul sau unul din mai multe. *Compleo|impleo|expleo*: *să spunem* nu-l „completează” pe „a insistat”, ci, asemenea unui *C intern*, îl „expletivează”; conținutul *Vb* regent este „impletiv” în absența *Sv*-ului și „expletiv” în prezența acestuia, „expletivat” de către/prin acesta.

4.1.1. *Aria* expletivării nu este limitată, de factori sintactici: (a) *Vb*-ul regent poate fi, în principiu, din orice subclasă; ex. *a îndrăzni* (*Vb* II) *să vină*, *a renunțat* (*Ic*) *să vină*, *i-a permis* (*I a+b*) *să vină*, *l-a obligat* (*I a+c*) *să vină*; ‘aștept’ (*Ia*) *să vină*; peste tot *Sv*-ul reprezintă conținutul expletivat al ‘îndrăznirii’, ‘renunțării’, ‘permiterii’, ‘obligării’. În ultimul exemplu, cită vreme ‘să vină’ nu este scop, el nu reprezintă decît conținutul ‘așteptării’. (b) *Sv*-ul poate fi și ocupant al poz. ‘subiect’: *mi s-a spus să mă duc*; (c) subordonata expletivantă nu este numai sub-

¹¹ Vezi Drașoveanu 1990.

¹² Pentru teza că *St* nu este inferioară propoziției și că, dimpotrivă, este categoria generală care își subordonează și propoziția, și fraza, vezi Drașoveanu 1976, p. 160.

¹³ Pentru sensul de aici al lui *a expletiva*, vezi Quicherat, s.v. *expleo*, [sensul] 7.: *décharger, désemplir, vider*. Acest sens al lui *expleo* este rar consemnat în dicționare. Datorez trimiteră la Quicherat kolegei mele dr. Frieda Edelstein.

jonctivală, ci și conjuncțională sau relativă. *Excepție*, de la (c), fac numai subordonatele relative introduse prin pronumele cumulant *cine* (*acela + care*), demonstrativul constituindu-se în termen extern.

Observație. Toate exemplele din GA de sub titlurile *Completiva directă* și *Completiva indirectă*, în afara celor menționate sub *Excepție*, confirmă 'expletivarea'.

Concluzie (la 4.1.). Prin însăși calitatea sa de 'expletivant', Sv-ul discutat nu poate fi conceput, în plan semantic, drept 'obiect', punct de 'sosire' al 'trecerii' acțiunii; el nu cade, am zice, nici măcar în vreun „unghi mort” față de această 'trecere'.

4.2. Relația dintre Sv și Vb-ul regent în plan sintactic.

4.2.1. Sv-ul este și el, ca și *D posesiv* sau *C intern*, ocurent cu Vb aparținând mai multor subclase; anume: cu Vb Ia (*a continua să, a merita să, a încerca să, a evita să* ș.a.), cu Vb Ic (*a insista să, a renunța să*), cu Vb Ia+b (*a-i permite să*), cu Vb Ia+c (*a-l obliga să, a-l convinge să, a-l obișnui să*), cu Vb II (*a intenționa să, a îndrăzni să, a preconiza să, a pridiți să, a pulea să*...). (El este ocurent și cu Vb Ib, *a-i veni să*, dar atunci ocupă poz. 'subiect').

4.2.1.1. De aceea: (a) Sv-ul nu poate face parte dintre subcategorizatorii Vb-ului; (b) nu este probant pentru Vb cu Ac-ul, nici când răspunde la întrebarea *ce*?

4.3. Funcții, definiții.

4.3.1. Sv-ul, deși expletivant, cu derogarea de rigoare de la sensul 'explere', îl vom numi *Sb completivă*, pe baza faptului că, în plan sintactic, este Oc al poz. 'complement' (necircumstanțial).

4.3.2. Sv-ul și pozițiile sintactice ale C necircumstanțial. Aceste poziții sînt, pînă acum, cele trei, pe care le denumim după Oc lor definitorii — poziția acuzativă, dativă și prepozițional-reclamată. (Fapte ca cele de mai jos, *infra* 4.3.3.2., vor arăta că, alături de cele trei, există o a patra poziție.)

4.3.3. Față de pozițiile C, Sv-ul se situează diferit.

4.3.3.1. Este Oc al unei poziții C, făcînd parte dintre membrii *substituenți* ai clasei respective:

1. poz. *acuzativă*: *continuă lucrul/să lucreze, merită premiul/să primească...*, *i-a permis trecerea/să treacă*.

2. poz. *prepozițională*: *a insistat în/să, a renunțat la/să, l-am obișnuit cu/să, l-am convins de/să*.

Observație. Nu am întîlnit situații în care Sv-ul să substituie un C *dativ*.

4.3.3.2. Sv-ul este Oc-ul *unic* al unei noi poz. C, o a patra.

1. Vb-ului regent îi sînt străine pozițiile respective (Vb II), dar acesta poate avea drept Det un Sv: *a binevoit să, a îndrăznit să, a putut să,...* Astfel de structuri reprezintă dovada existenței acestei a patra poz. C/Ob: subordonata noastră subjonctivală este o *completivă* pentru care nu există nici o bază spre a o considera „directă” sau „indirectă”. Este o poziție *complement nediferențiable, neutru*. Dacă am rămîne la Cls1, potrivit căreia

tot ce nu este *tranz* este *intranș*, subordonată în discuție ar fi *indir*, fără însă a se putea invoca *Oc*-ul (intrapropozițional), definitoriu — datival sau prepozițional.

2. Poz. *C neutru* nu se limitează însă la *Vb* II. Dacă la 1. poz. *C neutru* există, impusă de la *sinc*, prin natura *Vb* II, în situațiile de mai jos, *Sv*-ul ocupă aceeași poziție, de data asta forțat de anumiți *Oc* cu care coexistă.

Precizare. Pînă la propunerea denumirilor impuse de logica discuției, vom opera cu termenii *dir* / *indir*.

a) Considerăm problema funcția *Sv*-ului dintr-o structură ca *il aștept să vină*. Ipoteze: 1) funcția de *finală* se exclude prin logica lucrurilor; 2) funcția de *predicativă suplimentară*, de asemenea, se exclude: (a) dacă în *aștept să vină* *Sv*-ul este *Sb c dir*, nici în prezența lui *il* el nu depășește perimetrul completivelor; (b) chiar dacă *Sb* ar putea fi contrasă într-un gerunziu, acesta nu ar fi *eps*, întrucît nu există *eps* de aspect verbal¹⁴. 3) Funcția eventuală de *Oc* al poz. unui al doilea *Ac*1 se exclude prin simplul motiv că *ă aștepta* nu este *Vb* cu două *Ac*¹⁵. Un asemenea *Vb*, prin pasivizare, rămîne cu cea de a doua valență acuzativă: *mărfurile au fost trecute Dunărea*. 4) Funcția de *Oc* al poz. *C intern*, de asemenea, se exclude; *C*-ul *intern* nu se numără ca actualizator al unei valențe acuzativale a *Vb*; dacă s-ar număra, ar însemna ca toate *Vb* cite pot avea *C intern*, inclusiv *Vb* II (*doarme somn*), să fie *tranz*, iar *Vb* cu un *Ac* să devină dublu *tranz* (*cartea m-a costat zece lei*). 5) *Indirectă*? Potrivit *Cls*1 a *Vb* — tot ce nu e *tranz* e *intranș* — *Sv*-ul ar fi o *Sbc indir*, pe motiv că, neputînd fi *dir*, din cauza lui *il*, nu are unde trece decît în imediata vecinătate, în *indir*; este modul de a gîndi în termenii *Cls*1; dacă ținem însă cont că *Sv*-ul în discuție nu este *Oc*-ul nici uneia din cele trei poziții — acuzativă, dativală sau prepozițional-reclamată —, nu mai rămîne decît o singură soluție — completivă, nici *dir*, nici *indir*, întocmai ca la 1.

Observație. Soluția este valabilă și pentru subordonatele nesubjonctivale aflătoare în situațiile identice cu ale *Sv*-ului discutat.

b) Aceeași problemă și aceeași soluție, și în structuri cum sînt: (1) *Mie creioanele îmi trebuiau să fie bine ascuțite...* sau (2) *Vagoanele urmau să fie atașate...*

Observație. Variantele — variante sintactice libere — cu singularul, *Mie creioanele îmi trebuia să...*, *Vagoanele urma să...*, considerate ca singurele literare¹⁶, sînt de-a dreptul cultisme, de mărirea hiperurbanismului (aici, sintactic; nu se mai întîlnesc decît acolo unde există intenția de a etala cunoștințe de gramatică).

Sv-ul din (1) nu este *subiectivă*, din cauza lui *creioanele*, și nu este *Sb c indir*, din cauza lui *mie* și din cauză că nu substituie un *C Prepr*;

¹⁴ Vezi Drașoveanu 1989, p. 124.

¹⁵ Ca *Vb* cu două *Ac*, le admitem, cu excepția lui *a examina*, pe cele din GA, p. 157. Afirmția „Clasa construcțiilor cu obiect secundar este, în realitate, mai largă decît cea ce indică gramaticile curente” (Pană Dindelegan, p. 20) și lista de verbe cu două *Ac* (p. 55), între care figurează și *a chestiona*, *a dăscăli*, *a informa*, *a implora*, în absența unor probe și argumente, nu sînt convingătoare.

¹⁶ Structura *ei trebuiau să vină* este considerată de Guțu Romalo (1973, p. 130) ca neliterară.

Sv-ul din (2), unde prin sensul din context *a urma* este *atranz*, de asemenea, nu este o *Sb c indir*; în ambele, el reprezintă o *completivă neutră*.

4.4. Denumiri. Faptul că *Sb c dir* și *Sb c indir* nu cunosc note distinctive intrinsece (vezi *supra Ant C*) și faptul că denumirile *dir* și *indir* nu semnifică nimic, nici semantic, nici sintactic, fac necesare, oricât de incomode ar părea, alte denumiri. Potrivite, ca motivate gramatical, le considerăm a fi cele impuse de corespondențele cu *C/Ob*:

- (a) [*C dir* →] *C acuzativ* ———— *Sb c pro-acuzativă*;
- (b) [*C indir* →] *C dativ* ———— *Sb c pro-dativă*¹⁷;
- (c) [*C indir* —] *C prepozițional* ———— *Sb c pro-prepozițională*¹⁸.

5. Un context diagnostic pentru *Vb* cu *Ac*-ul (în *Cls1*, *Vb tranz*). *Vb* menționate la **0**. (a), date de DEX eronat ca *tranz* (*a îndrăzni*, *a putea*) sau și ca *tranz* (*a trebui*, *a consimți*), nu sînt nici odată *tranz*. Explicația erorii, presupunem, este aceea de a se fi pus întrebarea *ce?* și de a se fi răspuns cu *Sv*-ul. (Despre inconcludența acestui mijloc, vezi *supra 4.2.1.1*.) Concludentă ar fi fost proba pasivizării, *Vb* respective neavînd această diateză.

5.1. Întrucît însăși această probă lasă loc unor excepții (*a dura*, *a avea*, ...), îi alăturăm o alta, una care exploatează fenomenul dublării *C*-ului acuzativ: constatarea dacă *Vb* se înscrie sau nu în contextul „substantiv + *pe care* + *l/o/i/le* + verbul”; ex. *elevul pe care l-a durut piciorul*, *cartea pe care am avut-o*; în schimb, **soluția pe care o îndrăznesc*, **problema pe care o pot*¹⁹, **învoiala pe care o consimt*, **cartea pe care mi-o trebuie*.

5.1.1. Un *Vb* problematic din punctul de vedere al regimului este *Vb*-ul *a însemna*. DEX îl dă ca *tranz*, și *intran*. Cu sensul „a pune semn” (*am însemnat locul*) el este, evident, *Vb* cu *Ac*-ul. El este însă tot *Vb* cu *Ac*-ul și cu celelalte sensuri²⁰: cu sensul „a avea o anumită semnificație” (*enfant înseamnă copil*) el răspunde pozitiv la proba pasivizării: „obiectul denumit în fr. prin *enfant* este însemnat în rom. prin *copil*”. Cu sensul „a avea o anumită importanță” „a constitui”, el răspunde afirmativ la contextul nostru: *efortul pe care l-a însemnat această muncă*.

5.1.2. S-a întîmplat ca *Vb a reprezenta* și *a constitui* să fie considerate, cînd sînt sinonime cu *a fi*, drept copulative: *Acastă poezie reprezintă creația sa cea mai valoroasă*. (Stati, p. 90). *Vb* respective nu sînt însă copulative nici cînd îl pot substitui pe *a fi*: *creația sa cea mai valoroasă o constituie această poezie*, unde dublarea lui *creația* prin *o* le dovedește drept *Vb* cu

¹⁷ *Sb c pro-dativale* sînt cele introduse prin dativul *cui*.

¹⁸ În gramatica germană, *Präpositionaler Objektsatz*. Vezi Colbert, p. 261.

¹⁹ În cazul lui *a putea*, *C*-ul acuzativ este al unui *l'b* următor: *pe care o pot rezolva*. Vezi Guțu Romalo 1956, p. 62. Pe *a putea* nu îl considerăm semiauxiliar: ex. *Cine vrea poate*.

²⁰ Corespondențele latin și francez sînt date cu toate sensurile lor drept *tranz*. Vezi Guțu, s.v. *significare* și Larousse 1968, s.v. *signifier*.

Ac-ul și în asemenea contexte. Este una din situațiile în care substituitabilitatea nu poate avea valoare de argument în fața faptului gramatical, aici *Ac-ul*.

BIBLIOGRAFIE

Colbert

1961 Bruno Colbert, *Gramatica limbii germane*, București.

Drașoveanu

1971 D. D. Drașoveanu, *O categorie sintactică -- unicitatea*, în CL, XVI, nr. 2, p. 325–335.

1975 D. D. Drașoveanu, *Categoriile gramaticale de relație și de opoziție ale limbii române*, în CL, XX, nr. 1, p. 67–79.

1976 D. D. Drașoveanu, *Sens relațional și gramatem — conținut și expresie la nivelul gramatical al limbii*, în CL, XXI, nr. 2, p. 153–163.

1989 D. D. Drașoveanu, *Propoziții contrase și propoziții abreviate (II)*, în CL, XXXIV, nr. 2, p. 123–134.

1990 D. D. Drașoveanu, *Conjunctiv [vs] conjunctiv*, în CI, XXXV, nr. 2, p. 133–137.

Dubois

1973 Jean Dubois et al., *Dictionnaire de linguistique*, Larousse.

Evseev

1974 Ivan Evseev, *Semantica verbului*, Timișoara.

Florea

1988 Ligia Stela Florea, *Transitiv vs intransitiv une division dichotomique en français?*, în StUBB, Philologia, nr. 2, p. 26–36.

GA

1963 *Gramatica limbii române*, ed. a II-a, vol. II, Editura Academiei R.S.R., București.

Guțu

1973 Gh. Guțu, *Dicționar latin—român*, București.

Guțu Romalo

1956 Valeria Guțu Romalo, *Semiauxiliarele de mod*, în SG, I, p. 57–83.

1967 Valeria Guțu Romalo, *În problema clasificării verbelor (Încercare de clasificare sintagmatică)*, în *Elemente de lingvistică structurală*, București.

1973 Valeria Guțu Romalo, *Sintaxa limbii române. Probleme și interpretări*, București.

Irimia

1976 Dumitru Irimia, *Structura gramaticală a limbii române. Verbul*, [Iași].

Larousse

1968 *Nouveau petit Larousse*, Paris.

Marouzeau

1933 J. Marouzeau, *Lexique de la terminologie linguistique*, Paris.

Până Dindelegan

1974 Gabriela Pană Dindelegan, *Sintaxa transformațională a grupului verbal în limba română*, București.

Quicherat

L. Quicherat et al., *Dictionnaire latin — français*, Paris.

Quirk

1973 Randolph Quirk et al., *A Grammar of Contemporary English*, London.

Stati

1970 Sorin Stati, Gh. Bulgăr, *Analize sintactice și stilistice*, București.

'TRANSITIVE'/'INTRANSITIVE' AND 'DIRECT'/'INDIRECT' — TWO QUESTIONABLE ANTINOMES

(Abstract)

The author begins by proving that classifying verbs into transitive / intransitive is both incomprehensive and inadequate. Further on, the author demonstrates that, in its turn, the antinomy direct / indirect is both semantically and syntactically ungrounded. He consequently advances a classification of verbs into: transitive /us/ atransitive, the transitive verbs being subdivided, according to the syntactic construction of their determiners, as follows: (1) verbs with the accusative; (2) verbs with the dative; (3) verbs with a required preposition. The author also examines the subjunctive in view of its relationship with the superordinate verb, establishing that semantically the subjunctive represents an 'expletive' clause.

Iulie 1992

*Universitatea „Babeș-Bolyai”
Facultatea de Litere
Cluj-Napoca, str. Horea, 31*

TEXTUL ȘTIINȚIFIC — DELIMITARE, COMPONENTE ȘI PROPRIETĂȚI SEMANTICE

EMMA TĂMĂIANU

Abrevieri. *Cls* = clasificare; *coer* = coerență; *Er* = emițător; *Exp disc* = expansiune discursivă; *lb nat* = limbă naturală; *lbj (artf)* = limbaj (artificial); *Ncl cg* = nucleu cognitiv; *Rc* = receptor; *Ref* = referent; *Reg* = registru; *S* = științific; *sem* = semantic (adj. și adv.); *smnf* = semnificație; *Th S* = teorie științifică; *Th Sf* = teorie științifică factuală; *tx* = tip textual; *txS* = tip textual 'științific'; *txSf* = subtipul 'factual' al tipului textual 'științific'; *tx* = text; *txl* = textual; *txS(f)* = text-ocurență aparținând (subtipului 'factual' al) tipului 'științific'.

0. În articolul de față, demersul nostru va fi unul de orientare semi-otică. Nu ne propunem deci să examinăm și să explicăm procesul creator primar al construirii *txS*, ci ne propunem să descriem funcționarea ulterioară, ca semn global, a acestui text.

1. Definirea *t txS*.

Privind *t txS*, considerat ca abstract și general, prin prisma relației sale cu speciile *txl* empiric-concrete calificate uzual drept „științifice”¹, constatăm că el nu și le subordonează pe toate, dar, în cele pe care și le subordonează, se regăsește integral. De aceea, definirea pe care o urmărim comportă (a) eliminarea speciilor pe care nu și le subordonează și apoi (b) reținerea trăsăturilor care astfel devin componentele exclusive ale *t txS*.

Operațiile (a) și (b) constau în selectarea unui anumit registru *txl* (*infra* 1.1.) și reducerea/limitarea *t txS* la unul din subtipurile sale (*infra* 1.2.).

1.1. Registre ale *t txS*.

În principiu, una și aceeași informație științifică poate fi textualizată în trei registre căroara li se asociază situații de comunicare specifice: *investigațional* / *didactic* / *de popularizare*. Pentru *Reg* investigațional, situația de comunicare standard poate fi descrisă astfel: (a) *tx* este produs și receptat în interiorul unei comunități de specialiști angajați în cercetare creativă, *Er* și *Rc* fiind membri activi ai acestei comunități; (b) *Rc* este el însuși virtual *Er* al aceluiași *tx*, astfel încât conținutul informațional de la polul receptării tinde să fie strict identic cu cel de la polul emiterii *tx*.

¹ Exemple de asemenea specii *txl*: lucrări așa-numite „de strictă specialitate”, lecții din manuale școlare de orice nivel, articole din reviste de popularizare, comentarii TV sau radio în emisiuni „de știință”. Mai mult, sînt considerate 'științifice' *tx* de orice factură — de la matematicile superioare pînă la critica literară.

Tx investigațional constituie punctul de plecare pentru tx în celelalte două Reg , care se caracterizează printr-o îndepărtare progresivă de nucleul informațional inițial și prin situații de comunicare diferite². Între ultimele două registre linia de demarcație este fluctuantă și permisivă, ele tinzând probabil înspre alte $t tx$. Prototipic pentru $t txS$ este deci numai Reg investigațional.

1.2. Subtipuri ale $t txS$.

Dacă 'științificul' delimitează un $t tx$, atunci diversitatea demersurilor științifice trebuie să își găsească un corespondent într-o gamă de subtipuri ale $t txS$.

1.2.1. Clasificarea științelor. Unitatea epistemică fundamentală a științelor fiind $Th S$, Cls științelor se întemeiază pe o Cls a $Th S$ ³.

1.2.1.1. Tipuri de $Th S$. Cls propusă de Bunge (1974) are la bază două criterii: (1) structura internă și (2) gradul de referențialitate.

(1) După structura lor internă, adică după raporturile în care se află propozițiile (ipotezele) lor componente, $Th S$ se repartizează în următoarele trei clase: (a) *complet axiomatice*: toate propozițiile pot fi derivate prin operații strict formale (inferență deductivă), astfel încât respectiva $Th S$ este complet formalizabilă⁴; (b) *semiaxiomatice*: $Th S$ conține și propoziții singulare (date) alcătuind un set deschis care nu poate fi inferat din ipotezele inițiale și nici cu constituie în mod obligatoriu premise pentru operații inferențiale ulterioare; (c) *nonaxiomatice*: nici una din propozițiile constitutive nu este inferabilă formal din celelalte și nici nu face posibilă inferarea unor propoziții (ipoteze) noi (Bunge 1974, p. 237–240).

(2) După **gradul de referențialitate** mediat de *smnf* simbolurilor sale, o $Th S$ se încadrează într-una din următoarele trei clase: (a) *sem abstractă*: $Th S$ operează cu simboluri nondenotative, deci simboluri care nu au nici o *smnf* predeterminată, astfel încât pot fi interpretate *a posteriori* în mai multe moduri (Bunge 1974, p. 248); *Ref* acestei $Th S$ este o entitate conceptuală arbitrară cu natură nespecificată (Bunge 1974, p. 228)⁵. Operația de specificare a naturii acestei entități și a componentelor sale se numește 'interpretare' (MEM, p. 420) $Th S$ *sem-abstracte* sînt

² În ceea ce privește, de exemplu, statutul Er și al Rc , diferența dintre Reg am putea-o rezuma astfel: (a) Reg investigațional: Rc este, în chiar momentul vehiculării tx , virtual Er al tx ; (b) Reg didactic și cel de popularizare: Rc nu este virtual Er al tx . Detalieri posibile la (b): (b') Reg didactic: Rc poate deveni, într-un moment ulterior vehiculării tx , Er al unui tx investigațional; (b'') Reg de popularizare: Rc nu va deveni niciodată Er al unui tx investigațional în respectivelor domenii.

³ Optăm pentru Cls lui Bunge (1974), schematică și simplificatoare în raport cu marea diversitate a științelor contemporane, dar suficientă pentru a constitui, la rîndul său, baza definirii subtipurilor $t txS$. Respectiva Cls reflectă, de altfel, accepția curentă a 'științificității'. Alte definiții și subcategorizări ale 'științificului' ar atrage după ele și modificări corespunzătoare în definirea și subcategorizarea $t txS$, fără ca, în esență, demersul de elaborare a tipologiei să se modifice.

⁴ Caracterul formalizabil implică posibilitatea exprimării informației în cod matematic (aritmetic-combinatoric, algebric -- logica clasică fiind asimilată algebrei booleene --, probabilistic și algoritmic) (MEM, p. 420).

⁵ Caracterul convențional și „artificial” al *smnf* / designației acestor simboluri este subliniat de formulări ca aceasta: „Prin variabile individuale se înțeleg simboluri *dinainte stabilite* care desemnează *obiecte arbitrare* dintr-un domeniu *dinainte delimitat*.” (MEM, p. 414, sublin. ns. — E.T.).

generice, în sensul că o astfel de $Th S$ poate constitui nucleul mai multor $Th S$ interpretate diferite (Bunge 1974, p. 249); (b) *semiabstractă*: o parte din simbolurile sale sînt interpretate, iar altele nu; (c) *interpretată*: toate simbolurile cu care operează $Th S$ sînt interpretate.

1.2.1.2. Tipuri de științe. Combinînd cele două criterii de mai sus, rezultă două categorii de științe:

(1) *științele logico-matematice*, constituite din $Th S$ complet axiomatice și *sem abstracte*;

(2) *științele factuale*, cuprinzînd așa-numitele 'științe naturale', al căror prototip este în prezent fizica. $Th Sf$ sînt în mod esențial formalizabile, dar nu în totalitate⁶ (Bunge 1974, p. 240), și tind să fie complet interpretate, deoarece stabilirea referinței extratxl este o condiție necesară pentru $Th Sf$ (Bunge 1974, p. 216).

Precizare. Uneori este imposibil să se atribuie cîte un *Ref* fiecărui simbol din rețeaua conceptuală a $Th Sf$, sau chiar sens global coerent (exprimabil prin intermediul *smnf*-lor unei *lb nat*) $Th Sf$ în integralitatea ei. Cu toate acestea, teoria trebuie să aibă un *Ref* global extratxl. Menționăm, în sprijinul acestui fapt, și afirmația lui Heisenberg (1974, p. 390): „Cînd folosirea vagă și nesistematică a limbajului [i.e. a *lb nat* — n.n., E.T.] duce la dificultăți, fizicianul este obligat să se reducă la schema matematică și la *corelația ei lipsită de ambiguitate cu faptele experimentale*.” (subl. ns. — E.T.).

Data fiind simetria dintre subdiviziunile (c) ale *Cls* $Th S$, am putea fi tentați să identificăm și un al treilea tip de științe: tipul nonaxiomatic și complet interpretat, a cărui ipostaziere ar constitui-o 'științele socio-umane'. Subliniem însă că nonaxiomaticul se situează de fapt dîncolo de granițele 'științificului', 'științific' în accepția curentă a termenului. În plus, constatăm că și teoriile din acele discipline socio-umane care se constituie în 'științe', și nu în vreun alt tip de experiență cognitivă umană, conțin un corpus de ipoteze de natură să permită, în perimetrul conceptual delimitat de ele, dezvoltări inferențiale. Prin această coordonată epistemică generală, respectivele științe se înscriu în subcategoria 'factual'.

1.2.2. Subtipuri *txl* corespondente categoriilor de științe.

1.2.2.1. Tx investigaționale aparținînd științelor logico-matematice nu pot face obiectul unui studiu din perspectivă lingvistică. Ele sînt construcții în *lbj artf*, față de care proprietățile *lb nat* sînt irelevante. După observația lui Bunge (1974, p. 249), la prezentarea unei asemenea $Th S$ „noi menționăm în mod curent cum se pot citi primitivele ei Dar acestea vor fi considerate ca remarci sau comentarii extrasistematice sau extra-teoretice avînd *scopuri exclusiv psihologice sau didactice* (subl. ns. — E.T.), cum ar fi facilitatea înțelegerii și captarea interesului”.

1.2.2.2. Drept consecință a celor de mai sus, afirmăm că într-o tipologie a tx construite în *lb nat*, caracteristicile $t txS$ se particularizează maximal într-unul din subtipurile sale, și anume în $t txSf$. Cele ce urmează vor privi exclusiv acest subtip *txl*.

⁶ Premisele lor se încadrează în două grupe: axiome și premise secundare (ipoteze speciale, leme și date) (Bunge 1974, p. 239).

2. Componente semantice ale $txSf$.

Toate studiile dedicate $t\ txS$ pun în evidență 2 componente specifice acestui $t\ tx$: o componentă lingvistică și una nonlingvistică. Raportul dintre componente este însă înțeles în moduri diferite, moduri care, rezumând, ilustrează două orientări generale. A. Studiile lingvistice înțeleg raportul ca fiind unul de interferență și complementaritate. El este descris, de exemplu, ca o „imbrication permanente *sémiotique linguistique* — *sémiotique nonlinguistique*” (Frumușani 1983), al doilea termen cuprinzând atât *obj-les* nonverbale (*artf*), cât și orice imagistică sau grafică ce dublează, explicitează sau ilustrează tx ⁷. Adesea însă, formulările lasă să se înțeleagă că totuși, dintre cele două, componenta lingvistică este considerată a fi prevalentă. B. Pe de altă parte, în epistemologie termenii dihotomiei de mai sus nu mai sînt prezentați ca fiind de același rang, ci apar într-o ierarhizare strictă. Astfel, referindu-se la „discursul S esoteric” (în termenii noștri: txS investigațional), Latour (1979) demonstrează că „les 'inscriptions' n'étaient pas tant la phénoménologie du travail scientifique que son essence même”, deci că „la description du dispositif expérimental et la publication d'un graphe „nettoyé” sont les seuls aspects importants d'un article scientifique. Bref, le graphique tend à se rapprocher d'un idéal de la science.” (Jacobi 1981, p. 35)⁸.

2.1. Contradicția dintre cele două teze de mai sus (vezi A. și B.) este doar aparentă: ea se rezolvă dacă relevăm că acestea se referă la două categorii de secvențe nonverbale distincte. (1) Teza de sub A. privește secvențe nonverbale cu funcție propriu-zis ilustrativă, explicativă, parantetică, adică acele secvențe care nu fac decît să reia, restructurînd-o, informația deja prezentă în tx , în virtutea unor cerințe de natură pragmatică (de ex.: mai ușoară înțelegere, interpretare sau memorare a informației). Prezența în tx a acestei categorii de secvențe nonverbale nu este deci impusă de conținutul informațional, astfel că ele sînt facultative, omisibile din tx . (2) Teza de sub B. are în vedere secvențe nonverbale consubstanțiale informației transmise, secvențe pe care Rc specialist le percepe ca fiind non-omisibile din tx (vezi, în acest sens, și Jacobi 1984, p. 39).

2.2. Componenta 1: NUCLEUL COGNITIV. Restrîngerea sferei conceptului de $t\ txS$, pe care am propus-o sub 1., are drept consecință faptul că dintre cele două categorii de secvențe nonverbale, (1) și (2), doar cele non-omisibile (tipul 2) sînt o componentă *sem* definitorie pentru $t\ txS(f)$. Altfel spunînd, într-un txS trebuie să existe cel puțin o structură nonverbală non-omisibilă, care constituie NUCLEUL COGNITIV al aceluia tx .

⁷ În paranteză spunînd, o asemenea complementaritate nici nu este specifică $t\ txS$; ea apare, de exemplu, și în tx publicitar.

⁸ Spre exemplificarea aceleiași teze menționăm și aici afirmația lui Heisenberg (1974, p. 390), inclusă în precizarea la 1.2.1.2..

2.2.1. De ce 'COGNITIV'? Această structură nonverbală, și numai ea, transpune în formă iconică o conexiune obiectuală din universul real⁹. Fragmentul de univers căruia îi aparține acea conexiune devine, în virtutea raportului iconic, *Ref Ncl cg*.

Prin 'structură iconică' înțelegem cele trei specii ale semnului iconic disociate de Peirce (1955, p. 105): imagine, diagramă și, eventual, metaforă¹⁰. Astfel, după Peirce, o formulă algebrică structurată într-un sistem de ecuații:

$$\begin{cases} a_2x + b_1x = n_1 \\ a_1x + b_2x = n_2 \end{cases}$$

este un semn integral iconic, chiar dacă semnele algebrice individuale sînt semne simbolice. Structura în totalitatea sa exprimă ne-mediat — prin însăși dispunerea elementelor sale unele față de altele — relațiile dintre mărimile respective. Sensul structurii iconice se constituie prin adăugarea simplă a *smnf*-lor (și/sau a designațiilor) componentelor ei (aici, simboluri algebrice). În cazul limită, rezultă că un *Ncl cg iconic* poate să aibă ca părți constitutive chiar elemente lexicale (termenii ce reprezintă „eticheta” verbală a simbolurilor), fără ca secvența în integralitatea ei să-și piardă caracterul iconic¹¹. Definitorie pentru *Ncl cg* nu este, așadar, natura elementelor sale componente, ci arhitectura lui internă, aceasta reprezentînd chiar algoritmul de construire a sensului (global al) *Ncl cg*. Subliniem încă o dată că acest algoritm este unul de adăugare simplă, raporturile dintre părțile *Ref* fiind „traduse” în modul de dispunere (spațială) a părților *Ncl cg*.

2.2.2. De ce 'NUCLEU'? După cum am arătat la 2.2.1., numai *Ncl cg* are un *Ref extratxl*. Întreaga desfășurare lingvistică (i.e. în *lb nat*) care îl circumscrie este o EXPANSIUNE DISCURSIVĂ care nu referă direct la universul real, ci explicitează și/sau dezvoltă *Ncl cg*, conferindu-i prin aceasta calitatea de *Ref intratxl*.

Exp disc este cea de-a II-a COMPONENTĂ sem a *txS(f)*.

(1) **De ce 'EXPANSIUNE'?** Opțiunea terminologică se motivează prin două trăsături. (i) Componenta verbală reprezintă o „prelungire” a *Ncl cg* în structura de suprafață a *tx*, structură unidimensională (lineară) în care *Ncl cg* funcționează ca o unitate punctuală (elementele sale fiind, în virtutea iconicității, solidar-simultane). (ii) Din perspectiva semanticii *tx*, *Exp disc* nu repetă/reia pur și simplu informația *Ncl cg*. Ea nu consti-

⁹ Termenul *transpune* poate părea impropriu aici, pentru că proprietățile (structura) obiectului real sînt inițial ipotetice, deci proiectate asupra obiectului de către *Th S*. Totuși, formularea „*tx* transpune o conexiune din universul real” nu este greșită, dat fiind că, în momentul vehiculării *tx*, *Th S* este deja constituită, adecvarea sa la *Ref* fiind confirmată (deci conexiunea presupusă de *Th S* se manifestă într-adevăr ca atare în obiectul real).

¹⁰ Pentru o detaliere a structurilor iconice ocurente în *txS*, vezi Frumușani (1983).

¹¹ Orice taxonomie (de ex. una a organismelor vii pe regnuri, genuri, specii) este un exemplu de semn global iconic cu elemente constitutive non-iconice.

tuie o simplă transcodare a acestei informații, ci construiește un sens *txl* — secund în raport cu cel al iconului nuclear — despre *Ncl cg*¹².

(2) De ce 'DISCURSIVĂ'? Sensul *Exp disc* nu se construiește după un algoritm aditiv, ca în cazul *Ncl cg*, ci după mecanismele *lb nat*. *Exp disc* tinde să exprime relațiile din interiorul *Ncl cg* utilizând *smnf*-le unei limbi particulare, pe care le integrează, după reguli discursive, într-un sens global „cît mai” coerent. Există deci diferențe de natură (a) între *smnf*-le elementelor *Ncl cg* (simboluri în *lbj artf*) și *smnf*-le elementelor *Exp disc* (cuvinte ale *lb nat*) și (b) între modurile de construcție a sensului în cele două componente. Datorită acestor diferențe, *Ncl cg* și *Exp disc* nu pot fi, din principiu, *sem* echivalente (vezi *tinde* și „cît mai” din caracterizarea de mai sus). Pentru detalierea modurilor de manifestare a acestei non-echivalențe, vezi *infra* 3.

2.2.3. Punctul în care se inserează *Ncl cg* în derularea sintagmatică a *tx* nu este univoc determinat. Nu este deci teoretic necesară vreo „regulă de sintagmatizare” sau vreo „topică *txl*” fixă, obligatorie, a componentelor *txS*. *Exp disc* poate fi anterioară, posterioară sau intercalată *Ncl cg*, fără ca anterioritatea/posterioritatea ei să o transforme în „introducere” sau „concluzie” la *Ncl cg*.

Precizare. În *txS* investigațional, *Exp disc*, cînd și în ce măsură aceasta există, face parte integrantă din *Th S* pe care *tx* o exprimă. Deși secundă (în timp și ca importanță) față de *Ncl cg*, ea nu este 'comentariu' al acestuia; raportul *sem* dintre cele două componente este cel dintre un sens discursiv global și *Ref*-ul în care se „ancorează” acest sens, și nu cel dintre comentariu și comentat, dintre 'meta *tx*' și *tx*-obiect. Secvențe ilustrative, parantetice, explicative, fie ele discursive sau iconice, apar numai în alte *Reg* (didactic și de popularizare). Aici proporția componentelor *txl* variază încontrolabil, mergînd pînă la absența totală a *Ncl cg*, asumat de către subiectul discursiv, dar menținut în afara limitelor *tx*-ocurență.

Oricum, *Ncl cg* este anterior *Exp disc* în actul producerii *tx*, *Er* avîndu-l deja ca element cunoscut în momentul în care începe organizarea *tx*. Orice *txS* este, în acest sens, „la programmation, en vue de la transmission, d'un savoir constitué” (Greimas 1976, p. 10; subl. ns. — E.T.)¹³.

3. Coerența în 't *txS*.

Cocr txl se definește prin „the ways in which the components of the TEXTUAL WORLD, i.e. the configuration of CONCEPTS and RELATIONS which underlie the surface text, are mutually accessible and

¹² Vezi, de exemplu, explicația lui Heisenberg (1974, p. 380–381): „În fizica teoretică primul limbaj care se degajă în procesul de clarificare științifică este, în general, un limbaj matematic, un formalism matematic care permite precizarea rezultatelor experimentale. Fizicianului îi poate fi suficient să aibă la dispoziția sa acest formalism matematic și să știe cum să-l utilizeze pentru interpretarea experiențelor sale... [dar] chiar pentru fizician expunerea [rezultatelor cercetării sale] într-un limbaj simplu [în *lb nat*] va fi un criteriu al gradului de comprehensiune la care a ajuns el.” (subl. ns.-E.T.).

¹³ Menționăm, în același sens, demonstrația autorului citat că printr-un enunț de tipul „il existe une grandeur X” „nous ne faisons que porter un jugement d'existence sur cette grandeur: nous produisons ainsi un premier énoncé à propos de la manifestation dont les grandeurs ne sont que des prétextes à partir desquels des objets linguistiques seront construits à l'aide de déterminations successives.” Acest *pre-ix* rezultă dintr-un „savoir logiquement antérieur... savoir 'prouvé', par exemple, par un discours expérimental antérieur.” (Greimas 1976, p. 19 și p. 21; subl. ns.-E.T.). În termenii noștri, X reprezintă (o parte din) *Ncl cg*, de la care subiectul discursiv pornește în construirea propriului *tx*.

relevant" (Beaugrande 1981, p. 4)¹⁴. Cu referire directă la $t\ txS$, definiția *coer* a fost restrinsă și particularizată astfel: „une relation éminemment référentielle qui transpose linguistiquement (par la corrélation des énoncés) une connexion de faits dans un certain monde possible" (Frumușani 1984, p. 150). O asemenea definiție cuprinde însă două imprecizii: (i) Orice tx , S sau non- S , construiește o lume posibilă, iar *coer* txl este reflexul unei conexiuni obiectuale ipotetice; de aceea, paradoxal, fără o necesară nuanțare, definiția nu surprinde specificul *coer* în $t\ txS$. (ii) Componenta verbală a $txS(f)$ nu designează ea însăși vreun *Ref* extratxl; de aceea *coer* sa nu poate fi definită ca transpunere lingvistică a conexiunilor interne ale acestui inexistent *Ref*.

Asemenea dificultăți teoretice dispar dacă disociem, pentru $t\ txS$, două *coer*, corespunzătoare celor două componente ale txS : o *coer* a *Ncl cg* și una a *Exp disc*.

3.1. Coerența *Ncl cg*.

3.1.1. Definiție. *Ncl cg* se caracterizează printr-o referențialitate de ordin prim (vezi *supra* 2.2.1.), iar *coer* să reflectă¹⁵, semiotic, o conexiune extradiscursivă. Pentru $txSf$ *Ref* este în mod necesar un fragment — nu al vrunei lumi (conceptual) posibile, ci — al universului empiric-real, ale cărui paliere structurale nu se confundă însă cu zona macroscopică sau cu zonele accesibile în prezent observației.

Precizare. Subliniem că textele aparținând subtipului axiomatic (formal) — unde problema referențialității s-ar pune, într-adevăr, în termeni de universuri (conceptual) posibile — nu pot face obiectul cercetării lingvistice.

3.1.2. Factorii de *coer*. Se susține în mod obișnuit că principalul factor de *coer* în $t\ txS$ l-ar constitui monoreferențialitatea termenilor S^{16} . Afirmatia este, cel puțin parțial, inexactă: nu orice termen/concept S , considerat izolat, poate avea *Ref*. Am spune chiar că, dimpotrivă, caracteristică termenilor S individuali este zero-referențialitatea; identificarea cite unui *Ref* pentru un asemenea termen este accidentală și aproximativă deci ne semnificativă¹⁷.

Susținem că unicul factor și, în același timp, unica probă a *coer* *Ncl cg* este adecvarea la *Ref* (extratxl) global.

Discuție. Adecvare referențială sau consistență internă? Condițiile de consistență sem și formală¹⁸ se aplică, e adevărat, textelor din științele formale, dar au relevanță limitată în cazul $txSf$. De obicei o $Th\ S$ corectă (exprimată în tx cu *Ncl cg* adecvate *Ref*-lui) îndeplinește, într-adevăr, condițiile de consistență; dar, intrucât valoarea de adevăr a tx se verifică prin raportare la *Ref*, chiar o eventuală încălcare a regulilor de consistență se soluționează în sensul modificării

¹⁴ „Modul în care componentele LUMII TEXTUALE, i.e. configurația de CONCEPTE și RELAȚII care stau la baza textului de suprafață, își sint reciproc accesibile și relevante”.

¹⁵ În privința înțelegerii termenului *reflectă*, vezi observația referitoare la *transpune* (nota 9).

¹⁶ Nu luăm în discuție o altă presupusă trăsătură definitorie a termenilor S — monosemia —, deoarece mono/polisemia nu este o caracteristică de *smnf* a cuvîntului, ci una designațională, astfel că monosemia este echivalentă cu monoreferențialitatea. Termenul este, de altfel, impropriu: nu pot exista cuvinte cu *smnf* compusă dintr-un singur sem.

¹⁷ Vezi, în acest sens, și afirmația lui Bunge (1974, p. 223): „Mai degrabă întreaga imagine teoretică poate avea un corespondent în lumea reală...”.

¹⁸ Pentru astfel de condiții, vezi, de ex., Bunge 1974, p. 226–231, respectiv p. 258–264.

(extinderii, completării) respectivelor reguli, iar *tx* este acceptat drept coerent¹⁹. Această soluționare este impusă de faptul că regulile de consistență se definesc întotdeauna în interiorul paradigmei *S* curente, ele fiind oricând perfectibile.

3.1.3. Opțiune terminologică. Având în vedere caracterul *exclusiv referențial* al *coer Ncl cg* (vezi 3.1.1. și 3.1.2.), considerăm că termenul '*coer*' este impropriu aici, întrucât '*coer*' este folosit pentru a desemna o proprietate de *smnf/sens txl*. Adecvat credem că este termenul de '*c o n g r u e n ță*' (congruență cu *Ref*)²⁰.

Precizare. Congruența *Ncl cg* se află în afara domeniului și posibilităților explicative ale cercetării lingvistice.

3.2. Coerența *Exp disc*. În cazul *Exp disc*, *coer* este o proprietate de *smnf/sens*, și nu una referențială. De aceea orice model explicativ al *coer txl* în general²¹ va cuprinde în aria sa și *coer Exp disc* din *txS*. Specificitatea acesteia din urmă nu va rezulta din vreo notă intrinsecă, ci din statutul *sem* de ansamblu al *Exp disc*, acest statut considerat în raport cu *Ncl cg* (congruent). În *tx* investigațional există întotdeauna o tensiune între *Ncl cg* și *Exp disc*, tensiune oscilând între redutibilă la zero și irezolvabilă. Astfel, pentru un *Ncl cg* congruent, *Exp disc* poate fi incoerentă. În asemenea situații, *Exp disc* poate fi și este de obicei ignorată²², ceea ce confirmă caracterul ei secund și secundar în raport cu *Ncl cg*.

3.2.1. Exemple privind această stare de lucruri.

(a) Uneori disparitatea dintre *Ncl cg* și *Exp disc*, precum și prevalența primului sint explicit afirmate. De ex., după relatarea lui Heisenberg (1974, p. 387), în cazul teoriei relativității restrinse nu a fost controversat modelul matematic ce îi constituia scheletul [*Ncl cg*]; cu alte cuvinte, interpretarea modelului a ridicat întrebări care priveau nu faptele sau adecvarea lui la fapte [congruența], ci „contradicțiile limbajului” [*incoer Exp disc*]: este contracția Lorentz „reală” sau „aparentă”?; care este *smnf* termenului „simultan”? etc.. Prima întrebare a fost abando-

¹⁹ Cităm, spre exemplificare, două serii de argumente care susțin prevalența adecvării referențiale asupra consistenței interne. (1) „În aprecierea unei teorii matematice create cu scopul de a furniza un model într-un anumit domeniu de obiecte, de ex. spațiul fizic sau anumite procese fizice sau economice [= o *Th S* axiomatică ce constituie baza unei *Th Sf*], singurul lucru semnificativ este succesul. Întrucât *T* [teoria] reprezintă doar o idealizare conștient aleasă a unui proces real, problema adevărului afirmațiilor din *T* [a validității lor] are o importanță secundară. Totuși problema adevărului [= a validității] devine relevantă pentru matematică *ca un tot care este o știință închisă* [o știință abstractă; subl. ns.-E.T.]” (MEM, p. 897). (2) „Multe construcții matematice își datorează succesul nu atât corectitudinii lor logice (necesare, desigur), cât faptului că răspund la o problemă interesantă. Deci relevanța lor rezultă nu atât din aspectul lor logic, cât din aspectul lor analogic, adică din capacitatea lor de a modela anumite situații ce se cer studiate.” (Marcus 1987, p. 9).

²⁰ Congruența *Ncl cg* nu se suprapune congruenței general-lingvistice (aceasta din urmă definită de Coseriu — 1980, p. 41—42); cele două congruențe se raportează la stări de lucruri percepute și/sau concepute diferit. De ex., enunțul *Soarele răsare* este congruent în vorbirea uzuală, dar ar fi incongruent într-un *txS*. Diferența este însă, considerăm noi, una accidentală, nu una de esență.

²¹ Enumerăm câteva tipuri de structuri/proprietăți *sem* prin care a fost modelată *coer* lingvistică: topic — comment / temă — remă, macrostructuri semantice, scheme de textualizare (vezi, chiar pentru *txS*, Frumușani 1984, p. 152—153), compatibilități de *smnf* codificate în cimpuri semantice opozitive și asociative și/sau în solidarități lexicale.

²² Vezi, de ex., afirmația lui Heisenberg citată în nota 12.

nată ca exprimînd o falsă problemă, iar „simultan” a fost înlocuit cu perifraza non-ambiguă „coordonat în spațiu-timp”.

(b) Un alt simptom, unul implicit, al secundității *Exp disc* îl constituie o tendință mai recentă, manifestată mai ales în științele domeniilor micro- și mega- ale universului real, fundamental incompatibile cu ancorarea *lb nat* în domeniul designațional macro[antropo]scopic. Termenii *S* sînt intenționat aleși spre a ocoli, spre a face imposibilă orice motivare designațională. A se compara, de ex., mai vechiul *atom* (cuvînt derivat, avînd acoperire intuitiv-designațională) cu foarte recentul *quark* (cuvînt onomatopeic), sau proprietățile de 'masă', 'viteză', 'spin' (rotație) ale unor particule elementare 'clasice' cu cele de 'farmec' (*charm*), 'frumusețe' (*beauty*) și 'culoare' (*colour*) ale quarkurilor. Acești termeni (*quark*, *farmec*, *frumusețe*, *culoare*) au un caracter arbitrar absolut: ei nu mai sînt 'cuvinte', adică s-au detașat de *smnf* lor din *lb nat*, devenind simple „etichete” alfabeticе pentru simboluri non-alfabetice (de ex. numerice). Această strategie terminologică nu reprezintă, desigur, o rezolvare a încoer *Exp disc*, ci reprezintă excluderea programatică a posibilității înseși de a construi o *Exp disc*.

3.2.3. Rezolvarea autentică a tensiunii dintre *Ncl cg* și *Exp disc* și transcenderea încoerenței inițiale a *Exp disc* într-o nouă *coer* implică noi dezvoltări *sem* în *lb nat*, dezvoltări variînd între secvențe discursive cu sens inedit și lexicalizări ale sensurilor noi. Asemenea dezvoltări *sem* nu fac însă obiectul unei semiotici a *t txS*, ci al unei POETICI a *t txS*.

4. Considerații finale.

În loc de concluzii, recapitulăm succint tezele propuse în prezentul articol.

(1) Într-o tipologie a *tx*-lor în *lb nat*, caracteristicile *t txS* se manifestă maximal în registrul investigațional al subtipului științific factual.

(2) Definitorie pentru *t txSf* este prezența a două componente cu trăsături *sem* diferite.

(a) <i>Ncl cg</i>	(b) <i>Exp disc</i>
(i) are <i>Ref extratxl</i> (empiric-concret);	(i') nu are <i>Ref extratxl</i> , ci numai <i>Ref intratxl</i> (<i>Ncl cg</i>);
(ii) este icoric;	(ii') este non-iconică;
(iii) este construit în <i>lbj artf</i> ;	(iii') este construită în <i>lb nat</i> ;
(iv) sensul global se constituie printr-un mecanism aditiv;	(iv') sensul global se constituie prin mecanismele specifice <i>lb nat</i> ;
(v) este primar (ca importanță, dar și în ordinea temporală a producerii <i>tx</i>).	(v') este secundă și secundară în raport cu <i>Ncl cg</i> .

(3) *Coer txl* nu este determinată de structura internă a *tx* (consistența sa logică), ci de adecvare la *Ref* (valoarea sa de adevăr); de aceea un termen mai exact este cel de *congruență*.

BIBLIOGRAFIE

- 1 Beaugrande 1981 R. A. de Beaugrande și W. V. Dressler, *Introduction to Text Linguistics*, London and New York.
- 2 Bunge 1974 M. Bunge, *Teoria științifică*, în *Epistemologie. Orientări contemporane*, București.
- 3 Coseriu 1980 E. Coseriu, *Textlinguistik. Eine Einführung*, Tübingen.
- 4 Frumușani 1983 D. Frumușani, *Semiotica discursului științific în limba franceză contemporană* (rezumatul tezei de doctorat), București.
- 5 Frumușani 1984 D. Roventă-Frumușani, *Remarques sur la cohérence dans le discours scientifique*, în *RRL*, XXIX, nr. 2, p. 149–158.
- 6 Greimas 1976 A. J. Greimas, *Sémiotique et sciences sociales*, Paris.
- 7 Heisenberg 1974 W. Heisenberg, *Limba și realitate în fizica modernă*, în *Epistemologie. Orientări contemporane*, București.
- 8 Jacobi 1984 D. Jacobi, *Figures et figurabilité de la science dans les revues de vulgarisation*, în „*Langages*”, nr. 75.
- 9 Marcus 1987 S. Marcus, *Moduri de gândire*, București.
- 10 MEM *Mică enciclopedie matematică*, București, [1980].
- 11 Peirce 1955 J. Buchler (ed.), *Philosophical Writings of Peirce*, New York.

SCIENTIFIC TEXTS — DELIMITATION, SEMANTIC COMPONENTS AND PROPERTIES

(Abstract)

The author proposes a restrictive definition of *t txS*, arguing that in a typology of natural language *tx-s t txS* is in fact identical with the investigational register of its factual subtype. She subsequently dissociates two defining components of *t txS* ('cognitive nucleus' and 'discursive expansion'), and dwells extensively upon their contrasting *sem* features. Finally, the author proves that in *t txS* coherence is an exclusively referential property, for which the more appropriate term *congruence* is put forward.

Iunie 1992

Universitatea „Babeș-Bolyai”
Facultatea de Litere
Cluj-Napoca, str. Horea 31

STRUCTURA MORFOLOGICĂ A CUVINTELOR ȘI ORTOGRAFIA ROMÂNEASCĂ

IOAN PĂTRUȚ

După cum se știe, Academia Română este stăruitor preocupată de îmbunătățirea ortografiei noastre. Raportul președintelui Mihai Drăgănescu, prezentat la adunarea generală a Academiei, din 31 ianuarie 1991, ne informează că s-a stabilit ca Secția de Filologie, Literatură și Arte, cu concursul altor secții interesate, să organizeze dezbateri la nivel național și să prezinte propuneri pentru îmbunătățirea ortografiei.

Filiala din Cluj-Napoca a Academiei Române, prin Subcomisia pentru studiul formării limbii române și a poporului român, împreună cu Facultatea de Litere a Universității clujene și cu Societatea de Științe Filologice au organizat, în 11 decembrie 1991, o dezbatere privind îmbunătățirea ortografiei noastre, pe baza a 11 comunicări prezentate și discutate.

Rîndurile care urmează se bazează pe comunicările *Ortografie, flexiune și derivație*, pe care am prezentat-o la acea dezbatere, precum și pe cea cu titlul articolului de față, prezentată în 17 octombrie 1991, în cadrul Zilelor Academice Clujene.

Am repetat acest titlu cu convingerea că, după cum se va vedea în continuare, el indică una dintre cele mai importante obligații — de fapt, cea mai importantă — ce îi revine ortografiei și, bineînțeles, *Gramaticii limbii române*, elaborată sub egida Academiei Române, gramatică al cărei rol a fost, după apariția ediției a II-a (1963), bine precizat de Al. Graur: ea a devenit un „îndrumător pentru toate lucrările de specialitate publicate de atunci încolo” (AAR, anul 118, 1984, seria a IV-a, vol. XXXIV, 1986, p. 140).

Avînd, prin urmare, ca prim obiectiv, *structura morfologică a cuvintelor*, consider că e indicat, chiar necesar, să reproduc și să subliniez cîteva rezultate la care am ajuns în cercetările mele, rezultate caracteristice structurii cuvintelor atît pe plan morfologic, cît și derivațional: *toate substantivele și adjectivele românești au tema terminată în consoană*; în structura aceasta, moștenită din latină (*mens-a, mens-am > mas-ă*; *lup-us, lup-um > lup*; *can-is, can-em > cîn-c*; *bon-us, bon-a, dulc-is, dulc-em > bun, dulc-e*)¹, s-au încadrat și substantivele și adjectivele împrumutate din alte limbi²;

o altă constatare: *la toate verbele românești tema prezentului este terminată în consoană*, ca rezultat al evoluției formelor moștenite din latină (*cînt-|cînt-: canto*; *tac-|tač-: tacco*; *fac-|fač-: facio*; *aud-|auz-: audio*);

¹ I. Pătruț, *Despre structura morfologică a substantivelor și adjectivele românești*, în StUBB, series Philologia, IV (1961), fasc. 2, p. 13–26; cf. idem, *Studii*, p. 41–52.

² Idem, *Studii*, p. 48–52.

și verbele împrumutate de români din alte limbi s-au încadrat în această structură³.

Ca urmare a acestor situații, adică a structurii substantivelor, adjectivelor și verbelor românești, rezultă că toate sufixele substantivale, adjectivale și verbale românești se termină în consoană.

De remarcat că sunetele (pe care le notez ca în *Atlasul lingvistic român* și în alte lucrări de dialectologie) *i* (numit iot) și *u* (wau), notate și *î*, *û* (vezi DOOM, p. XI, XII), sînt considerate semivocale (în *Gram. rom.*², și în ediția I, 1954, p. 64—65: *Semivocalele limbii române*), semiconsoane (Mioara Avram, *Ortografie*, cf. p. 7); în *Gram. rom.*¹ însă, deși au fost numite „semivocale” (vezi *supra*), sînt încadrate, în tabloul de la pagina 72, printre „consoanele constrictive”⁴.

În lucrarea menționată a Mioarei Avram, se propune: „Atît după semiconsoana [*i*], cit și după vocala [*i*] se scrie numai *a*, niciodată *ea*: *femeia* și *femeiască*, *îndoială* și *îndoiască*, *întemeia* și *întemîiază* [...]; *bucuria*, *apropia* [...] etc.”⁵

Propunerea este în consonanță cu actuala ortografie: „La substantivele feminine se scrie *ie*, *ia* — pronunțate bisilabic — și nu *iie*, respectiv *iia* sau *iea*: *ic*, *bucurie*, *vic*, *familie*, *istorie*; articulate *ia*, *bucuria*, *via*, *familia*, *istoria*”⁶.

Cred că una dintre insuficiențele ortografiei noastre, cu corespundențe sau repercusiuni în gramaticile limbii române, inclusiv în Gramatica Academiei, este nerecunoașterea sau neglijarea, omiterea celor două sunete *i* (iot) și *u* (wau) în scriere. Astfel: la verbe ca *aproția*, *întîrzia*, *speria* (în număr de cca 100)⁷, în DOOM găsim următoarele indicații: (sil [abisit]) *-pro-pi-a* [recte: *-pro-pii-a*], ind. și conj. prez. 1 și 2 sg. *apropii*, 3 *apropie* (sil [abisit]) *-pi* [i]c, 1 pl. *apropiem* [recte: *apropiëm*]; ger. *apropiînd* (sil [abisit]) *-pi-înd* [recte: *-piiînd*)]⁸.

Prin urmare, tema prezentului este terminată nu în vocala *-i-* (deci nu *apropi-*), ci în *-i-* (*apropii-*; tot așa: *întîrzi-*, *sperii-* etc.), cum trebuie să apară, și în scriere, și în celelalte forme bazate pe tema prezentului: imperfectul, scris inexact *apropiam* — prin care e redat *apropii-a-m*, imperativ *apropie*, care redă pe *apropiie*, gerunziul *apropiînd* (= *apropiînd*) etc.⁹

³ *Ibidem*, p. 34—35.

⁴ Cunoscutul lingvist Georges Straka, în studiul *À propos de la question des semi-voyelles* (în idem, *Les sons et les mots. Choix d'études de phonétique et de linguistique*, Paris, 1979, p. 143—165), contestă categoric existența unei categorii intermediare între vocale și consoane; consideră că nu există decît vocale și consoane [...], chiar termenul de „semivocale” trebuie radiat definitiv din terminologia fonetică și lingvistică, ca și termenul de „semiconsoane” (p. 153).

Andrei Avram, *Semi-voyelles, semi-consonnes et consonnes fricatives palatales*, în RRL, XXV (1980), nr. 5, p. 461—465, ajunge la concluzia că, avînd în vedere particularitățile fonetice ale unei limbi analizate, se poate ajunge la a distinge fie două categorii de sunete — vocale și consoane —, fie trei — vocale, semivocale (sau semiconsoane) și consoane —, fie patru: vocale, consoane, semivocale și semiconsoane (p. 464); în limba română, este „uneori necesar” a recunoaște, pe lângă vocale și consoane, „o clasă fonologică de semivocale” (p. 465).

⁵ Mioara Avram, *Ortografie*, p. 7.

⁶ DOOM, p. XIV. Adaug că Mioara Avram e redactor responsabil al DOOM, elaborat sub auspiciile Comisiei pentru cultivarea limbii române a Academiei Române.

⁷ În DI.

⁸ DOOM, p. 33.

⁹ Vezi I. Pătruț, *Studii*, p. 28.

În situație asemănătoare se găsesc verbele cu sufixele: *-ăi-* (*bizăi* = *biz-ăi-i*, *bubăi* = *bub-ăi-i*); *-ii-* (*dirdii* = *dird-ii-i*); *-ei-* (*crimpei* = *crimp-ei-i*; *holtei* = *holt-ei-i*); *-oi-* (*îndoi* = *îndoi-i*; *război* = *război-i*), și, mai numeroase, cu sufixul *-ui-* (aproape 300 în DI): *arcui* = *arc-ui-i*, *plumbui* = *plumb-ui-i* etc.

Semnalez aici o consecință a grafiei și analizei greșite a formelor acestor verbe: în locul sufixului *-ui-* (corespunzător sl. *-uj-*), la doi cunoscuți specialiști ai istoriei limbii române sufixul apare sub forma *-u*¹⁰.

Analiza substantivului *bucuria*, menționat mai sus, este contrazisă în *Gram. rom.*², vol. I: „după *-i* vocalic, iot la singular nu este notat” (p. 68); în continuare, într-o formulare nu suficient de clară, se adaugă — și rezultă totuși — că formele de plural *albiu*, *arii*, *corăbii*, *feliu* etc. [din grupul cărora face parte și *bucuria*, vezi *supra*] sînt echivalente cu temele substantivelor respective¹¹.

În categoria substantivelor al căror iot nu e notat se găsesc, cum am arătat cu altă ocazie, derivatele cu sufixele: *-anii-*, *-enii-* (*pășanii-e*, *curățenii-e* etc.), *-ii-* (*bărbății-e*, *prieteni-e* etc.), *-im-* (*doi-im-e*, *trei-im-e*), *-inț-* (*locui-inț-ă*, *voi-inț-ă* etc.), *-iș-* (*sui-iș*, *tăi-iș* etc.), *-ișor-* (*oui-ișor*, *pui-ișor* etc.), *-ișt-* (*cînep-ișt-e*, *trifoi-ișt-e* etc.), *-iț-* (*chei-iț-ă*, *oi-iț-ă* etc.)¹².

Există și cazuri, nu puține, de omografie: *altoi* subst. — *altoi* vb. [= *altoii*]; *croi* subst. — *croi* vb. [= *croii*]; *clei* subst. — *clei* vb. [= *cleii*]; *gunoi* subst. — *gunoi* vb. [= *gunoii*]; *polei* subst. — *polei* vb. [= *poleii*]; *război* subst. — *război* vb. [= *războii*] etc.

Prin urmare, omiterea iotului în scris are repercusiuni negative mai ales asupra flexiunii și derivației, după cum reiese, clar, din exemplele aduse; adaugă că silabisirea, mai ales în scris, confirmă absența nejustificată a iotului: *apropi-em*, în locul temei *apropii-* apare o temă inexistentă *apropi-*; în *do-im-e*, nu apare tema *doi-* + suf. *-im-*) etc.

Celălalt fonem în discuție, *u* (wau), apare mult mai rar decît iot. Îl întîlnim într-un număr de verbe, vechi doar cîteva: *oua*, *ploua*, *aciua*, *înșeuă*; cel mai frecvent, *lua* [= *luua*], neregulat: *iaū*, *iei*, *ia*; *luuăm*, *luuafi*, *iaū*. Mai multe sînt (cca 20) verbe împrumutate care, cu excepția lui *continua*, se conjugă cu „desinețta specială” *-ez-* (*Gram. rom.*², vol. I,

¹⁰ La Al. Rosetti, *Istoria limbii române*, București, 1986: „În română, sufixul *-u-*, provenit din verbe ca dr. *dăru*: bg. *daruvam* [...] a devenit productiv și formează verbe de origine slavă” [sic] (p. 299); la Al. Graur, *Tendențele actuale ale limbii române*, București, 1968, p. 270: „Avem numeroase sufixe specializate în formarea verbelor de la substantive: *-u-*, de origine slavă [sic] (*făpt-u-i*, *rost-u-i*; *lăcu*, *locu* din magh. *lakni*)” [= *făpt-ui-i*, *rost-ui-i*, *lăc-ui-i*, *loc-ui-i*].

¹¹ Substantivele menționate mai sus au structura: *ije* — *iă*, *bucurije* — *bucuriia*; *istorije* — *istoriia*, *viije* — *viia*, *familiije* — *familiia* (cf. *supra*).

Era indicat ca, în *Gram. rom.*² (vol. I, p. 68), la grupurile de substantive ca *albie-albii*, *arie-arii* [...], din care fac parte și cele de mai sus (*iie*, *bucuriie* etc.), precum și *alee-alei*, *epopee-epopei* etc. (la acestea se afirmă, nu prea clar: „fac pluralul în iot”), să se precizeze că au forma de plural egală cu tema.

De altfel, și la următoarele două grupe de substantive feminine (*ibidem*) formele nu sînt corect prezentate în privința structurii lor: grupul *basma* — *basmale*, *para* — *parale* etc. nu „formează pluralul cu desinența *-le-*”, căci desinența este numai *-e*, *-l-* fiind al temei; cf. formele de singular: (unei) *basmal-e*, *paral-e* și derivatele *băsmăl-uf-ă*, *părăl-uf-ă*; în situație similară se găsesc și femininele care „fac pluralul în *-ele-*” [sic], însă *-el-* se încadrează în temă: cf. *cafel-uf-ă*, *curel-uf-ă*, *stel-uf-ă* etc.

¹² Vezi I. Pătruț, *Studii*, p. 30–31.

p. 253): accentuez (de fapt accentueez sau "accentuiez ... accentuăm, -tuiați, ger. accentuînd (sil. -tu-înd. DOOM, p. 3 [de fapt: -tu-înd]), diluez, evacuez etc.¹³; atenua, evolua, insinua; verbe mai vechi, însă nu frecvente: aciua (aciuuez sau aciuiez), înroua (mai frecvent înroua) și alte câteva¹⁴.

Frecvent apare wau în declinarea unor substantive cu articolul hotărît; conform indicațiilor din Gramatica Academiei: la substantivele masculine terminate în „u semivocalic”, articolul se adaugă la substantiv prin intermediul unei vocale de legătură -u- [Gram. rom.², vol. I, p. 86]; exemplul adus e scris însă greșit: leu — le-u-l (ibidem), cu un rînd mai jos: „pronunțat le-uul”; trebuia: leu, articulat le-uul; adaug alte exemple: barcagiū — barcagi-uul, bragagiū — bragagi-uul, ou — o-uul, ecoū — eco-uul, tricoū — trico-uul¹⁵. Dacă mai adăugăm că femininele ca măsca, purcea, stea, vergea, cafea, para sînt teme în -l-/-u- (cf. stel-e, stel-ar, steau-ă etc.); că forme ca steauă sînt vechi și apar și în dialectele aromân și meglenoromân (vezi I. Pătruț, Studii, p. 43), conchidem că situația lui wau este asemănătoare, și ca importanță, cu a lui iot.

De ce sînt și de ce să fie neglijate și în continuare aceste două sunete, iot și wau, cînd ele se confirmă morfologic și se rostesc? Am arătat că omiterea lor în scris cauzează inexactități în flexiune: se scrie *apropiem*, *apropiați* (ind. prez.), *apropiam*, *apropiai* (ind. imperf.), *apropia* (inf.) — în loc de *apropiim*, *apropiați*, căci tema prezentului este *apropii-*, nu *apropi-*; *apropiām*, *apropiiai* (imperf., bazat tot pe tema prezentului); *apropiia* (inf.) etc. (vezi *supra*); de asemenea, la un mare număr de substantive, ca *bucurie*, *familie*, *vie* (vezi *supra*), cu tema în -i- (*bucurii-*, *familii-*, *vii-*), iotul nu apare în afara formelor de plural (egale cu tema: *bucurii*, *familii*, *vii*). Menționez că în cazul silabisirii absența iotului apare mai stridentă, mai ales că există regula: „i și u semivocale, între două vocale, trec în silaba următoare: *ba-ia*, *no-ua*”¹⁶; (nu am găsit exemple de felul *apropi-ia*, *bucuri-ia*, *fi-uul*, *lu-uām* etc.).

Pe baza celor arătate, sunetele în discuție fac parte organică din sistemul fonetico-fonologic și gramatical al limbii române. Deci nu trebuie și nu pot fi omise în scris.

¹³ Ibidem, p. 32—33.

¹⁴ Ibidem, p. 32.

¹⁵ Le-am notat astfel, reproducînd analiza din Gram. rom.², conform căreia articolul are forma -l, iar -u- este „vocala de legătură” (vol. I, p. 86; cf. și DOOM, *Modele de declinare*, p. XVII—XVIII: art[iculat] -ă-l lupul; -u-l puiul, însă -l fiul; -u-l dealul (p. XVII); -u-l paul; -l tabloul; -l teatrul; -l studiul (p. XVIII) — deci se respectă modelul din Gram. rom.²: articolul este -l, care se aplică substantivelor prin intermediul „vocalei de legătură” -u- [lup-u-l]; în cazul substantivelor de tipul *fiu*, *pui* vocala de legătură -u- e neglijată, deși la aceste substantive, cînd -l nu se rostește (fenomen general): „Există tendința ca articolul de nominativ-acuzativ -l al masculinelor și neutrelor să nu mai fie pronunțat. Pentru cei care nu-l pronunță, articolul este -u: *creionu*, *omul*, *teiu*” (Gram. rom.², I, p. 86). Împotriva acestei tendințe, în Gramatica Academiei și în DOOM articolul curent, propriu-zis, -u- este neglijat (vezi *supra*).

¹⁶ Academia Republicii Socialiste România. Institutul de Lingvistică al Universității din București, *Îndreptar ortografic, ortoepic și de punctuație*, ed. IV, București, 1983, p. 37.

Remarc — cu oarecare satisfacție — că la verbele care conțin sufixul -u-, în DOOM (și în alte îndreptare ortografice) iotul nu e omis: „ind. prez. 1 sg. și 3 pl. *dăruiesc*” (DOOM, p. 157); de asemenea, la verbele cu sufixul -o-, „ind. prez. 1 sg. și 3 pl. *îndoiesc*” (ibidem, p. 315).

Cred însă că ele pot fi introduse în scriere, în ortografie, numai după stabilirea drepturilor lor în Gramatica limbii române a Academiei Române.

În legătură cu cele discutate, se ridică încă o problemă: apare indicată, necesară, diferențierea în scris a vocalei *i* plin de *i* scurt nesilabic; acesta — îl voi nota *ĩ* — este destul de frecvent: substantive sg. ca *ochi*, *unchi*, *unghi*; substantive și adjective pl.: *oameni buni*, *lupți mari*, *pomți verzi*; pronume: *dă-mi, carlea!*, *adă-ți aminte!*; verbe — ind. prez.: *cînți*, *cîntați*, *lucrați*; imperf.: *lucrați*, *tăceați*, *făceați*; perf. s.: *cîntași*, *făcuși*, *citirăți*; imper.: *cîntați*, *faceți*, *citiți!* etc.

Dintre obiecțiile care s-ar opune acestei propuneri nu ar lipsi, cred, următoarea: distincția dintre formele articulate/nearticulate ar fi invizibilă sau insuficient vizibilă, mai ales în scrisul de mînă: *oameni buni*/*oamenî buni*. Menționez că în formele articulate de nominativ-acuzativ plural, ca și în cele de feminin genitiv-dativ singular, articolul *-i* nu se rostește după *-i* vocalic (*Gram. rom.¹*, vol. I, p. 152; *Gram. rom.²*, vol. I, p. 87), însă ortografia cere să nu fie omis (vezi *ibidem*). Întrucît se bazează pe ortografia actuală, obiecțiunea nu-mi pare rezistentă.

Problema semnelor nu e rezolvată decît parțial: dacă pentru *i* scurt nesilabic semnul *ĩ* este, fără îndoială, potrivit, va trebui să găsim semne acceptabile pentru iot și wau, căci *ĩ* și *u* — pe care le-am utilizat și în lucrările mele — nu sînt potrivite, din motive tipografice.

ABREVIERI

Gram. rom.^{1/2} = Academia Republicii Populare Române, *Gramatica limbii române*, vol. I, ed. I, 1954; vol. I, ed. II, 1963.

Mioara Avram, *Ortografie* = *Ortografie pentru toți*, București, Editura Academiei Române, 1990.

Ioan Pătruț, *Studii* = *Studii de limba română și slavistică*, Cluj-Napoca, 1974.

DI = Academia Republicii Populare Române. Institutul de Lingvistică din București, *Dicționar invers*, Editura Academiei Române, 1957.

DOOM = Academia Republicii Socialiste România. Institutul de Lingvistică al Universității din București, *Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române*, București, Editura Academiei Române, 1982.

LA STRUCTURE MORPHOLOGIQUE DES MOTS ET L'ORTHOGRAPHE ROUMAINE

(Résumé)

L'auteur propose deux innovations/modifications dans l'orthographe roumaine: 1) l'introduction des signes spéciaux pour les sons yod et wau (waw) — sons/phonèmes bien représentés dans le système phonétique — phonologique du roumain; 2) noter par *ĩ* la voyelle *i* non-syllabique pour la distinguer de *i* plein: cf. *oameni buni* „hommes bons”/oameni buni „les bons hommes”.

VARLAAM, *Opere*, Chișinău, Editura Hyperion, 1991, 623 p.

Volumul cuprinde, sub o foaie de titlu mult prea eliptică, *Cartea românească de învățătură*, editată de M. Neagu — informație pe care o preluăm din caseta redacțională —, *Răspunsul împotriva Catehismului calvinesc*, reprodus după ediția Mirelei Teodorescu (Varlaam, *Opere*, București, 1984), iar în final, un capitol de *Predoslovii, scrisori, mesaje, inscripții etc.*, parte transcrise de M. Neagu, parte preluate din alte surse.

Intrucit asupra editării exemplare a *Răspunsului împotriva Catehismului calvinesc* am avut ocazia să ne pronunțăm altă dată, rîndurile de față se vor referi în primul rînd la editarea *Cărții românești de învățătură*, făcută de M. Neagu; și credem că o analiză atentă a ediției este un prim semn de prețuire pentru munca plină de abnegație pe care a îndeplinit-o filologul din Chișinău.

Reeditarea principalei scrieri a lui Varlaam, care a marcat atît de puternic dezvoltarea literaturii române, necesită cîteva discuții preliminare. Unele dintre considerații vor trebui să se refere, în mod inevitabil, la modalitatea de editare adoptată. Căci orice întreprindere de acest gen nu poate fi decît marcată de procedeul utilizat de către Jacques Byck în cunoscuta sa ediție din 1943, Varlaam, *Cazania*, Editura Fundației Regale pentru Literatură și Artă.

Înlocuind o convenție grafică, oferită de scrierea limbii române cu caractere chirilice, și alegînd alfabetul latin ca bază în transliterare, dar menținînd slovele cu valoare discutabilă din alfabetul chirilic, Jacques Byck este autorul unei experiențe unice în filologia noastră; trecerea timpului face ca unicătatea ei să se transforme și într-o curiozitate a disciplinei; iar devotamentul și pioșenia discipolilor lui J. Byck au scos, pînă acum, ediția din 1943 a *Cazaniei* în afara oricărei discuții. Și totuși, la o examinare mai atentă, ediția din 1943 a *Cărții românești de învățătură* ne arată că marea ei calitate, fidelitatea, inatacabilă din punctul de vedere al editorului, care nu a făcut, în sistemul propus de acesta, nici o greșeală, se poate transforma, din perspectiva cititorului, într-o sumă de infidelități sau capcane greu de depășit de un lector mediu sau chiar avizat. Căci, tehnica propusă de J. Byck, cu toate virtuțile ei de replică fidelă, nu rezolvă multe probleme de lectură, pe care, la rîndul său, nici cititorul care nu are o pregătire adecvată nu le poate rezolva. Pe scurt, ediția făcută de J. Byck este departe de a fi una populară; ea nu a făcut accesibil textul decît unui număr limitat de specialiști.

Cunoscut, deci, prin ediția originală, din 1643, și prin cea făcută cu ocazia tricentenarului de către J. Byck, textul lui Varlaam, deși des pomenit, a rămas, totuși, în mod paradoxal, necunoscut cititorului modern. Rămînea de datoria unei noi ediții îndeplinirea acestei misiuni.

Editarea *Cărții românești de învățătură* presupune o cercetare atentă a întregii istorii a tipăririi de către Varlaam a textului. Găsim între diferitele ei exemplare diferențe semnificative; cartea, fiind tipărită, conform celor patru foi de titlu diferite, între 1641 și 1643, tipografii și, foarte probabil, însuși mitropolitul Varlaam au scos mai multe tiraje, îndeptînd mai multe greseli făcute inițial și, fapt omenesc, comițînd uneori altele. Sistematizarea pe care o face *Bibliografia românească veche* în funcție de pagina 280v și de folosirea culorii roșii în tipar ne apare ca nefuncțională, căci diferențele între un exemplar și altul ne determină să credem că nu avem de a face cu tiraje diferite, ci cu asamblări făcute în final ale diferitelor pagini, tipărite în mai multe tiraje; aceste asamblări s-au făcut arbitrar și nu în funcție de succesiunea tirajelor. O adevărată ediție a *Cărții românești de învățătură* va trebui să țină cont de toate aceste diferențe, luînd în considerare un număr de cel puțin zece exemplare martor.

Un fapt nu lipsit de importanță pentru reconstituirea istoriei tipăririi *Cărții românești de învățătură* este folosirea unor caractere tipografice mai mari în prima parte a lucrării și preponderența altora, mai mici, în cea de a doua parte a lucrării, ceea ce ne arată că textul a fost imprimat o dată cu dezvoltarea tipografiei ieșene și concomitent cu completarea seturilor de litere. E probabil ca, pornind cu intenția unei ediții în mai multe volume, Varlaam să fi fost obligat, din rațiuni economice, desigur, să își schimbe planul și să tipărească toată

lucrarea într-un singur volum. Nu fără importanță ne apare și faptul că în cea de a doua parte, tipărită mai ales cu caractere tipografice mai mici, numărul diferențelor constatate între exemplare, deci și al greșelilor corectate, este extrem de mic. Acest fapt ar putea întări presupunerea că asamblarea diferitelor exemplare s-a făcut în 1643, atunci când s-a încheiat tipărirea tuturor filelor.

Atenția lui M. Neagu s-a îndreptat în mod expres asupra unui exemplar unic, cel păstrat în Biblioteca Academiei din Chișinău (în mod incidental și doar pentru întregirea lecțiilor s-a făcut apel la ediția lui J. Byck, care, și aceasta, nu reproducea decât un exemplar, fără să i se menționeze identitatea). Exemplarul de la Chișinău face parte, fără îndoială, din grupul acelora care, datorită gravurii-frontispiciu ample folosite la pagina 280v, a eliminat câteva rinduri din *Evangelhie*, greșeală facilitată și de repetarea aceluiași cuvânt, *lucrătorii*: „și o deade lucră [torilor și să duse, iară deaca să apropie vreama culesului, trimise slugile să ia roada și prinseră lucrăto]rii [sic!] slugile”. În alte exemplare, datorită unei gravuri mai mici, textul este reproduș integral, făcându-se, după cum se vede, o greșeală tipografică.

Transcriind un singur exemplar al *Cărții românești de învățătură*, textul propus de M. Neagu presupune analizarea a trei tipuri de observații: unele referitoare la tehnica de editare, altele, care evidențiază unele dintre diferențele pe care le găsim față de alte exemplare și, în fine, altele, care vor privi ediția în sine.

Din prima categorie fac parte câteva sugestii pe care le considerăm ca posibil de luat în seamă la o altă ediție. Notarea paginatiei tipăriturii originale în text creează, nu o dată, dificultăți de urmărire a textului; acestea ar fi putut fi evitate prin marcarea doar a separării paginilor, numărul lor fiind notat, așa cum se face în mod curent, pe margine. Și pentru că am vorbit despre paginatie, nu putem omite faptul că M. Neagu nu a făcut în cursul ediției nici o mențiune despre greșelile, nu puține la număr, de paginare a originalului (de altfel, nici J. Byck nu făcuse acest lucru). De asemenea, editorul a reproduș, fără a le traduce, titlurile și indicațiile tipiconale slavone, ceea ce, pe lângă dificultățile tipografice pe care le ridică, îngreuiază lectura. Traducerea lor ar fi fost posibilă scoțându-se în evidență prin alt caracter tipografic, originalul fiind redat doar în note.

Spuneam mai sus că o parte din erori au fost îndreptate în cursul tirajelor succesive. Menționăm câteva dintre ele, subliniind, însă, că ne reprezentarea acestor variante nu poate fi imputată editorului, care s-a limitat doar la un exemplar al tipăriturii: p. 18: *dumenacele* / *dumenecile*; *svinți* / *svenți*, *svinți*; *tiparul* / *tipariul*; în *Măndăstirea a Trei Svetiteli în Iași* / în *Iași*, în *Măndăstirea a Trei Svetiteli*; p. 19: *groznic* / *groaznic*; *născut* / *nenăscut*; *Dumnedzdu* / *Dummedzeu*; *Dumnedzdu și biruitoriul* / *Dummedzdu fiitoriul și biruitoriul*; p. 25: *vamaș* / *vamăș*; p. 28: *latăl lui, de-l* / *latăl lui ieși de-l*; p. 165: *să cheamă* / *să și cheamă*; *mîn-tuința* / *mîntuință*; p. 200: *nedeajde* / *nădeajde*; *și pre toți* / *și pre noi pre toți*; p. 204: *ucist* / *uciset*; p. 206: *Luchi* / *Matei*; p. 219: *strigă* / *strîgă* (perf. s.); p. 294: *înste* / *iaste*; p. 318: *de-a acolea* / *de-acolea* etc. etc.

Din a doua categorie fac parte lecțiuni greșite și chiar interpretări eronate ale unor cuvinte; în primul rînd avem în vedere forme vechi de limbă, specifice lui Varlaam sau chiar întregii epoci, pe care editorul se simte dator să le corecteze cu altele moderne. Dintre ele menționăm: p. 23: *daori* „două ori”, formă cunoscută și în textele coresiene; p. 37 și aiurea: *sov*, formă etimologică întîlnită în multe texte, pe care editorul o corectează cu *soră*; p. 45: în *Israil* „în poporul lui Israil”, formă curent folosită în textele vechi, incorect „îndreptată” cu *în izrail-teani*; p. 54: *puținea*, diminutiv îndreptat cu *puțină*; p. 125: *prespre*, prepoziție curent folosită în epocă, îndreptată cu *peste*; p. 285: *acicea*, formă des întîlnită în textele coresiene, dar și mai tirziu, îndreptată cu *aicea*; *neavîndu-ă*, îndreptată, incorect după părerea noastră, cu *neavîndu-o*. Unele lecțiuni incorecte afectează chiar sensul textului: p. 159: *ei-lu-l putea*, care prezintă o formă, e adevărat mai insolită, de reluare a complementului direct, corectată cu *ei nu-l*; p. 298: *l-au făcut cu ochii*, care este o formă ambiguă (intenționată?), fiind vorba de vindecarea orbului căruia Isus i-a redat vederea, făcându-l, deci, „cu ochi” (cum corectează editorul), dar doar cu privirea, fără să îl atingă, deci „cu ochii”.

În mai multe rinduri, editorul corectează forme de perfect simplu la persoana a doua plural, precum *uciset*, *ucisăt*, *lepădat*, *cădzut*, specifice, se pare, limbii lui Varlaam, dar pe care le putem întîlni și la alți scriitori, cu forme refăcute: *uciseși*, *lepădași*, *cădzuși*. Păstrarea ca atare a formelor vechi și eventuala lor glossare ar fi rezolvat, credem, aceste situații. În legătură cu regimul pronumelui personal *îns*, *însul* și *îns*, *însul* ar trebui, probabil, o discuție mai amplă. Considerăm că transcrierea formelor *di-însul* și *pr-însul* ar trebui modificată peste tot cu *d-însul* și *pr-însul*, în situația în care, în alte locuri, editorul interpretează corect slovele respective.

Ediția se încheie cu un glosar care, în intenția lui M. Neagu, ar trebui să faciliteze

citirea textului. Inutilă ni se pare împărțirea acestuia în două părți: *Termeni de uz bisericesc* și *Termeni de uz social-economic și cultural*, ea obligând editorul la distincții arbitrar: de ce *urșinic* „catifea”, *muncă* „chin” și *diregător* sint incluse în prima categorie? Sau de ce *bea-conie* „ilegalitate, fărădelege”, *ctitor* etc. sint incluse în cea de a doua? Doar prin lipsa unor surse esențiale de documentație ne putem explica fie erorile, fie nesiguranțele în sensul dat de către editor, ca și în etimologia cuvintelor (care nu era, după părerea noastră, necesară.), fie în glosarea sensurilor acestora: *adetară* are la Varlaam valoare substantivală, „adevăr”, și nu adverbială, „cu adevăr”; *adăvâsi* are sensul „a consuma, a risipi”, și nu „a cheful, a prăpădi, a risipi”; *amente* este adverb, și nu verb „a-și aminti”; *armășie* are la Varlaam sensul „chinurile pe care le face armașul”, și nu „locul unde își exercită armașul funcția”; *a astruca* are, ca la Dosoftei, sensul „a acoperi cu pământ, a înmormînta”, și nu valoarea general cunoscută: „a acoperi, a înveli cu ceva”; *becesnic* este o formă a lui *becisnic*; *a blăzni* înseamnă, ca la Dosoftei, „a înșela, amăgi”, și nu „a se pierde cu firea”; *a boieri* (care nu e reflexiv, cum îl consideră M. Neagu) are mai degrabă sensul „a fi respectat, a fi cinstit”, și nu „a se purta ca un boier”; *bolnicer* este „infirmier, lucrător la o bolniță”, și nu „bolnăvicios”; *buiguil* (care nu este verb) are mai degrabă sensul „rătăcit”, general cunoscut în textele moldovenești și transilvănene, decît cele enumerate de editor.

Cu toate observațiile de mai sus, dorim să subliniem că ediția lui M. Neagu constituie un imens cîștig în recuperarea, în sfîrșit, a unuia din cei mai mari scriitori ai literaturii noastre vechi. Posteritatea literară, ca și circulația deosebită a *Cărții românești de învățătură* justifică pasul următor: realizarea unei ediții în care să se compare un număr mai mare de exemplare, din care să putem avea o imagine coerentă asupra a ceea ce a fost, în intenția autorului, textul acestei cărți destinate „a toată seminția românească, pretutindenea ce să află pravoslavnici într-această limbă”. Asemenea textului original, și ediția lui M. Neagu este un „dar limbii românești”. Și nu-i putem fi decît recunoscători.

Ianuarie 1992

Mihai Gherman
Biblioteca Filialei Cluj a
Academiei Române
Str. M. Kogălniceanu, 12—14

MIHAELA MANCAȘ, *Limbaajul artistic românesc în secolul XX*, București, Editura Științifică, 1991, 318 p.

Noua sinteză, dedicată limbajului artistic din secolul XX, a Mihaelei Mancaș reprezintă o continuare a cărții ei privitoare la aceeași problemă a literaturii române, dar din secolul XIX-lea, apărută în 1983, *Limbaajul artistic românesc în secolul al XIX-lea*. Ea constituie, în același timp, o primă lucrare de aceste proporții în literatura de specialitate ce analizează minuțios proza și poezia interbelică sub raportul inovației prin limbaj.

Atributul esențial al noii exegeze credem că îl formează corelarea categoriilor teoretice cu specificitatea materialului, în sensul în care proza este observată sub aspectul structurilor narative și al tehnicilor compoziționale, iar poezia este discutată prin figurile sintactice sau de construcție și prin figurile semantice. Cartea se încheie cu necesare analize pentru ilustrarea unor funcționalități, de cele mai multe ori textuale, ale acestor tehnici și figuri.

Un merit incontestabil al lucrării este dat, pe lîngă bogăția problematicei abordate, de puterea de sinteză a autoarei, care domină cu siguranță și dezinvoltură cincizeci de ani de literatură și care, spre deosebire de cercetarea anterioară, nu mai recurge la studii monografice, deși tentația era destul de mare, dacă avem în vedere individualitatea artistică a unora dintre prozatorii/poezii perioadei, mai ales a celei interbelice. Puterea de sinteză se concretizează în decelarea tendințelor proprii artei narative sau lirice, Mihaela Mancaș oferindu-ne, în felul acesta, serioase puncte de sprijin în evaluarea unui fenomen sau a altuia.

În ceea ce privește proza, se remarcă, din punctul de vedere al structurilor narative, de exemplu, un mozaic narativ caracteristic lui I. L. Caragiale, Ion Slavici sau Delavrancea, tendința secolului fiind însă valorificarea exemplară a stilului direct, în detrimentul stilului indirect, din care apoi stilul indirect liber și monologul interior vor prolifera în proză de introspecție. Aceste tehnici compoziționale vor duce la interferarea planurilor autor-narator-personaj, contribuind la realizarea stilului mixt, cu numeroasele lui variante (șapte la număr), la subiectivizarea narației sau la tehnici disimulatorii (vezi Mateiu Caragiale, Mihail Sadoveanu,

Camil Petrescu), în felul acesta, autorul estompându-se pînă la dispariție. (În altă terminologie — Oswald Ducrot, *Le dire et le dit*, Paris, 1984 — se operează cu sincretismul autor-narator sau numai cu termenul narator în locul autorului). De asemenea, se remarcă evoluția monologului spre formule dialogale, în vederea dedublării personajului sau a realizării hieratismului dialogului (vezi, în acest sens, proza sadoveniană).

O altă tehnică solicitată de literatura epocii este acronia, pe seama acesteia, Mihaela Mancaș prezentîndu-ne bune analize referitoare la *Hanu Ancuței* de Mihail Sadoveanu.

În privința valorilor temporale, autoarea lucrării arată că proza secolului XX a abolit timpul tradițional, marcîndu-se astfel diferențierea netă a romanului interbelic de cel realist „clasic”. Concluzia vine din compararea inventarului narativ complet, reprezentat de I. L. Caragiale, D. Zamfirescu sau Ion Slavici cu cel de mare noutate, care izează de tehnica romanului epistolar, a acroniilor etc., ce duce la rafinarea formelor narative.

Poezia perioadei, văzută prin figurile sintactice, repune în discuție repetiția, cu toate variantele sale, sinonimică și antonimică, ultima avînd ca rezultat oximoronul, dar și enumerarea, paralelismul, simetria sau formele intermediare, ca: poliptotonul, parigenonul, hipalaga, antanac্লাza etc. În evaluarea acestora, se subliniază nerigurozitatea formelor și, mai ales, subordonarea lor față de figurile semantice, în speță față de metaforă. Dacă aceasta din urmă este o tendință, ne-am fi așteptat ca, o dată cu discutarea repetiției intensive, să se evidențieze și aportul epanalepsei, a epizexisului sau al epiforei, așa cum se desprinde din textele analizate la paginile 88—91. Cu toate acestea, autoarea surprinde o altă caracteristică a poeziei, și anume subordonarea repetiției față de discontinuitatea, fragmentarismul specifice creației secolului XX, ca reacție împotriva regularităților sintactice ale poeziei secolului anterior.

Un capitol vast al cărții este rezervat figurilor semantice, iar, între acestea, cercetarea simbolului reprezintă o veritabilă premieră, intrucît este bine cunoscută lipsa lui din dicționarele de retorică, chiar și din celebra *Rhétorique générale* a grupului μ . Dispunînd de cercețări parțiale, dar divergente; autoarea se vede obligată să definească mai întîi simbolul, ca trop, prin „nume al unui obiect concret, ales în mod convențional pentru a desemna o întreagă clasă de obiecte, o noțiune abstractă sau o însușire predominantă cu care poate fi pus în legătură” (p. 147). Ceea ce se demonstrează este sursa metonimică a simbolului convențional, ca și caracterul motivat al substituirii, desigur, unul implicit, prin existența semnelor comune elementelor din relația simbolică. În consecință se relevă gradele de simbolizare, prin analiza semică, pînă a se ajunge la suspendarea motivării logice și semantice, în cazul unor simboluri ale acestei perioade. Totuși caracteristica poeziei secolului XX este dată de transformarea simbolurilor convenționale în simboluri poetice, ce dispun „de o recuzită relativ redusă din punct de vedere semantic” (p. 156). Un loc distinct, între sursele semantice, îl ocupă simbolurile biblice și creștine, apoi cele mitologice. Concluzia autoarei, în urma examinării unui inventar apreciabil, este că simbolurile poetice a) nu se pot izola de contextul imediat, asistînd la b) o iradiere a simbolului într-o serie armonizată, aceasta fiind și aportul poeziei interbelice la inovația figurativă de tip semantic, paralel cu c) caracterul difuz al simbolului.

Abordînd, în continuare, metafora, autoarea afirmă că cea mai pregnantă trăsătură a epocii interbelice este dezvoltarea lanțului metaforic, care, de asemenea, nu se poate detașa de context, edificînd, în cazul lui Tudor Arghezi, de exemplu, caracterul baroc al metaforei sale. De asemenea, metafora filată, cum i se mai spune lanțului metaforic, afețează structura sintactică a poeziei, realizîndu-se, prin enumerare, o formă a repetiției eterogene. În această parte a expunerii avem rezerve față de modul de tratare a metaforei simbolice, care, tocmai datorită caracterului ei implicit, nu poate fi ușor decodată (cf. și T. Vianu, *Problemele metaforei și alte studii de stilistică*, București, 1957, p. 117), autoarea riscînd totuși unele echivări semantice. Aserțiunile generale din această parte a analizei sînt dintre cele mai interesante însă: inovațiile individuale realizează, prin recurență, limbajul poetic precis articulat al perioadei. Alte generalizări țin de „gramatica” metaforei, care, în cazul metaforelor cu surse religioase, biblice sau mitologice, cunoaște variante multiple. Departajările de finețe se impun, în sensul în care se remarcă faptul că Lucian Blaga exploatează mitologia populară, Ion Barbu pe cea livrescă, iar Tudor Arghezi recurge la sursa de neconfundat a cărții sfinte, în care semantică și sintaxa se întrepătrund.

De asemenea, o problemă rezolvată cu multă atenție este interferența figurilor sau problema figurilor complexe, după terminologia lui Leo Spitzer.

Ceea ce se impune atenției, în poezia interbelică, este metafora sinestezică cu trei-patru termeni, lucru de neconceput în poezia secolului al XIX-lea, cu o frecvență apreciabilă la V. Voiculescu sau Al. Philippide, dar, mai cu seamă, la T. Arghezi, autoarea sesizînd continua reînnoire, la acesta din urmă, a sistemului stilistic după fiecare moment esențial al existenței lui artistice (p. 253).

În ciuda unei diversități exuberante ce transpare din analiza surselor semantice ale metaforei, autoarea ajunge totuși la impresia unei constante ce domină divergențele și la etalarea funcției unificatoare a metaforei acestei perioade.

Analizele textuale din finalul lucrării țin să releve aportul figurilor sintactice și semantice la coerența textuală, fără a se omite însă și nivelul lexical. Convingerea autoarei e că, din astfel de analize, textele se pot regropa în texte continue și texte „inverse”, a căror coerență se dezvăluie la a doua lectură, așa cum se întâmplă în cazul poeziei *Promontoriu* de Al. Philippide.

Inevitabil analitic, necesar sintetic, datorită bogăției materialului, demersul Mihaelei Mancaș rămâne impresionant prin ordonarea și unificarea punctelor de vedere, între care îl remarcăm pe cel mai de seamă, demonstrat și cu alte ocazii, și anume puterea de selecție a esențialului. Cartea constituie astfel un ghid autorizat în tendințele limbajului artistic al secolului XX, dar și un model pentru cercetări ale deceniilor următoare celor interbelice.

Ianuarie 1992

Elena Dragoș

Universitatea „Babeș-Bolyai”

Facultatea de Litere

Cluj-Napoca, str. Horea, 31

LILIANA IONESCU RUXĂNDIOIU, *Narațiune și dialog în proza românească*,

București, Editura Academiei Române, 1991, 184 p.

Aplicarea diferitelor grile de analiză textului literar a dus la imagini aproape caleidoscopice, cel puțin din punctul de vedere al rezultatelor. În ultimul timp, s-a impus atenției perspectiva semiotică. Din aceasta cartea Lilianei Ionescu Ruxăndioiu selectează pe cea pragmatică, adică pe aceea care consideră textul literar în parametri praxiologici.

Noutatea demersului constă în evaluarea nu numai a formei discursului/textului literar, ci și a sensului și a contextului specific, în care diverse discursuri subordonate (de exemplu, cel dialogic) apar în cel literar, dintr-un punct de vedere fundamental pentru crearea semnificației, și anume cel procesual. Pentru ca analiza efectuată pe varii texte să valideze preambulul teoretic de la începutul volumului, autoarea își restrânge dimensiunea pragmatică asupra textului narativ la cele două aspecte caracteristice: diegetic și dialogal, cartea asumându-și, prin aceasta, un echilibru notabil între secțiunea teoretică și cea care interesează — secțiunea analitică.

După ce se atrage atenția că narativul literar suportă examenul prin entități de tip E = autor, R = receptor, primul antrenând un demers predictiv, cel de al doilea, unul euristic (autoarea însăși încadrându-se în cel de al doilea prin toate virtuțile analizei), argumentele se ordonează, de acum înainte, pe seama limbii, din care este construit textul literar, ca formă de bază a comportamentului social, dotat, la rîndul său, cu intenționalitate și raționalitate. Comunicarea verbală presupune însă nu numai acești factori sociali sau psihologici, în fond, ci și pe cei verbali propriu-ziși: gramaticalitatea și eficacitatea. Ultimul filtru — eficacitatea — țintește spre retoric, pragmatica, se știe, fiind considerată o retorică modernă; analiza întreprinsă de Liliana Ionescu Ruxăndioiu orientează, cu finețe și siguranță, lectura textului narativ sau a celui dialogic mai ales spre acest din urmă factor.

Concepând lucrarea pe două axe ale organizării pragmatice, și anume axa principiului cooperării, care antrenează presupuziții și implicații ale actelor de discurs, ca și pe principiul politetiei, ce antrenează deicticele, de fapt, se orientează analiza diverselor eșantioane de text înspre elemente pe care analiza semantică, de sorginte semiotică, nu le-a atins, nu era posibil să le atingă.

Primul principiu stipulează cele patru maxime ale cooperării stabilite de Grice — a calității, a cantității, a relevanței și a manierei —, abaterea de la acestea în textul literar fiind aproape previzibilă și antrenează la receptor o seamă de deducții pragmatice de tip implicativ și presupozitional. Este de reținut că implicațiile pot fi concretizate și prin figuri semantice, de origine metaforică mai cu seamă, iar presupuzițiile pot fi depistate pornind de la structura lingvistică a mesajului. Este punctul în care pragmatica se întinește cu stilistica, și nu e singurul, stilistica dovedind virtuți semiotice încă de la constituirea ei în epoca modernă (vezi Ch. Bally). De vreme ce contextul este predominant lingvistic — cazul textului literar, e firesc ca inserțiile de natură stilistică să-și facă apariția, fapt pe care autoarea îl sesizează

mai ales cu privire la oralitate sau cu privire la actele de vorbire indirecte, deși n-au lipsit și alte ocazii (vezi diversitatea procedeelelor evaluării, p. 64–65).

Celălalt principiu, al politeții, studiat sub cele două manifestări ale sale, politețea pozitivă și cea negativă, dublate și acestea de maxime (tact, generozitate, aprobare, modestie, acord, simpatie), și-a găsit în carte o primă analiză de profunzime, susținută fiind de texte de maximă capacitate de cuprindere a manifestărilor (*Scrinul negru* de G. Călinescu, *Zodia Cancerului* de Mihail Sadoveanu).

Punctul original al analizelor realizate ni se pare cel legat de aplicarea schemei conversaționale de tipul schimbului (ofertă → cerere de reformulare → reformulare → satisfacere), neeludind momente specifice narației: prefata, constituirea auditorului și narația propriu-zisă. După părerea noastră, o asemenea schemă poate dispune de nivele, numărul lor variind în funcție de specificul narației. În *Hanu Ancuței*, de exemplu, considerăm că avem trei nivele la care se derulează conversația, fiecare nivel dispunând de referențialitate și deci, de context, specifice. Primul nivel e cel al autorului → cititorului, al doilea e reprezentat de personajele cu veleități și virtuți de povestitori, iar al treilea nivel este dat de personajele din narația unuia din personajele de la nivelul al II-lea. Reliefarea sau estomparea acestor nivele ține de strategia narativă a autorului, care uzează de mecanisme de ambreiaj sau de debreiaj, astfel încât se poate vorbi de un dialog literar „de grad secund, terț etc.” (E. Dragoș, în *Semiotică și poetică*, I, Cluj-Napoca, 1984, p. 52–77); L. Ionescu Ruxândoiu (p. 32) vorbește de intenționalitate de gradul al II-lea.

Schema aceasta se poate adapta și la scrisoarea literară, cu pertinentă analizată de autoarea volumului. Ea conchide că destinatarul nu e singurul lector, sau că adevăratul destinatar e cititorul real, ținând de scrisori de autor sau scrisori între personaje (deci C. Negruzzi și Ion Ghica sau I. L. Caragiale, G. Călinescu sau Augustin Buzura).

Selectarea materialului pentru cele două tipuri de povestiri – tipul ritual și povestirea segmentată – poate primi un corectiv din partea unui al treilea tip, de interferență, și anume tipul cultivat de Ion Creangă în *Amintiri din copilărie*, scriere memorialistică segmentată, în care nu lipsește nici situația de performanță, de relatare propriu-zisă, prin ambreierea totală a personajului la naratorul-autor, dar nici cea de povestire fragmentată, situația dialogală construită de autor cu cititorul creind toate premisele unei conversații lejere, bineînțeles, accesul la replică avându-l doar autorul-narator-personaj.

Cartea Lilianei Ionescu Ruxândoiu însă analizează o varietate de alte narații, care dezvăluie mecanismele pragmatice ale literaturii narative prin întirzirea sau estomparea, uneori, chiar sublinierea unor secvențe obligatorii, ca: orientarea, complicarea, rezolvarea, sau a unor facultative: rezumatul și coda, pentru a satisface cerința informativă a oricărei povestiri; cealaltă cerință, evaluarea, se poate și ea manifesta tot atât de divers. La întregirea comentariilor momentului evaluativ credem că ar concura și analiza prolepsei, nu prea frecventă în literatura noastră, cultivată de Camil Petrescu la sfârșitul romanului *Ultima noapte de dragoste, întâia noapte de război*, naratorul-personaj imaginându-și o scenă ce contrazice, în fapt, structura romanului, prin aceasta realizând o evaluare intrinsecă fără intervenția expresă a autorului. În rest, departajările de finețe ale autoarei, ca, de exemplu, în povestirile segmentate (*Cadou*, C.F.R. de I. L. Caragiale), unde lipsesc elementele inițiale și finale ale narațiilor, sau, ca în *Scrinul negru*, unde orientarea precedă rezumatul, conving prin transparența principiilor și a comentariilor exacte.

Implicarea cititorului în structura textului narativ, pe drept cuvânt se poate analiza numai având la îndemână un instrumentar pragmatic, de tipul celui vehiculat: 1) cititor = insider sau un egal al autorului; 2) solidarizarea declarată cu cititorul și 3) transferul de opinii spre cititor. Aceste ipoteze structurează intertextual narația, dar facilitează și observații de ordin textual, după care prezența unor mărci de o varietate debordantă (și ne întoarcem din nou la Ion Creangă), mergând de la cuvânt (adverbe, interjecții etc.) până la fraze întregi, mărci care se cunosc sub denumirea de particole pragmatice, dau măsura argumentativă textului narativ. (Din acest punct de vedere, particola *ială*, de la p. 93, este insuficient caracterizată.)

În privința aspectelor pragmatice ale dialogului literar, credem că era oportună mai întâi o diferențiere între dialog și conversație și apoi între dialogul literar și conversația literară, deoarece oricât este consumat textul literar ca text scris, deci vizualizat, el aspiră permanent la condiția celui vorbit, la discurs. Cu aceste departajări s-ar fi operat mai tranșant în materia literară, în care, de exemplu, un Caragiale apare coerent și coeziv, în proza de consistență clasică, dar e divagant și prolix, friindu absurdul, în *Căldură mare* sau *Petișune*. Cartea propune însă analize de mare virtuozitate pe alte coordonate pragmatice.

Asumându-și o analiză din punctul de vedere al raționalității comportamentului verbal în literatură, ceea ce presupune analiza eficacității de ordin retoric a textului literar, analizele

intenționale (deci ale actelor de vorbire) fiind excluse, cartea Lilianei Ionescu Ruxăndoiu propune în subtext o solidarizare a varilor discipline lingvistice antrenate până acum în analiza textului narativ, de la sociolingvistică și stilistică până la pragmatică, fapt care onorează pregătirea multilaterală a autoarei. Este și motivul pentru care evidențiem echilibrul între teoretic și analitic, deși aportul comentariului retorico-stilistic este estompat din grija pentru acuratețea celui pragmatic.

Cum pragmatica înseamnă funcționalism, probabil s-ar fi impus și analiza mărcilor argumentative la care discursul literar nu renunță, aspirind chiar la vocația argumentativă. Acestea ar fi întărit caracterul specific al comunicării literare, în care abaterea față de construcțiile sistematice, ca și față de cele ritualice, funcționează ca principiu fundamental.

August 1991

Elëna Dragoș

Universitatea „Babeș-Bolyai”

Facultatea de Litere

Cluj-Napoca, str. Horea, 31

V. C. ZAGAEVSCHI, *Studii de gramatică dialectală comparată*, Chișinău, Editura Știința, 1990, 252 p.

Lucrarea, cuprinzând studii publicate mai întâi în „Limba și literatura moldovenească” în alte reviste sau care au constituit obiectul unor comunicări, cercetează morfologia, morfosintaxa și sintaxa unor graiuri moldovenești, aspecte puțin investigate de dialectologi.

Bazându-se pe un material factic bogat și variat, cules în bună parte de autor pe teren sau extras din mai multe volume de texte dialectale și din hărțile *Atlasului lingvistic moldovenesc*, lucrarea acordă o mare atenție analizei fenomenelor gramaticale din graiurile insulare și marginale. S-a bucurat de o cercetare minuțioasă din partea autorului grupul de graiuri insulare din regiunea transcarpatică, zonă situată dincolo de Tisa, la nord de Sighetu Marmației.

Particularitățile gramaticale întâlnite în graiuri sint permanent raportate la situații din limba comună, la structura acesteia. Este vorba de „limba moldovenească”, termen ce apare curent în lucrare și pe care autorul îl consideră, într-un post-scriptum la prefață, „ca un tribut plătit trecutului de la 1940 încoace”, el recunoscând unitatea de limbă moldo-română.

Volumul are două părți mari, apropiate ca dimensiuni, prima fiind consacrată morfologiei și morfosintaxei, iar cea de a doua sintaxei. În preliminariile la prima parte autorul afirmă că „structura morfologică a aspectului literar și a celui dialectal ale limbii moldovenești aproape că nu poate înregistra deosebiri” (p. 6). Afirmatia este nuanțată apoi, arătându-se că există particularități morfologice, cu deosebire în graiurile insulare și marginale, mai multe în cele din regiunea transcarpatică.

Ocupându-se de articularea numelor, autorul constată că articolul hotărît enclitic l al substantivelor masculine la nominativ și acuzativ singular nu se mai pronunță. Situația e aproape generală în graiurile românești. La fel se întâmplă cu forma invariabilă a (folosită și pentru *ai, ei, ale*) a articolului posesiv, care caracterizează mai multe graiuri dacoromâne.

În unele graiuri moldovenești un număr de substantive au alt gen decît în limba literară, trec la altă declinare sau își schimbă genul (metaplasma substantivelor; așa sint: *cartofă*, *pas* cu pl. *pasuri*, *gazel*, *hectar* cu pl. *hectari* etc.). În ce privește numărul substantivelor sint constatate deosebiri considerabile între limba literară contemporană și graiuri, ca și între diferite grupuri de graiuri (ne mărginim să semnalăm doar plurale ca *bluzuri*, *lămpuri*, *legumuri* etc., frecvente în graiuri din regiunea transcarpatică). Raporturile cazuale se exprimă în graiuri atît prin mijloace sintetice, cu ajutorul desinențelor, cît și analitic, prin instrumente gramaticale, în special prepoziții. Modalitatea analitică apare mult mai frecvent în graiuri decît în limba literară (*Dau la brigădri*; *Și lu mire tot așa îi ia*; *Au zis cătă moșu*).

În ce privește numeralul sint semnalate în multe graiuri moldovenești forme arhaizante a *dolnea oară*, a *trellea oară*. În paragraful *Un arhaism gramatical (unu, una — numeral, articol, pronume — alături de un, o)* (p. 39—45), autorul dă o explicație prezenței în graiurile din regiunea transcarpatică a variantelor etimologice *unu, una*, întâlnite frecvent mai ales cu valoare de numeral (*Am avut unu fecior și trei fete*). Deși ca articol nehotărît sint folosite mai frecvent variantele evolute *un și o*, întîlnim în aceste graiuri și exprimări ca: *Numai una durere și unu chin* sau *Facem altă una casă*. Despre prezența în graiurile din regiunea

transcarpatică a variantelor etimologice *unu, una* cu valoare de numeral, de pronume nehotărît sau de articol nehotărît, faze caracteristice pentru latina populară tirzie, autorul crede că „ar putea fi explicată prin continuitatea fenomenului, plenitudinea formei și nuanța cantitativă ale acestor faze fiind apoi reluate și menținute de influența slavă [...]” (p. 44, 45).

Dintre particularitățile graiurilor privind pronumele, semnalate de autor, reținem ca relevante două, ambele caracterizînd aceleași graiuri din regiunea transcarpatică. Sînt încă vii aici întrebări ale formelor conjuncte ale pronumelui personal de persoana a doua singular, ca dativ posesive, pe lingă substantive, în exemple ca: *Du-te în drumu-ți! Ce face nenea-ți?* Tot în aceste graiuri (ca de altfel și prin Maramureș) apar construcții comparative de tipul *ca și eu, ca și tu*, dar și *ca și mine, ca și tine* (cum sînt și în limba literară), deci cu pronumele personal fie la nominativ, fie la acuzativ. Construcțiile *ca eu, ca tu* sînt socotite arhaisme de autor, ele fiind înlocuite la bătrîni și preșcolari. Apreciem corectă opinia că la păstrarea lor au contribuit și modelele slave de tipul *kak я (kak my)*, чем я (deci cu pronumele în nominativ), de la populațiile slave înconjurătoare.

Un amplu spațiu din lucrare este consacrat cercetării particularităților verbului. În paragraful intitulat *Metaplasma verbelor*, autorul identifică în graiurile moldovenești cîteva situații care sînt frecvente și în multe alte graiuri românești. Astfel, spre deosebire de limba literară, verbele *a rămînea, a apărea, a înnea*, cu rare excepții, rămîn de conjugarea a II-a în graiuri, după cum apar aici frecvent și forme ca *mergîți, făcîți*, deci verbe de conjugarea a III-a influențate în flexiune de cele de conjugarea a II-a. Tot ca în multe alte graiuri românești, apar, la prezentul indicativului și al conjunctivului, diferențe față de uzul limbii literare la folosirea sufixelor *-esc, -ez* (*lucru, lucrî* etc., dar *minfesc, minfești*) și se întîlnesc în unele graiuri moldovenești forme etimologice iotacizate (*eu puu sau pul, eu vâz, eu sal* etc.). Mai menționăm, pentru unele graiuri moldovenești, identitatea de formă a indicativului și conjunctivului prezent la persoana I plural, de la verbele de conjugarea I, cu forma aceleiași persoane a imperfectului: *noi (să) cîntam – noi cîntam*, sincretism de formă care se explică etimologic. Ca în graiuri crișene, se întîlnesc și în cele moldovenești forme de conjunctiv cu *și* pentru *să* (*Ce și faci? pentru Ce să faci?*).

Autorul constată că în graiurile moldovenești perfectul simplu a dispărut, iar mai mult ca perfect cunoaște în regiunea transcarpatică forme analitice (*N-o fost mîrs cu caii*). La imperfect, la persoana a III-a plural, formele cu *-u* și fără au fost notate chiar la aceiași informatori. În graiuri din regiunea transcarpatică, ca și în alte graiuri insulare și periferice din regiunea Cernăuți, mai ales la bătrîni, mai apar forme de condițional ca *vrea cînta, vrea fi cîntat* pentru *aș cînta, aș fi cîntat* din limba literară.

O atenție deosebită este acordată studierii infinitivului în graiurile din regiunea transcarpatică. Autorul se realizează părerii că înlocuirea infinitivului prin conjunctiv (*vreau a merge > vreau să merg*) este o influență grecească și că fenomenul a pornit de la limba vorbită, în aria de sud a limbii române, înainte de secolul al XVI-lea. El constată că în graiurile din regiunea transcarpatică verbele *a putea, a ști* (numite *semiauxiliare de mod*, ca și *a vrea și a trebui*) *a începe și a prinde* (numite *semiauxiliare de aspect*) sînt urmate frecvent de verbe la infinitiv și mai rar la conjunctiv, spre deosebire de situația din limba literară. Vitalitatea construcțiilor cu infinitiv din aceste graiuri (fenomenul apărînd, cu frecvență mai mică, și în graiuri din nordul Republicii Moldova) se datorează, consideră autorul, atît caracterului lor arhaic, cît și influenței limbilor popoarelor slave ce conlocuiesc aici.

În preliminarile la a doua parte mare a lucrării, *Sintaxa*, autorul e de părere, pe bună dreptate, că sintaxa graiurilor poate fi studiată cu succes numai pe baza textelor dialectale coerente din vorbirea liberă a informatorilor. Cercetările de sintaxă dialectală de pînă acum arată că deosebirile dintre graiuri în acest domeniu sînt mai mici decît în fonetică, lexic și chiar în morfologie și că există unele particularități sintactice comune tuturor graiurilor, diferite de ale limbii literare, și alte particularități comune doar anumitor graiuri, în opoziție cu altele, care merg cu limba literară.

Autorul consideră importantă studierea sintaxei graiurilor și pentru faptul că „ea este sintaxa limbii vorbite, iar aceasta, în multe privințe, stă mai aproape de starea preistorică presupusă, decît sintaxa monumentelor literare vechi” (p. 130).

Ocupîndu-se de legătura prin acord a înbinărilor de cuvinte, autorul aduce exemple din graiuri, precum *el au mers, el credeu, ul treileu lună* etc., ca în limba veche, care se explică etimologic prin sincretismul unor forme gramaticale. Exprimarea unor raporturi ale dativului cu prepoziții, mult mai frecvent în graiuri moldovenești decît în limba literară (*Nuna dăruiește la tineri, fi zic la omu meu...*), este o situație întîlnită în toate graiurile românești.

Ocupîndu-se de felul cum se realizează recțiunea prepozițională în graiurile din regiunea transcarpatică, autorul constată că multe prepoziții au păstrat aici forme și mai ales funcții vechi, arhaice, ca în limba documentelor din secolul al XVI-lea. Ne mărginim să cităm cîteva

exemple: *Ta-ai pus a umbră, Unul a rămas călă (= lingă) mine, O mers la Rustia, De mult, nu era doctor lăară (= decît) la oraș.* Sint și funcții specifice ale prepozițiilor din aceste graiuri calchiate după model slav (*Vin de pe (= de prin) alte sate, Apoi am lucrat de eu mic, S-a repezit pe (= asupra) copil și l-a luat în brațe*). Nu ne convinge presupunerea autorului „că în limba veche sistemul cazual al numelui era mai mult analitic”, și mai ales afirmația conform căreia „În limba literară contemporană, dimpotrivă, în ultimul timp, sub influența limbii ruse, se observă o tendință tot mai mare spre sintetism în exprimarea raporturilor cazuale” (p. 154, 155).

Ocupindu-se de exprimarea subiectului în graiurile moldovenesti, autorul dă exemple de propoziții cu topică echivocă (*O mîncat eu lu lupu*) sau de ezitări ale informatorilor între o construcție pasivă și alte activă (*Druștele le-am primit pentru Druștele au fost primite sau Noi am primit druștele*).

Dacă în exemple ca *Era eu tinăra* sau *Banii era scumpi* dezacordul dintre subiect și predicat se datorează păstrării în graiuri a unor forme verbale etimologice, în multe cazuri dezacordul gramatical se explică prin situații de moment, precum caracterul spontan, neajustat în prealabil al procesului vorbirii, sau factori de ordin psihologic (anticipare, reluare, înlocuire etc.): *Și se duc acasă tăta lumea (= toți nuntașii)*.

În graiurile insulare și marginale, situate în afara Moldovei, se constată că adjectivele posesive și demonstrative cu funcție de atribut acordat (greșit numite de autor *prunume*) apar, mai frecvent în fața determinatelor (*Și-s tăți la a lor lucru, La aceea școală avem lemne*; situație existentă și în limba veche și menținută datorită influenței limbilor vecine, mai ales slave. În aceleași graiuri, datorită influenței topicii din rusă sau ucraineană, unele adverbe (*mai, tare, foarte* etc.) ocupă o altă poziție în propoziții față de situația din limba literară: *Luați și mîncăți mal, Mal am găsit unu așa...*, *Acuma nu se tare poartă portul, Și te foarte rog să mă ierți*.

În unele graiuri moldovenesti insulare și marginale, nu prea frecvent și doar la generația în vîrstă, se întîlnește construcții pleonastice ca: *Le-am scosule, Să aibă cu ce se-mbrăca-se*, în care aceleași forme cazuale atone ale pronumelor personale și reflexive apar atît în fața, cit și în urma verbului. Autorul consideră aceste construcții pleonastice ca „o fază de tranziție de la formele verbale inverse, frecvente în limba veche, la o formă verbală obișnuită, caracteristică pentru limba contemporană” (p. 189).

Autorul întîlnește în graiurile din regiunea transcarpatică o topică, diferită de cea a limbii comune, a pronumelor personale sau reflexive cu funcție de complement direct sau de complement indirect, așezate frecvent în fața îmbinărilor predicative cu sens modal și aspectual (*Și mă vrea duce, Anușa știe, da eu nu vâ știu a spune*), ca în limba veche, fapt pe care îl pune în legătură cu fenomenul înlocuirii infinitivului cu conjunctivul în îmbinările predicative, menționate.

Caracterizînd fraza în graiuri, autorul subliniază faptul că ea este condiționată de contactul comunicativ imediat, direct, fără ca vorbitorul să cumpănească în prealabil asupra organizării ei. Aceasta explică în bună măsură de ce pe de o parte, apar uneori în frazele dialectale, inserări redundante de cuvinte, chiar de propoziții întregi, iar pe de altă parte se omit cuvinte ce pot fi subînțelese din context sau din situația vorbirii. Se întîlnește în cadrul lor tot felul de pauze, de construcții neterminate și părăsite, iar topică construcțiilor sintactice este una liberă, neverificată, mai mult psihologică decît gramaticală.

Ca și în graiurile altor limbi, și în cele moldovenesti cele mai frecvente sînt frazele formate prin coordonare, iar în cadrul acestora predomină propozițiile copulative, cele mai multe legate prin și sau prin juxtapunere. Cel mai des folosită pentru a lega propoziții coordonate adversative este conjuncția *da*, nu rareori recurîndu-se și la juxtapunere. Autorul a întîlnit puține propoziții coordonate disjunctive în textele dialectale.

Pentru diferitele feluri de subordonate (dintre care mai frecvent întîlnite în textele dialectale sînt temporalele și condiționalele) autorul pune în evidență elementele de joncțiune mai des folosite în realizarea raporturilor respective, precum și anumite particularități de construcție. Astfel, ocupîndu-se de propozițiile interogative indirecte (prin ele autorul înțelegînd pe cele care reproduc întrebări, dar care nu au intonație interogativă și nu cer răspuns), se încearcă o explicație pentru apariția conjuncției *că* din fraze întîlnite în graiurile din regiunea transcarpatică, precum: *El a zis cătă mine că ce vād eu noaptea; Le spun că elue-s; Tu știi că cum ts eu*. Făcînd paralele cu situații identice din limba maghiară, se susține influența acesteia în apariția conjuncției *că* înaintea elementelor introductive ale propozițiilor interogative indirecte.

Lucrarea de față dovedește că și în domeniul morfologiei, morfosintaxei și sintaxei dialectale există particularități, chiar dacă cele mai multe doar în graiuri insulare și marginale.

Autorul constată păstrarea în graiuri a multor elemente lingvistice arhaice, a unor faze etimologice vechi sau intermediare.

În explicarea particularităților gramaticale din graiurile marginale și insulare în lucrare se subliniază de mai multe ori influența limbilor populațiilor conlocuitoare și învecinate, mai ales slave, paralelele cu modelele corespunzătoare din idiomurile respective prezentate de autor fiind convingătoare. Mai ales în graiurile de acest fel „conservarea unor arhaisme deseori nu poate fi explicată numai prin factori de ordin natural (geografic), istoric, politic ș.a., fără a vedea și intervenția vreunui model din limbile allogotice, care le-a consolidat și-le a întreținut existența, dar, mai ales, le-a sporit frecvența” (p. 233).

Este păcat că autorul n-a consultat (sau poate n-a cunoscut) mai multe lucrări de specialitate românești, unele de sinteză, precum *Subordonarea în frază în dacoromâna vorbită a Magdalenei Vulpe sau Coordonarea în vorbirea populară românească* a Sabine Teiuș (ambele apărute în 1980), care i-ar fi dat posibilitatea să cunoască cum se prezintă în alte graiuri românești unele probleme abordate în lucrare. Oricum, cartea domnului V. Zagaevski este o cercetare remarcabilă, într-un domeniu puțin studiat.

Mai 1992

Viorel Bidian

Institutul de Lingvistică și Istorie Literară

„Sextil Pușcariu”

Cluj-Napoca, str. E. Racoviță, 21

M. A. GABINSKI, *Din problemele gramaticii și derivării române*, Chișinău, Editura Știința, 1991, 130 p.

Prin recenta sa lucrare, M. A. Gabinski continuă analiza fenomenelor limbii, respectiv ale morfologiei și derivării, prin prisma lingvisticii generale. De reținut de la început este, însă, că autorul se oprește cu predilecție asupra unor fapte de limbă specifice în primul rând limbii române literare folosite în stînga Prutului.

Ca orice cercetare tipologică, orientată în perspectivă sincronică și diacronică, lucrarea urmărește evidențierea unor constante în structura și sistemul limbii române, „o variantă concretă a acelei invariante, care este limba omenească în genere” (p. 3). Analiza tipologică de felul celei din lucrarea de față presupune, pe de altă parte, și o limitare succesivă a sferei cercetate: de la complexitatea fenomenelor lingvistice la anumite particularități ale limbii, de la toate nivelele limbii la două nivele (cel morfologic și lexical), de la sistemul morfologic și lexical general la unele subsisteme ale lor. Astfel, considerînd că diferite teze ale gramaticii oficiale necesită „o revizuire serioasă” prin aplicarea criteriilor lingvisticii generale, autorul teoretizează poziții proprii sau sugerează soluții noi referitoare la o serie de fenomene lingvistice, precum cele ale gerunziului, ale cazurilor genitiv și dativ, ale derivării prin „formații supraconfixale” sau ale „cvasitautologilor neoinfinitivale”.

M. A. Gabinski utilizează, prin inducție, compararea fenomenelor mai sus menționate în limbi neîrudite (limbile romanice — limbile slave) sau înrudite (limba română — limbile romanice), folosind astfel metodele studiului contrastiv și ale celui comparativ-istoric.

Scopul declarat al lucrării este acela de a ajuta la înțelegerea corectă a fenomenelor lingvistice menționate, în vederea predării lor în școli, prin manuale școlare, dar și acela al formulării unor concluzii pentru „o teorie a unei gramatici universale”.

Volumul cuprinde patru studii, completate de o prefață (p. 3—5) și de o listă bibliografică, materialul ilustrativ fiind selectat cu predilecție din operele scriitorilor moldoveni (p. 123—130).

În primul studiu, cel mai amplu, *Gerunziul și o evoluție recentă pe baza lui (posibile) embrioane ale participiului activ ca figură poetică* (p. 6—71), M. A. Gabinski realizează o adevărată monografie a gerunziului acordat, discutînd pe larg o bibliografie foarte bogată referitoare la această problemă și pornind de la participiul activ din latină, pentru a ajunge la situația gerunziului din limbile romanice. Astfel, autorul constată că: participiul activ latin nu a fost moștenit de către nici o limbă romanică — în italiană, el este un împrumut livresc din latină; în spaniolă, portugheză și dacoromână (sub influența francezei) s-a dezvoltat utilizarea atributivă a gerunziului; în franceză, formele în *-ant* sînt un reflex atît al gerunziului latin în *-ando*, cît și al participiului activ în *-ans*, *-antis*, astfel că tipul invariabil în *-ant* poate avea complement direct, iar cel variabil în *-ant*, *-ants*, *-antie*, *-antes* nu poate primi

un complement direct. În dacoromână, fenomenul gerunziului acordat („adjectiv postgerundial”, în terminologia autorului) apare în sec. al XIX-lea, rămânând fără recțiunea obiectului direct.

Pe baza unor exemple din poezia contemporană moldovenească, exemple de tipul *fată cîntîndă, suspine imiînde*, raportate la altele de tipul *buzet șoptinde un fior*, M. A. Gabinski ajunge la concluzia că există un participiu activ românesc, format pe teren autohton, care are ca trăsături relevante recțiunea complementului direct și acordul cu un adjectiv. Autorul conchide că „nu avem un fenomen spontan, care să provină din limba vorbită, ci un procedeu artistic aparținînd limbajului poetic” (p. 62).

Studiul al doilea, *Formații supraconfixale în română (tipul „de neclintit”)* (p. 72–104), are drept scop stabilirea calității gramaticale a formațiilor, prea puțin studiate pînă acum, de tipul *de neclintit*. Aceste formații din *de ne...* P (*de necontestat*) sînt comparate cu cele de tipul *in...-abil (incontestabil)*. Autorul ajunge la concluzia că particula de negație *ne* din formula *de ne...* P este mai mult decît un negator pur, fiind încărcat cu sens modal, căci exprimă „nu lipsa de necesitate pasivă, ci incapacitatea pasivă: *de neclintit* este nu ceea ce *nu trebuie trecut*, ci ceea ce *nu poate fi trecut*. Adică elementul *ne* exprimă... nu numai negarea (în cazul căreia e ușor separabil ca morfem aparte), ci și schimbarea sensului de necesitate pasivă pe cel de incapacitate pasivă” (p. 101).

În studiul *Genitivul și dativul românesc privity tipologic* (p. 105–116), M. A. Gabinski reia problema conexiunilor tipologice ale cazurilor genitiv și dativ în limba română. Caracterizată printr-un grad înalt de individualitate în cadrul limbilor romanice, româna cunoaște un mod specific de manifestare a fenomenului „alautemiei confixal-sufixale”, în cazul genitivului. Acest fenomen se referă la existența a două alomorfе poziționale pentru cazul genitiv: cel confixal (de tipul *a omului*) și cel sufixal (de tipul *omului*) — ca și modul infinitiv (cf. *a face* și *face*) —, variantele fără *a* fiind omonime cu dativul. Credem că cercetarea ar fi putut fi adîncită și în cazul altor fapte de limbă în care apare elementul *a*, realizînd alomorfе poziționale, precum în: „*dau aceluia cartea*”, „*a elevului carte*” etc. Autorul consideră că acest mod specific de manifestare a „alautemiei confixal-sufixale” îi conferă limbii române caracterul de „limbă etalon” în plan lingvistic general, concept pe care autorul nu îl definește aici.

M. A. Gabinski constată, în *Cvasitautologiile neoinfinitivale în română (contribuție tipologică)* (p. 117–122), o mare frecvență, în limba română, a „cvasitautologiilor” (identitatea radicalului a două cuvînte, dar nu întotdeauna și aceea a temei) de tipul *de făcut fac*. Denumite în mod tradițional „supinale”, autorul le consideră „neoinfinitivale”, provenind din vechile tautologii infinitivale, existente acum doar ca procedeu pasiv, folcloric sau dialectal, de tipul *a face fac*. Pornind de la acest tip, limba a dezvoltat un model sinonim de tipul *de făcut fac*, care stă la baza unor inovații în care participiul este dublat de o formă gramaticală din seria sinonimelor sale, de ex. *de locuit stătea*, *de plîns lucrămează*.

Cartea, în ansamblu, se bazează pe o informație bibliografică foarte bogată, din care, evident, autorul a selectat și mulțimea de termeni puțin diferiți de cei care circulă în bibliografia românească de specialitate și, de aceea, este mai greu de studiat. Dar, în același timp, lucrarea constituie o posibilitate de cunoaștere mai aprofundată a unei munci de cercetare științifică serioasă și competentă, dusă la capăt cu metode și procedee care pot contribui la formalizarea limbii.

Iunie 1992

Rozalia Groza

Institutul de Lingvistică și Istorie Literară

„Sextil Pușcariu”

Cluj-Napoca, str. E. Racoviță, 21

LIANA POP, *Româna cu sau fără profesor. Le roumain avec ou sans professeur. Romanian with or without a Teacher*, Cluj, Editura Echinox, 1991, 300 p.

Colecția „Studium” — Manuale * Dicționare * Enciclopedii — a Editurii Echinox debutează cu un manual de mult așteptat — *Româna cu sau fără profesor* —, semnat de coordonatoarea colecției, Liana Pop.

Bazat pe vastă experiență a autoarei în predarea limbii române ca limbă străină la Facul-

tatea de Litere din Cluj, pe o pregătire teoretică și o specializare de excepție în domeniul teoriei textului, manualul de față valorifică, în egală măsură, și cunoștințele acumulate din colaborarea autoarei la o serie importantă de manuale și alte materiale didactice destinate predării limbii române străinilor.

Cartea în fața căreia ne aflăm este și rodul unui studiu sistematic al limbii române ca limbă străină, al confruntării domeniului cu cel privitor la limbi cu tradiție în această direcție: franceza, engleza, germana. Rezultatul este excelent și răspunde unei cerințe imperioase a momentului. Manualul oferă celor dornici să ne cunoască mai bine, să ne înțeleagă, un instrument eficient de însușire a noțiunilor fundamentale de lexic, gramatică, conversație în limba română.

Pornind de la actele de vorbire fundamentale, prezentate gradat și susținute de texte dialogate, scurte, cu un vocabular minimal, centrat pe situațiile de comunicare vizate, manualul își dovedește eficiența de la primii pași, atrăgând prin faptul că oferă „exact ce trebuie”, dînd de la început senzația progresului în însușirea limbii. Soluția „arhitectonică” aleasă este binevenită. Sînt puse față în față structuri tipice limbii române urmate de utilizarea lor în texte scurte. Pe aceeași pagină este explicat vocabularul în franceză și engleză. Pe pagina alăturată sînt expresiile și exercițiile gramaticale; însoțite de scurte sinteze gramaticale.

Considerăm extrem de importantă punerea în pagină a materialului, atenția acordată evidențierii prin soluții grafice eficiente a problemelor esențiale (scheme, tabele, simboluri, culoare, sublinieri, caractere diferite ale literei, spațiere ș.a.). Și din acest punct de vedere, româna beneficiază, pentru prima dată la ea acasă, de o asemenea abordare. Manualul este atractiv și asigură învățarea rapidă.

Prezentarea cît mai concisă a discursului gramatical, pe cît posibil sub formă de scheme cu explicațiile strict necesare date și în franceză și engleză, cu exerciții a căror rezolvare se găsește la sfîrșitul cărții, constituie un suport esențial în înțelegerea și fixarea structurilor propuse. Același scop îl urmărește și introducerea unor texte scurte, cît mai diverse, extrase din rubrici de mare audiență ale ziarelor, din literatura populară sau cultă. Bine alese, acestea fac posibilă verificarea capacității de înțelegere, a progresului realizat. În același timp, textele constituie și mostre de limbă autentică, fiind direct utilizabile în situațiile de comunicare vizate. Sînt, desigur, doar semnalări și introduceri în cultura și civilizația românească, atît cît își poate propune un manual destinat debutanților.

Schema și Indicele de gramatică de la sfîrșitul cărții, ca și *Lexicul general*, cu echivalențele în franceză și engleză, sînt instrumente indispensabile studiului.

Tematica lecțiilor ne convinge că autoarea dă răspunsuri la majoritatea întrebărilor pe care și le pune orice debutant în primele „întîlniri” cu o limbă străină. Sferele de interes sînt bine cîntărite și alese, iar textele — adesea mostre de limbă vorbită — contribuie la ușurința și rapiditatea exprimării.

Cartea de față probează eficiența studiului aprofundat și îndelungat al limbii române ca limbă străină, practicat cu perseverență și competență de autoare. Prin acest manual ne aflăm în fața unui ansamblu pedagogic eficient și atrăgător.

Ținuta grafică impecabilă asigură, de asemenea, succesul cărții de față.

În vederea unei noi ediții, sugerăm completarea manualului cu un compendiu gramatical. În privința lexicului românesc, considerăm utilă descrierea acestuia pe categorii semantice — sinonime, antonime, omonime — în alte casete decît cele cuprinzînd explicațiile în limba franceză și engleză.

Regretabilele greșeli de tipar, parțial cuprinse în *Errata*, vor fi, fără îndoială, înlăturate la ediția următoare.

Cele semnalate sînt, evident, aspecte minore, care nu pot umbri meritele unui manual primit cu interesul scontat de cei cărora le este adresat.

Februarie 1992

Ileana Mureșanu
Universitatea „Babeș-Bolyai”
Facultatea de Litere
Cluj-Napoca, str. Horea 31

WITOLD MAŃCZAK, *La classification des langues romanes*, Cracovia, Ed. Universitas, 1991' 134 p.

Lucrarea reputatului lingvist polonez — cunoscut specialiștilor clujeni și în urma unei vizite și a unei comunicări la Societatea de Lingvistică Romanică — continuă preocupări mai vechi ale autorului, de degajare a unor legi statistice ale evoluției diverselor compartimente ale limbii (vezi, de ex., *Phonétique et morphologie historiques du français*, Lodz — Varșovia — Cracovia, 1962, în care stabilește legi statistice ale evoluției morfologice a limbii franceze, legi ce explică tocmai fenomene rezultate din evoluții atipice, neregulate).

Cum era de așteptat, lucrarea începe cu o succintă trecere în revistă a numeroaselor clasificări propuse de la F. Diez încoace, pentru ca în final să propună o contribuție proprie. În capitolul *Scurtă privire asupra istoricului problemei* (p. 5—21) sînt trecute în revistă, fără pretenții de exhaustivitate, clasificări în două grupe (Bartoli 1903, Grier 1922, Wartburg 1950, Haudricourt și Jaillard 1952, Lozovan 1954, Weinrich 1958, Maurer Junior 1959, Hadlich 1965, Borodina 1970), în trei grupe (Diez 1836, Alonso 1943, Wartburg 1955, Lausberg 1956, Pohl 1965, Müller 1971), în patru grupe (Fuchs 1849, Bartoli 1945, Monteverdi 1952, Tagliavini 1959, Contreras 1962—1963, Bec 1971), în cinci sau șase grupe (Elcock, Savj-Lopez 1920). Toate aceste clasificări iau în considerare evoluții divergente sau analoge în domeniile fonetic și gramatical, iar rezultatele clasificării variază chiar și în interiorul aceluiași tip (binar, ternar etc.), de la un autor la altul, în funcție, în primul rînd, de baza de clasificare aleasă.

Spre sfîrșitul capitolului sînt evocate clasificări mai nuanțate sub formă de arbore cu mai multe nivele de încrengături (combinînd deci două sau trei din tipurile de mai sus), precum și studii cantitative finalizate în prezentări scalare (Pei 1949, Grimes și Agard 1959, Manjet 1964, Muljačić 1967, Pellegrini 1972). Și acestea iau în considerare criterii fonetice și morfosintactice și ajung la rezultate destul de diferite. Astfel, în studiul lui Grimes și Agard, din punct de vedere fonetic, româna e cea mai apropiată de italiană (indice 1,19) și cea mai îndepărtată de franceză (indice 1,94), pe cînd la M. Pei, pornind de la evoluția vocalelor tonice, româna ocupă o poziție mediană, cele două extreme fiind franceza și sarda. Muljačić, pornind de la circa 40 de trăsături fonetice, morfologice și sintactice, plasează româna foarte aproape de spaniolă și cel mai departe de franceză.

Capitolul *Natura înruderii limbilor* (p. 22—52) amintește că primul care și-a pus această problemă a fost, în secolul al XVII-lea, orientalistul german Ludolf, după care „die Sprachverwandtschaft offenbar [ist] nicht im Wörterbuch, sondern in der Grammatik”, afirmație care timp de trei secole nu a fost pusă în discuție. Or, W. Mańczak încearcă să dovedească falsitatea acestei dogme: înruderirea între limbi poate fi probată nu prin trăsături fonetice sau gramaticale, ci prin lexic, așa cum se manifestă el statistic în texte. Urmează mai multe exemple în sprijinul acestei poziții teoretice: orice profan știe că poloneza este mai înrudită cu ucraineana decît cu rusa, dar compararea doar a fonetismelor ar duce la concluzia opusă, pe cînd studiul statistic al lexicului confirmă bunul simț comun; se acceptă ușor că latina e mai înrudită cu franceza decît cu gotica, lucru confirmat de studiul lexicului, dar infirmat de flexiune (103 asemănări cu gotica, doar 18 cu franceza); pornind de la unele particularități fonetice, sarda confirmă opinia generală că este limba romanică cea mai arhaică, pe cînd studiul lexicului textelor indică mai multe asemănări între latină și italiană decît între latină și sardă etc.

Avantajul clasificării limbilor pe baza frecvenței lexicului romanic în texte este că ea reflectă cronologia romanizării: limba cu cea mai mare frecvență a elementelor romanice, deci cea mai apropiată de latină, este italiană, cea mai îndepărtată, mai novatoare este româna, Dacia fiind ultima regiune europeană cucerită de romani.

În continuare, autorul atacă aserțiunea marelui comparatist A. Meillet, după care „morfologia este ce e mai stabil în limbă”: există, pentru a prelua doar un exemplu, mii de verbe franceze cu radical indoeuropean, dar nici unul nu mai păstrează flexiunea primitivă.

La sfîrșitul acestui capitol, bogat în exemplificări din domeniile romanic, germanic și slav, autorul reține două concluzii: 1° înruderirea limbilor nu depinde de structura gramaticală (ceea ce ni se pare prea categoric), 2° ci doar de lexic, cu condiția să numărăm cu-vintele în texte, „unde își păstrează trăsătura esențială, care este frecvența de folosire” (p. 44), concluzii strîns legate de concepția sa privind obiectul lingvisticii. De la Saussure încoace acesta este limba, nu vorbirea. Or, Saussure definea limba ca pe un sistem de semne, ca pe un ansamblu de virtualități, ca pe o simfonie independentă de felul în care este executată, pe cînd W. Mańczak conchide că „limba nu e altceva decît textele vorbite și scrise”.

(p. 45) și consideră hazardat a formula ipoteze asupra proceselor cerebrale, sugerind ca asemenea preoțpări să fie lăsate pe seama naturaliştilor, care în schimb nu studiază textele.

Capitolul *Nouă soluție a problemei* (p. 53–95) constituie miezul lucrării. Pornind de la concluzia că „înrudirea limbilor depinde numai de vocabular” (p. 53); ceea ce este poate prea categoric), autorul studiază fragmente din traducerile Evangheliei sfintului Matei în catalană, spaniolă, franceză, italiană, portugheză, provençală, română, română și sardă, respectând anumite reguli: nu sînt reținute decît cuvinte ce au echivalente în toate textele, sînt considerate înrudite cuvinte cu același schelet consonantic al rădăcinii (alternanțele vocalice sînt neglijate), înrudirea este considerată doar în cadrul romanic etc. În continuare, p. 56–89, urmează tabelele de concordanțe lexicale.

După ce atrage atenția că rezultatele trebuie luate *cum grano salis* (traduceri mai mult sau mai puțin libere, dificultatea de a tranșa uneori în probleme de etimologie și înrudire), autorul prezintă două concluzii: 1° română și sardă sînt limbi aberante, toate celelalte formînd o *Romania continua* (ceea ce amintește de afirmația lui W. v. Wartburg citată în text la p. 10: „[...] les langues romanes se groupent en trois familles, dont deux ne se composent chacune que d'un membre, le roumain et le français, tandis que la troisième comprendra toutes les autres [...]”, cu diferența că una din cele două limbi aberante nu mai e franceza, ci sardă), 2° există o legătură între data cuceririi romane și gradul de romanizare, „italiana fiind limba romanică cea mai arhaică și română, limba cea mai inovatoare” (p. 95), între ele plasîndu-se de la italiană spre română: portugheza, spaniola, catalana, franceza, provençală, română și sardă (aceasta fiind singura excepție la concluzia 2°: Sardinia fiind cucerită în 237 î.e.n., sardă ar trebui să urmeze italienei, înaintea spaniolei).

Capitolul „Normele” lui Bartoli (p. 96–107) reamintește cele cinci norme formulate de Matteo Bartoli în 1925 pentru a fi aplicate la cronologia relativă în preistoria limbilor. De fapt, Bartoli însuși a renunțat la ultimele două, astfel că au rămas doar trei.

„Norma ariei izolate”, care conservă de obicei faze anterioare, este, după studiile statistice ale autorului, contrazisă de sardă. Explicația acestei „norme”: în evoluția limbilor sînt fenomene de diferențiere și de integrare; ariile izolate scapă acestui ultim proces.

Norma a treia, a „ariilor celei mai întinse”, care conservă de obicei faze anterioare a fost criticată, deși cercetările statistice ale autorului o confirmă.

Discuția cea mai lungă e prilejuită de norma a doua, a „ariilor laterale”: opinia curentă că inovațiile lingvistice trebuie să apară în centru mai frecvent decît la periferie i se pare autorului de-a dreptul mistică, cu toate că este confirmată fără rezerve de datele statistice. Explicația ar rezida în calculul probabilităților: dacă în aria centrală există cuvinte provenind din etimonul A, iar în două sau mai multe arii laterale, cuvinte provenind din B, șansa e mare ca A să reprezinte o inovație și foarte redusă ca B să fi apărut în mod independent și paralel în locul lui A în două sau mai multe arii laterale izolate. În final se dă o formulare generală, valabilă pentru orice familie de limbi: „si le phénomène B existe dans une aire et le phénomène A se trouve dans plus d'une aire, le phénomène A est, dans la plupart des cas, plus ancien que le phénomène B, et la probabilité que le phénomène A est un archaïsme est d'autant plus grande que le nombre des aires où A existe augmente” (p. 106).

În *Remarci finale* (p. 108–122) se demonstrează lipsa de unitate a retoromanei și se stabilește că patria primitivă a slavilor a fost actualul teritoriu al Poloniei, după cum și patria primitivă a vechilor indoeuropeni ar fi tot teritoriul Poloniei (ca și, coincidență amuzantă, patria autorului). În final, se propune o clasificare (grupare) a limbilor romanice: a) italiană, b) limbile din Spania (mai precis, Iberia), c) limbile din Galia, d) română, e) sardă, f) română, clasificare diferită de cele precedente prin aceea că: 1° e precedată de examinarea naturii înrudirii limbilor (nivelul lexicului), 2° reflectă cronologia cuceririi romane, 3° are aplicații și în cercetări etnogenetice.

Lucrarea este în general convingătoare, autorul aduce în sprijinul teoriei sale un foarte bogat material faptic din foarte multe limbi: romanice, germanice, slave etc. Ceea ce jenează totuși este exclusivismul criteriului lexical („la parenté des langues dépendait uniquement du vocalulaire”, p. 53, sublinierea ne aparține) în studiul înrudirii limbilor, fapt ce amintește contribuții anterioare care absolutizau fie cutare trăsătură fonetică, fie anumite fenomene gramaticale alese mai mult sau mai puțin la întîmplare. La urma urmei, se adevărește o dată în plus că o clasificare depinde de criteriul ales și că, din acest punct de vedere, toate pot aduce o contribuție la cunoașterea comparativă a domeniului studiat.

Ioan Baciu
Universitatea „Babeș-Bolyai”
Facultatea de Litere
Cluj-Napoca, str. Horea, 31

Atlas Lingüístico Galego, vol. I, 1, 2. *Morfología verbal*, A Coruña, Fundacion „Pedro Barrié de la Maza, Conde de Fenosa”, 1990, 839 p.

Un nou atlas lingvistic romanice, realizat de o echipă de cercetători de la Institutul de Limbă Galegă (ILG) al Universității din Santiago de Compostela, formată din María Rosario Álvarez Blanco, Francisco Fernández Rei, Manuel González González, sub direcția lui Constantino García și a lui Antón Santamarina; este pus la îndemina specialiștilor prin publicarea unui consistent volum, în două părți, destinat, în întregime, flexiunii verbale în idiomul vorbit în Galicia (nord-vestul Spaniei).

Atlasul lingvistic galeg (ALGa) are o importanță deosebită pentru cunoașterea graiurilor vorbite în această parte a Peninsulei Iberice, căci, cum precizează autorii, prin publicarea lui, „echipa responsabilă vrea să prezinte lumii științifice o mostră a realității actuale a limbii galege, tradițional ignorată de către romaniști...” (p. 3).

Între atlasel lingvistice publicate sau care se elaborează în prezent, ALGa ocupă un loc privilegiat, întrucât, pe de o parte, referindu-se la o zonă redusă ca întindere, beneficiază de avantajele atlaselor lingvistice pe regiuni de a putea aprofunda studiul graiurilor pe baza unui chestionar adecvat și a unei rețele relativ dense de puncte anchetate, iar pe de altă parte, asemenea atlaselor naționale, cercetează toate graiurile unui teritoriu lingvistic complet¹. El răspunde nevoii de a întregi informația lingvistică asupra unei părți mai puțin studiate a domeniului ibero-romanice, căci singurele anchete sistematice în Galicia, înainte de ALGa, sînt cele efectuate de Anibal Otero, între anii 1931–1954, în 52 de puncte, pentru *Atlas Lingüístico de la Península Ibérica* (ALPI)², din care s-a publicat pînă în prezent un singur volum (în 1962), care cuprinde doar 75 de hărți cu caracter fonetic, considerate, pe bună dreptate, insuficiente pentru cunoașterea graiurilor din această zonă.

Chestionarul, înscris în urma unei temeinice documentări, conține 2711 întrebări (cite au rămas după o reducere severă, din motive de timp, a unui de peste 6.000 de chestiuni) referitoare la fonetică (1–148), morfologie (149–388), sintaxă (389–527) și lexic (528–2711), acestea din urmă grupate tematic. Au fost reținute, în general, chestiuni legate de specificul vieții cotidiene rurale din Galicia sau relevante pentru studiul unor fenomene lingvistice, dar și chestiuni impuse de necesitatea de a colabora cu material dialectal comparabil la realizarea altor atlase lingvistice în lucru ale unor teritorii mai mari sau ale zonelor învecinate, cum ar fi *Atlas Lingüístico de España y Portugal* (ALEP), *Atlas Lingüístico e Etnográfico de Portugal e da Galiza* (ALEPG)³, *Atlas Linguarum Europae* (ALE) ș.a.

Anchetele au fost efectuate între anii 1974–1976 de către M. R. Álvarez Blanco, F. Fernández Rei și M. González González, toți trei fiind, în același timp, și autori ai chestionarului și ai atlasului.

Anchetatorii au avut posibilitatea să cunoască în mod direct graiurile de pe întregul teritoriu studiat. Ei s-au deplasat fie toți trei deodată în aceeași localitate, împărțind chestionarul și lucrînd fiecare cu informatorul său, după ce, pentru o mai bună armonizare metodologică, au asistat împreună, în câteva puncte, la întreaga anchetă, cu același informator, fie cite doi într-o localitate, caz în care unul din anchetatori era ajutat de celălalt în completarea unei părți a chestionarului sau în înregistrarea de texte dialectale, fie cite unul într-o localitate, fiecare situație fiind consemnată în fișele de anchetă.

Rețeaua atlasului este constituită din 167 de puncte situate în provinciile Coruña (C. 1–49), Lugo (L. 1–39), Orense (O. 1–31) și Pontevedra (P. 1–33) din Galicia și în partea de vest a provinciilor Asturias (A. 1–7), León (Le. 1–5) și Zamora (Z. 1–3), numerotate separat, pe provincii, pentru o mai ușoară localizare, distanța medie între puncte fiind de aproximativ 20 km, cu unele variații în funcție de densitatea populației și de gradul de diferențiere dialectală.

¹ Vezi, despre ALGa, Constantino García, Antón Santamarina, Rosario Álvarez Blanco, Francisco Fernández Rei, Manuel González González, *O Atlas Lingüístico Galego*, în „Verba”. Anuario Gallego de Filología, vol. 4, 1977, p. 5–18; Francisco Fernández Rei, *O Atlas Lingüístico Galego*, în „A nosa terra”, 1981, nr. 139, p. 24; Manuel González González, *O Atlas Lingüístico Galego, un paso adiante nos estudos de lingüística galega*, în „Grial”, 1983, nr. 81; cf. și idem, *L'atlas linguistique galicien*, în „Geolinguistique”, III, Grenoble, 1987, p. 17–30.

² Despre ALPI, vezi M. Sala, *Chronique espagnole*. III. *Atlas linguistiques espagnols*, în RRL, LX, 1964, nr. 2, p. 213–222; cf. și în SCL, XL, 1964, nr. 3, p. 375–384.

³ Vezi Ana Paula Banza, *Despre Atlasul lingvistic și etnografic al Portugaliei și Galiciei* (ALEPG), în CL, XXXVI, 1991, nr. 1–2, p. 103–106.

Informatorii, unul sau mai mulți într-o localitate, bărbați sau femei, majoritatea între 40 și 70 de ani, au fost selectați potrivit cerințelor general acceptate pentru cercetările dialectale.

Arheta s-a făcut în galegă, folosindu-se întrebări indirecte, pe bază de definiții, gesturi, indicații etc. sau prin utilizarea unor materiale complementare, ca albume de fotografii și desene, cărți cu ilustrații. Întrucât din cărțile cu imagini de plante informatorii nu recunoșteau uneori nici plante comune ca, de exemplu, *feriga* sau *urzica*, anchetatorii au fost nevoiți să folosească un ierbar, metodă aplicată cu succes și în România, în anchetele pentru ALR.

Răspunsurile au fost notate în sistemul de transcriere fonetică utilizat în „Revista de Filologia Española” (RFE) și în ALPI, cu unele adaptări, care permite redarea unui mare număr de nuanțe fonetice.

Publicarea materialului privitor la morfologia verbului în primul volum al ALGa⁴ se explică prin preocupările anterioare ale unor redactori în acest domeniu lingvistic⁵, cum se afirmă în introducere, dar, credem, și prin importanța pe care unele trăsături ale paradigmei verbale o au în descrierea idiomului galeg.

Volumul I, coordonat și redactat de Francisco Fernández Rei, conține 430 de hărți pe planșe de format mare, numerotate de la 1 la 422 (6 dintre ele fiind numerotate cu *bis* și una cu *bis* și *ter*), 204 h. în partea I (h. 1–199, p. 41–373) și 226 (h. 200–422, p. 380–822), în partea a II-a, distribuite cite una (342 h.), cind variantele sint mai multe, sau cite două pe aceeași planșă (88 h.). Hărțile sint situate numai pe paginile cu soț, pagina cu număr impar fiind, întotdeauna, rezervată legendei și notelor. Procedul este de apreciat pentru că facilitează consultarea atlasului, dar trebuie să remarcăm că se pierde mult spațiu grafic, care s-ar putea utiliza pentru cartografierea altor chestiuni, deoarece nu toate hărțile volumului necesită comentarii pe o pagină întreagă.

Materialul de bază a fost obținut prin anchetele făcute cu un chestionar special (pentru urmărirea conjugării a 30 de verbe) și cu chestionarul ALGa între 1974–1976. În afara acestuia a fost folosit un bogat material secundar, pentru a delimita mai bine ariile fenomenelor lingvistice și pentru a cuprinde unele forme inedite, neînregistrate în punctele primare. În acest scop, rețeaua ALGa a fost amplificată cu 261 de puncte secundare, situate în apropierea celor primare (identificate prin adăugarea unor litere la numărul cartografic inițial, de exemplu: C. 2a, C. 2b, C. 5a), din care s-au obținut, sporadic, date privitoare la verb, atît în timpul, cit și după terminarea anchetelor pentru ALGa, prin anchete speciale sau, întimplător, prin înregistrările de texte aflate în arhiva ILG.

Sint incluse în acest volum paradigme complete sau parțiale a 43 de verbe diferite, aparținînd celor 3 conjugări, între care, de conjugarea I: *cantar* (hărțile 1–33), a II-a: *coller* 'a prinde' (h. 44–72), *vender* (73–82), *agradecer* 'a mulțumi' (83–88), *podrezer* 'a putrezi' (89–96), *moer* 'a măcina' (97–119), *valer* 'a servi' (121–138), a III-a: *partir* 'a împărți, a pleca' (139–159), *sair* 'a ieși' (161–174), *rir* (175–191), *subir* 'a urca' (192), *ulir* 'a miroși' (194–199). Partea a II-a a volumului este rezervată indeosebi conjugării verbelor neregulate: *andar* 'a umbla', *caber* 'a încăpea', *dar*, *dicir* 'a spune', *estar* 'a fi, a se afla', *facer* 'a face', *haber* 'a avea, a exista', *ir* 'a merge', *oir* 'a auzi', *oder* 'a putea', *poner/por* 'a pune', *querer* 'a dori', *saber* 'a ști', *ser* 'a fi', *ter* 'a avea', *traer* 'a aduce', *ver* 'a vedea', *vir* 'a veni' (h. 200–422).

Menținînd aceeași succesiune a modurilor și timpurilor pentru fiecare verb în parte, formele cartografiate sint prezentate separat, în ordinea persoanelor, sau grupate, pentru economie, mai multe pe aceeași hartă (persoanele 1–6, 1–3 și 6, 1–4, 2–6 etc.). Uneori, despre formele necartografiate, în cazul că există date, se dau informații într-o casetă specială sau, în note, prin trimiteri la alte hărți.

Materialul este reprezentat în hărți fie prin izoglose și sinboluri (cu înscrierea în fiecare arie a formei comune, în transcriere și cu semne pentru formele diferite de aceasta), fie numai prin simboluri, într-o singură culoare sau în mai multe culori (în total 15 hărți mai complexe în 2–5 culori), fie prin notarea în hartă a celei mai răspîndite forme și indicarea prin simboluri a altor forme înregistrate.

Ținînd seama de experiența acumulată în cartografia lingvistică, redactorii atlasului au căutat să păstreze o anumită coerență în utilizarea simbolurilor (constituite indeosebi

⁴ Volumul următor va fi consacrat morfologiei nonverbale și unor aspecte ale sintaxei; al treilea, foneticii, și următoarele, lexicului.

⁵ Cf. A. Santamarina, *El verbo gallego*, publicat în Anexa 4 a revistei „Verba”, Santiago, 1974; F. Fernández Eei, *O verbo. Contribución à dialectoloxia galega* [teză de doctorat, inedită], Santiago, 1979.

din figuri geometrice: cercuri, triunghiuri, pătrate, romburi, steluțe etc.), în funcție de anumite criterii, pentru a distinge formele conservatoare (reprezentate mai ales prin figuri pline) de cele inovatoare, formele mai apropiate de etimon, de cele mai îndepărtate etc. sau a culorilor, pentru a reprezenta pe aceeași hartă radicale diferite.

Volumul se remarcă și prin numărul impresionant de note (peste 4.000). Unele dintre ele au un caracter general, trimițând la fenomene fonetice sau morfologice cartografiate, de obicei, în hărțile precedente, pentru a nu repeta, inutil, astfel de informații în fiecare hartă sau precizează proveniența materialului cartografiat, altele, specifice, se referă la prezența unor variațe sau la absența datelor din anumite puncte. Cele mai interesante sînt așa-zisele „note de material bibliografic”. Cum un atlas lingvistic al unui anumit teritoriu se realizează la intervale mari de timp, autorii ALGa au hotărît nu numai să încorporeze în volumele atlasului întregul material din arhivele ILG, pînă introducerea punctelor secundare menționate mai sus, ci și să valorifice, în note, toată informația cuprinsă în lucrările publicate sau inedite (studii, teze de licență sau doctorat, monografii, culegeri de folclor etc.) existente la data redactării fiecărui volum. Aceste note, intercalate printre cele referitoare la materialul de bază al atlasului, oferă uneori informații cu totul noi, mai ales despre graiurile unor localități care nu figurează în rețeaua atlasului, completîndu-i datele și sporindu-i valoarea informativă în diferite feluri, fie prin precizarea traseului izofonelor sau izomorfeilor, semnalînd prezența unor fenomene în afara ariei în care au fost documentate, fie prin menționarea altora, nesurprinse în anchetele pe bază de chestionar.

Hărțile lingvistice ale volumului sînt precedate de un valoros material științific auxiliar, constituit dintr-o introducere generală (lucrări de dialectologie referitoare la domeniul galeg, date despre chestionarul și rețeaua ALGa, lista alfabetică a localităților pe provincii și pe comune, date despre anchete și informatori⁶), lista semnelor din transcrierea fonetică și a celor convenționale, lista lucrărilor realizate pe baza materialului ALGa și una specială privitoare la volumul publicat (sursele materialului cartografiat și lista lucrărilor consultate, lista punctelor secundare, pe provincii, date despre informatorii din punctele secundare, abrevieri etc.). Acestora li se adaugă patru hărți nelingvistice privind rețeaua de bază, cea a punctelor secundare și contribuția cercetătorilor la realizarea anchetelor cu chestionarul general (h. III) și cu cel special (h. IV)⁷, precum și un indice al formelor verbale cuprinse în hărți (în galega comună).

Hărțile atlasului reflectă unitatea graiurilor din Galicia, dar și bogăția și varietatea lor. Formele verbale se grupează în arii continue sau dincontinue, mai mari sau mai mici, de nord sau de sud, de est sau de vest, de nord-vest sau de sud-est, după cum se poate constata din cele citeva, selectate la întîmplare, pe care, pentru exemplificare, le reproducem mai jos, transliterate: în nord: *tedes*, *tede* (ind. prez., imper. 5 de la *ter*) / *tendes*, *tende*, în restul teritoriului (h. 373, 378), *poñede*, *poñendo* (imper. 5, ger. de la *poñer* / *por*) / *ponde*, *pondo* etc.) (h. 332, 334); în nord și nord-vest: *ceo*; *anubrado* (part. de la *anubrar* 'a se innora') / *(a)nublado*, *nublao* (h. 41); în nord-vest: *lono* (ind. perf. 6 de la *ser*) / *foron*, *furon* (h. 364), *éranos* (ind. imperf. 4 de la *ser*) / *éramos*, *eramos* (h. 358), *quès* (ind. prez. 2 de la *querer*) / *queros* (h. 336), *cantástedes*, *cantaches* (ind. perf. 5 de la *cantar*) / *cantastes*, *cantásteis* etc. (h. 10); în nord-vest și vest: *viñanos* (subj. prez. 4 de la *vir*) / *viñamos* (h. 410); în vest: *tralo* (ind. prez. 1 de la *traer*/trager) / *traigo* (h. 380), *cantano* (ind. perf. 6 de la *cantar*) / *cantanor* (h. 11), *colleno* (ind. perf. 6 de la *coller*) / *colleron* (h. 58); în sud-vest: *viu* (ind. perf. 3 de la *vir*) / *veu*, *ven* (h. 413), *(noite) lechada* (part. de la *pechar* 'a închide') / *pecha(da)* (h. 43); în sud: *sende* (imper. 5 de la *ser*) / *sede*, *sode*, *sodes*, *sonde* etc. (h. 370), *cantabamos* (ind. imperf. 4 de la *cantar*) / *cantábamos*, *cantábanos* (h. 4); în sud-est: *estai* (imper. 5 de la *estar*) / *estade* (h. 252); în est: *cantais* (ind. prez. 5 de la *cantar*) / *cantades*, *cantás*, *cantandes* (h. 2); în nord-est: *vemos*, *vía* (ind. perf. 4, imperf. 1 de la *vir*) / *viñemos*, *viña* (h. 414, 409), *molendo*, *moler* (ger..

⁶ Din introducere se poate constata că redactorii au consemnat cu exactitate toate informațiile care ar putea interesa pe cei care vor interpreta materialul atlasului. Dacă datele despre informatori sînt în citeva puncte incomplete (ex. C. 6, C. 19, L. 37, O. 21, P. 20 etc.), cele despre contribuția cercetătorilor la realizarea anchetelor sînt menționate cu precizie, acestora revenindu-le, de fapt, întreaga responsabilitate asupra autenticității materialului cules pe teren.

⁷ În punctele L. 9, L. 19, O. 11, O. 12, P. 24 (h. III) și L. 32, O. 12, P. 24 (h. IV), prin folosirea simbolurilor, apar însă unele neconcordanțe față de indicațiile din introducere, despre autorii anchetelor.

inf. de la *moer*) / *moende*, *moer* (h. 117, 116), *ouguir* (inf. pentru *oir*) / *ouir* (prin vest), *ouvir* (în sud), *sentir* (prin nord-vest) (h. 308).

În afara fenomenelor morfologice și morfonologice, din volum se pot desprinde și numeroase realizări fonetice, materialul fiind redat în transcriere, cu excepția unor simplificări făcute spre a evita repetiții inutile. În plus, pentru a ilustra repartitia a două fenomene importante ale fonetismului galeg (*gheada* și *seseo*)⁸ au fost întocmite două hărți fonetice speciale (h. 85, 86), pornind de la forma *agradezo* (ind. prez. 1 de la *agradecer*).

Alte hărți relevă interesante aspecte lexicale, chiar dacă au fost cartografiate, de regulă, verbe cu răspindire generală pe teritoriul lingvistic galeg. Pentru *ulir* 'a mirosi', atlasul înregistrează variantele *ulir* (prin centru și nord), *oler* (în sud-est și prin nord-vest), *olear* (prin est), iar în restul teritoriului cercetat, în sud, sud-vest și sud-est, formează arie verbul *cheirar*. În punctele în care este folosit numai *cheirar*, acesta are, de obicei, o semnificație neutră, trebuind să fie însoțit de adverbe ca *mal* sau *ben*, în timp ce în aria lui *ulir* și variantelor sale, *cheirar* are un înțeles negativ 'a mirosi urit', iar *ulir*, în general, unul pozitiv, după cum aflăm din notele redactate pe baza răspunsurilor la întrebările *cheirar mal* și *cheirar ben* din chestionarul ALGa. (h. 199)

De asemenea, în majoritatea graiurilor din Galicia se face distincția semantică între *mirar* 'a privi' și *ver* 'a vedea' (h. 397), cu excepția unei arii sud-vestice, în care *mirar* se folosește cu amindouă sensurile.

Fără să se poată preciza, numai pe baza formelor verbului, repartitia reală a graiurilor din Galicia, luarea în considerare a unui număr mare de fenomene permite să se observe că, în general, fascicolul cel mai mare de izoglose (respectiv de izomorfe și izofone) are direcția nord-sud. Este concluzia la care, bazat pe materialul ALGa, ajunge F. Fernández Rei, care stabilește trei grupuri mari (blocuri) de graiuri: central, de est și de vest⁹.

Ca și restul materialului ALGa, cel al volumului despre verb a fost utilizat atât pentru elaborarea unor studii, cât și pentru stabilirea normelor limbii comune¹⁰ și va constitui o sursă inepuizabilă pentru cercetările viitoare.

Chiar dacă numărul verbelor pe care le cuprinde este relativ mic și am putea regreta absența unora sau a altora dintre verbele sau formele care ne-ar interesa, volumul prezentat reușește să surprindă aspectele esențiale ale verbului galeg.

Autorilor și numeroșilor colaboratori, prin a căror muncă pasionată volumul a putut să apară în condiții excelente, li se cuvin elogiile tuturor celor ce-i vor folosi bogatele informații pe care le conține. Sperăm ca, în timp scurt, să fie publicate și celelalte volume anunțate ale acestei opere de prestigiu a geografiei lingvistice romanice, care surprinde starea actuală a graiurilor unei limbi în plin procese de afirmare.

Ioan Faiciuc

Institutul de Lingvistică și Istorie Literară

„Sextil Pușcariu”

Cluj Napoca, str. E. Racoviță 21

„România Orientale”, 1, 1988, 180 p. și 2, 1989, 188 p., Bagatto Libri, Roma (Universitățile din Roma „La Sapienza”. Dipartimento di Studi Romanizi).

După publicația „Studi Rumeni” a lui C. Tagliavini, apărută spre sfârșitul deceniului al doilea al secolului nostru, și după unicul număr din „Bollettino di filologia rumena. Eminescu”, tipărit de Rosa Del Conte în 1967, iată că în peisajul revistelor italiene apare una mult așteptată și dragă inimii noastre, având în centrul atenției sale limba și literatura română.

⁸ *Gheada*: realizarea lui *g* ca fricativă; *seseo*: evoluția convergentă a interdentalei fricative [θ] și a fricativei [s] (de exemplu: *sinco* pentru *cinco*, *des* pentru *dez*).

⁹ F. Fernández Rei, *Dialectología da lingua galega*, Vigo, 1990, p. 106—157; cf. și idem, *Bloques e áreas lingüísticas do galego moderno*, în „Grial”, 1982, nr. 77, p. 257—296.

¹⁰ Cf. *Normas ortográficas e morfolóxicas do idioma galego*, ediția a VIII-a, Vigo, 1989, [elaborată de Real Academia Galega și de ILG, ediția I, 1982], p. 68—121. Între alte lucrări întocmite pe baza ALGa, menționăm: M. R. Álvarez Blanco, *O pronome persoal en galego*, [teză de doctorat, inedită], Santiago, 1979; M. González González, *O xugo e o carro* [...] [Jugul și carul] [teză de doctorat, inedită], Santiago, 1980; idem, *Resultados do latín glugliva no territorio galego*, în „Verba”, 11, 1984, p. 65—100.

Este vorba despre „România Orientală”, revistă a Seminarului de Română din cadrul Departamentului de Studii Romanice al Facultății de Litere și Filozofie de la Universitatea „La Sapienza” din Roma. Primul volum, purtând pe copertă anul 1988, a fost tipărit în 1989, așa cum, al doilea volum, pe 1989, a apărut în decembrie 1990, urmînd ca într-un viitor cit mai apropiat anii volumelor să concorde cu anii de apariție.

Realizarea acestei publicații, de fapt un anuar, se datorează atît strădaniei continue, de mai mulți ani, a profesoarei Luisa Valmarin de a capacita forurile competente pentru a înțelege importanța prezenței și sub forma unei reviste de studii științifice, a ariei lingvistice neolatine orientale în ambianța romanisticii italiene, cit și sprijinului material concret acordat de Ateneu (forul consacrat al cercetării italiene).

Ca director responsabil, Luisa Valmarin avea în comitetul științific al primului volum nume de prestigiu, ca acelea ale profesorilor A. Roncaglia, G. Tavani și R. Antonelli, pentru ca la al doilea volum să cooperte încă doi profesori, de data aceasta din România: pe Mihaela Mancaș de la Universitatea din București și pe M. Papahagi de la Universitatea din Cluj, deschizînd astfel posibilitatea unor colaborări mai strînse între învățații italieni și cei români. Merită totodată amintite și numele membrilor comitetului de redacție: Dana Enulescu, Anna Rita Onnembo, Gisèle Vanhese, Angela Tarantino (secretar de redacție), cu atît mai mult cu cit fostele studente ale Seminarului de Română, temeinic pregătite în domeniu, au o meritorie activitate științifică, așa cum o demonstrează de altfel și studiile ce le poartă semnătura în cele două volume pe care le prezentăm aici.

Revista este gîndită să răspundă mai multor cerințe, dar în primul rînd celor didactice, subliniînd în același timp, cum se poate vedea chiar din titlu, integrarea organică a studiului limbii și literaturii române în ansamblul Departamentului de Studii Romanice și constituînd totodată un punct de referință pentru cercetătorii diferitelor laturi ale acestui domeniu. Avînd în vedere acest lucru, este firesc ca materialele cuprinse într-o structură judicioasă a revistei să reflecte preocupări care să vină în sprijinul înțelegerii și aprofundării unor probleme de istorie și critică literară, dar și de lingvistică. Cele patru secțiuni se păstrează în aceeași ordine în ambele numere ale revistei: contribuții, propuneri de lectură, discuții și note critice, cronica.

Fără a ne putea permite să comentăm studiile și articolele, considerăm că fie și numai consemnarea titlurilor poate da o imagine destul de amplă asupra conținutului valoros al volumelor în discuție. Astfel, în secțiunea *Contribuți* apar următoarele studii din domeniul literaturii: 1988 — Luisa Valmarin, *Un percorso della lirica emineschiana (da Tristeță a Melancolie)*; 1989 — Marco Cugno, *Nel laboratorio di Luceafărul: il finale*, Gisèle Vanhese, *Veronica Micle entre poésie et vérité*, Eugen Todoran, *L. Blaga, poeta del mito moderno*, Mircea Scarlat, *Giovani poeti rumeni*; din domeniul lingvisticii consemnăm: 1988 — Angela Tarantino, *I manoscritti rotacizzanti: aspetti problematici e valori esemplari*; 1989 — Mihaela Mancaș, *L'interférence des codes stylistiques dans la poésie roumaine contemporaine*, Angela Tarantino, *Una pronuncia regionale in due mss. del XVIII sec.²* (Istoria Troadei e Istoria lui Filorot și cu Anthusei); 1988 — contacte italo-române: Haritina Gherman, *Arturo Graf, Precisioni sul soggiorno romeno*.

Secțiunea *Proposte di lettura* cuprinde: 1988 — Anna Rita Onnembo, *Attraverso i Salmi di Argezi: la ricerca di Dio*, Gisèle Vanhese, *Tra il sì e il no, l'itinerario rumeno di Paul Celan*; 1989 — Luisa Valmarin, *Le voci di Eva. La voce di Antigone: Ileana Mălăncioiu. La voce di Mnemosine: Gabriela Adameșteanu*.

În *Discussioni e note critiche*, 1988 — M. Cugno se ocupă de traducерile italiene ale operei lui Mircea Eliade, G. Vanhese discută conceptul de poem în proză cu exemplificări din literatura română; 1989 — Cinzia Franchi prezintă volumul lui Nicolae Balotă: *Scrittori maghiari din România*.

Cronaca este consacrată diferitelor manifestări sau evenimente științifice, care contribuie la punerea în evidență a cercetărilor privitoare la limba și literatura română în Italia. Astfel, sint prezentate colocviile de la Avignon din 1986, „M. Eminescu et le mouvement romantique” (A. Tarantino), de la Milano din 1987, „Mircea Eliade. Tradizione e mito” (G. Vanhese), în volumul pe 1988, iar în următorul, colocviul internațional de la Milano din 1988, intitulat „La poesia nel contesto odierno della cultura dell'immagine e dello spettacolo. Dialogo italo-rumeno” (G. Vanhese). Primul volum îl încheie un frumos text în română al lui Nicolae Balotă, *Întâlniri cu Constantin Noica*.

Texte în limba română mai apar în cele două volume ale revistei, mai ales în secțiunea *Propuneri de lectură*, unde fragmente semnificative din opera unor scriitori sau a unor critici români sint date în paralel cu traducerea în italiană.

Documentarea bogată, selectarea judicioasă a bibliografiei, interpretările personale interesante și remarcabile fac din articolele și studiile prezente în cele două volume un material valoros pentru cercetarea mai departe a fenomenelor lingvistice și literare. Revista „România Orientale”, se înscrie astfel printre publicațiile de prestigiu de peste hotare, consacrate literaturii și limbii române.

Nu putem încheia această succintă prezentare fără a sublinia contribuția pictorului Constantin UdROIU la reușita grafică a revistei.

Iunie 1992

Sabina Teiuș

Institutul de Lingvistică și Istorie Literară

„Sextil Pușcariu”

Cluj-Napoca, str. E. Racoviță, 21

AL XX-LEA CONGRES INTERNAȚIONAL DE LINGVISTICĂ ȘI FILOLOGIE ROMANICĂ

(Zürich, 6—11 aprilie 1992)

Lucrările congresului s-au desfășurat sub președinția profesorului Robert Martin (Franța) și în impecabila organizare a unui comitet condus de profesorul Gerold Hilty, secretarul congresului.

Dat fiind că precedentele congrese, și în special al XIX-lea, reuniseră un număr foarte mare de participanți, devenind din ce în ce mai greu de organizat într-o manieră funcțională, s-a decis impunerea unei serii de restricții (multe comunicări, de exemplu, au fost respinse pe baza rezumatului prezentat în prealabil), care au redus participarea la circa 350 de comunicări (față de peste 600 cu trei ani în urmă, la Santiago de Compostela), fapt ce a permis o programare rațională, cu timp de expunere, de discuții și scurte pauze sincronizate, care înlesneau trecerea de la o secție la alta.

Lucrările s-au desfășurat în 8 secții și s-au încheiat cu sinteze ale președinților de secții, urmate de discuții.

Secția I, *Fraza* (președinți: G. Kleiber și M. Wilmet), a reunit cele mai multe comunicări, prezentate în paralel în două săli diferite. Discuția finală a relevat absența totală a comunicărilor de sintaxă propriu-zisă (mari probleme ca: subordonarea, definirea frazei, sintaxa postchomskiană etc.) și abundența celor ce abordau probleme ale pragmaticii, pragmasemanticii, semanticii și enunțării. S-au remarcat, de asemenea, o scădere a nivelului teoretic, preferința pentru modele preluate din afara lingvisticii române, fragmentarea terminologică. S-au invocat, în replică, volumul uriaș de date noi, tot mai greu de manipulat, și absența unor mari lucrări de sinteză.

Secția a II-a, *Analiza conversației* (președinți T. Totschi și E. Roulet), a reunit circa 30 de comunicări într-un domeniu de studiu ale cărui începuturi urcă abia la anii '70 și în care excelează gazdele congresului (școala geneveză), ceea ce și explică secția aparte.

Secția a III-a, *Fragmentarea lingvistică a României* (președinți J. Herman și J. Wüest), a reunit comunicări reprezentând în special Iberoromania și Dacoromania. În sinteza finală s-a regretat scăderea interesului pentru diacronie și comparatism, explicată și prin programele școlare și universitare care favorizează lingvistica sincronică, considerată mai utilă, și defavorizează cunoașterea limbii latine și a mai multor limbi române. Lucrările au adus o mare bogăție de detalii, după metode tradiționale bine stăpinite, dar au lipsit generalizările și înnoirile metodologice proprii lingvisticii române. S-a spus chiar că lingvistica diacronică în general riscă să devină o aplicație a metodelor sincronice și că, din această cauză, a intrat „în faza randamentelor descrescînde” (J. Wüest). În încheiere, József Herman a relevat necesitatea demolării unor mituri precum particularismul și rusticitatea protoromânei sau unitatea și omogenitatea latinei vulgare (protoromâne). A fost singura secție în care sinteza finală a fost precedată de o foarte animată masă rotundă.

Secția a IV-a, *Tipologia limbilor române* (președinți W. Österreicher și W. Raible), a reunit comunicări foarte variate, vizînd, prin forța lucrurilor, aspecte limitate ale tipologiei limbilor române (uneori cu referiri și la alte familii de limbi), ca localizarea, exprimarea ideii de posesie, tendințe în exprimarea agentului uman nedefinit etc. Unele comunicări ar fi fost mai bine plasate într-o secție de lingvistică confruntativă, întrucît nu luau în considerație ansamblul limbilor române.

Secția a V-a, *Situația lingvistică în Elveția* (președinți G. Lüdi și G. Berruto), a fost consacrată țării gazdă, țară plurilingvă (3 limbi oficiale: germană, franceză și italiană; 4 limbi naționale: cele 3 precedente și retoromana) cu cetățeni în general monolingvi. Interesantă a fost sinteza lui G. Berruto, care a distins 5 variante de italiană în Elveția: oficială, dialectală, a imigranților din Italia, a tinerilor din generația a doua de imigranți italieni, influențată

de dialectele aleanice, și italiana vehiculară a unor categorii de imigranți, turci de exemplu, caz unic de pidginizare inversă.

Secția a VI-a, *Lexicografia* (președinți M. Pfister și A. Varvaro), a reunit comunicări de lexicologie, de istorie a lexicografiei, de prezentare a unor opere lexicografice deja realizate sau în curs de realizare, cu diversele probleme pe care le ridică asemenea lucrări, de etimologie etc. S-au remarcat comunicările asupra unor mari proiecte informatizate de prelucrare a lexicului (E. Martin de la C.N.R.S. — INALF, Paris, de exemplu).

Secția a VII-a, *Poezia lirică romanică* (secolele XII și XIII, președinți M. — R. Jung și G. Tavani), și secția a VIII-a, *Artă narativă a secolelor XII și XIII* (președinți L. Rossi și M. Zink), au completat, cu un număr restrins de comunicări, componenta filologică a congresului.

Pentru prima dată după mulți ani, România a fost prezentă mai mult decât simbolic la un congres internațional de lingvistică romanică ținut în străinătate. Acest lucru s-a datorat în mare măsură solitudinii și înțelegerii organizatorilor elvețieni, profesorului Gerold Hilty în primul rând. În secția I au fost prezentate comunicări despre opoziția mod/modalitate în franceză și română (L. — S. Florea, Cluj), modalitate și presuposiție în structura frazei (M. Tuțescu, București); în secția a II-a, probleme ale gramaticii discursului (L. Pop, Cluj) și ale dialogului (I. Vântu, București); în secția a III-a, probleme ale lexicului românesc în context romanic (V. Popovici și M. Sala, București) și ale redactării unei gramatici a limbilor romanice (I. Vintilă — Rădulescu, București); în secția a IV-a, despre tendința de transformare a pronumelui reflexiv SE (SI) din reflexivul pasiv și impersonal al unor limbi romanice într-un subiect analog fr. ON (I. Baci, Cluj), despre raportul între înrudire și tip lingvistic (N. Saramandu, București) și despre problemele tipologiei și tendințelor (S. Reinheimer-Ripeanu, București); în sfârșit, în secția a VIII-a, o comunicare despre arta descrierii la Chrétien de Troyes (M. V. Voicu, București). A asistent la lucrările congresului și L. Theban (București). Reprezentanta Institutului de Științe ale Educației (de ce tocmai la acest congres?!), Anca Dumitrescu, o dată sosită la Zürich nu a mai fost zărită la lucrările congresului nici măcar pentru a veghea asupra participanților români. Nu putem să nu amintim ca reprezentând româna, dacă nu și România, pe M. Manoliu-Manea (S.U.A.), A. Niculescu (Italia) și D. Urișescu (Canada).

Spre finele congresului a avut loc adunarea generală a Societății de Lingvistică Romanică, organizatoarea congreselor, care a ales noul președinte în persoana lui Gerold Hilty (Zürich) și cei doi vicepreședinți: Marc Wilmet (Bruxelles) și Alberto Varvaro (Neapole).

Al XXI-lea Congres va avea loc în septembrie 1995 la Palermo, în organizarea lui Alberto Varvaro.

Aprilie 1992

Ioan Baci
Universitatea „Babeș-Bolyai”
Facultatea de Litere
Cluj-Napoca, str. Horea, 31

Reprezentativă în primul rînd pentru activitatea lingviștilor clujeni, revista „Cercetări de lingvistică” apare prin grija Institutului de Lingvistică și Istorie Literară „Sextil Pușcariu” din Cluj-Napoca. Profilul revistei este larg deschis tuturor domeniilor lingvisticii, dar în special problemelor de lingvistică românească: istoria lingvisticii românești, istoria limbii române, dialectologie, onomastică, gramatică, fonețică-fonologie, lexicologie-lexicografie, filologie, lingvistică generală etc. Acestea sînt, de altfel, și rubricile obișnuite ale sumarelor revistei. De asemenea, „Cercetări de lingvistică” are o secțiune cuprinzătoare dedicată recenziilor și prezentărilor de cărți, în care sînt semnalate și discutate numeroase apariții de lingvistică românească și străină. Sumarul numerelor este completat de cronici ale principalelor manifestări interne și internaționale din domeniul lingvistic, precum și de un indice anual (de materii, de autori și de cuvinte). Revista publică studii și cercetări în limbile română, franceză, italiană, engleză, germană etc.

NOTĂ CATRE AUTORI

Autorii sînt rugați să înainteze articolele, notele și recenziile dactilografiate la două rînduri. Tabelele vor fi dactilografiate pe pagini separate, iar diagramele vor fi executate în tuș, pe hîrtie de calc. Tabelele și ilustrațiile vor fi numerotate cu cifre arabe. Figurile din planșe vor fi numerotate în continuarea celor din text. Se va evita repetarea aceluiași date în text, tabel și grafice. Explicația figurilor în text se va face în ordinea numerelor. Titlurile citate în bibliografie vor fi prescurtate conform uzanțelor internaționale. Responsabilitatea asupra conținutului articolelor revine exclusiv autorilor.

Correspondența privind manuscrisele, schimbul de publicații etc. se vor trimite pe adresa Consiliului de conducere al revistei: 3400 Cluj-Napoca, str. E. Racoviță, nr. 21.

LUCRĂRI APĂRUTE ÎN EDITURA ACADEMIEI

- Sub redacția IORGU IORDAN, ALEXANDRU GRAUR, ION COTEANU, **Dicționarul limbii române (DLR)**, serie nouă, tom. VIII, partea a 4-a, litera **P** (**pogrijenie — presimțire**), 1980, p. 949—1342, 50 lei; tom. XI, partea a 2-a, litera **T** (**t — tocăliță**), 1982, 376 p., 75 lei; tom. XI, partea a 3-a, litera **T** (**tocana — twist**), 1983, p. 377—764, 77 lei; tom. VIII, partea a 5-a, litera **P** (**presin — puzzolana**), 1984, p. 1343—1866, 105 lei; tom. X, partea 1, litera **S** (**s — sclabuc**), 1986, 400 p., 79 lei; tom. X, partea a 2-a, litera **S** (**scladă — semințarie**), 1987, p. 389—690, 64 lei; tom. X partea a 3-a, litera **S** (**semn — siveică**), 1990, p. 691—1041, 130 lei.
- ION COTEANU, **Stilistica funcțională a limbii române. Limbaajul poeziei culte**, 1985, 174 p., 17 lei.
- MIOARA AVRAM, **Gramatica pentru toți**, 1986, 416 p., 35 lei.
- * * * **Analize de texte poetice. Antologie** (coordonator Ion Coteanu), 1986, 296 p., 28 lei.
- MIOARA AVRAM, **Probleme ale exprimării corecte**, 1987, 282 p., 25 lei.
- AL. GRAUR, **Puțină gramatică**, [vol. I], 1987, 224 p., 16 lei; vol. II, 1988, 368 p., 28 lei.
- TIMOTEI CIPARIU, **Opere, I**. Ediție critică de Carmen Gabriela Pamfil. Introducere de Gavril Istrate, 1987, 476 p., 53 lei.
- Noul Atlas lingvistic al României. Moldova și Bucovina**, vol. I, 1987, XXXIV + 286 p. + 420 p. (broșură), 322 lei.
- ION COTEANU, MARIUS SALA, **Etimologia și limba română. Principii și metode**, 1987, 160 p., 11,50 lei.
- Academia Republicii Socialiste România. Institutul de Lingvistică din București, **Dicționarul explicativ al limbii române (DEX)**, 1986, 1050 p., 250 lei; Supliment (DEX-S), 1988, 200 p., 37 lei.
- * * * **Formarea cuvintelor în limba română**, volumul al III-lea. Sufixe 1. Derivarea verbală, 1989, 190 p., 18,50 lei.
- * * * **Dicționar german-român**, ediția a II-a, 1989, XLVII + 1184 p., 400 lei
- MIOARA AVRAM, **Ortografie pentru toți**, 1990, 168 p., 19 lei.
- ANDREI AVRAM, **Nazalitatea și rotacismul în limba română**, 1990, 248 p., 45 lei.